

รายงานการศึกษา เรื่อง พื้นฐานการนวดพื้นบ้าน ภาคอีสาน

กองการแพทย์พื้นบ้านไทย
กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข

รายงานการศึกษา

เรื่อง

พื้นฐานการนวดพื้นบ้าน

ภาคอีสาน

กองการแพทย์พื้นบ้านไทย

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระทรวงสาธารณสุข

รายงานการศึกษา เรื่อง พื้นฐานการนวดพื้นบ้านภาคอีสาน

คณะที่ปรึกษา

นายแพทย์สุเทพ วัชรปิยานันทน์	อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
นายแพทย์ปราโมทย์ เสถียรรัตน์	รองอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
นายแพทย์สรรพพงศ์ ฤทธิรักษา	รองอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
นางสาวณีย์ กุลสมบุรณ์	ผู้อำนวยการกองการแพทย์พื้นบ้านไทย

หัวหน้าทีมผู้วิจัย

เรือดรีหญิงธิดา ขุนบุญจันทร์	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ
------------------------------	----------------------------------

คณะทีมผู้วิจัย

ดร.อุษา กลิ่นหอม	ผู้วิจัย/นายกสมาคมเครือข่ายหมอพื้นบ้าน
นางสาวอาภากรณ์ เตชรัตน์	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการ
นางฉันทนา กระภูฤทธิ	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการ
นายกฤษณะ คตสุข	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการ

คณะบรรณาธิการ

เรือดรีหญิงธิดา ขุนบุญจันทร์	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการพิเศษ
นายกฤษณะ คตสุข	นักวิชาการสาธารณสุขชำนาญการ
นางสาวภัทร วาสนา	นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ
นางสาวจิราภรณ์ บุญมาก	นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ
นางสาวชูไมยะ เด็งสาแม	นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ
นางสาววิจิตรา กุกำจัด	นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ

ข้อมูลทางบรรณานุกรม หอสมุดแห่งชาติ

ธิดา ขุนบุญจันทร์ และคณะ, พื้นฐานการนวดพื้นบ้านภาคอีสาน พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๖๐.

๑๔๐ หน้า : ภาพประกอบ

๑. การนวด - - ภาคอีสาน ๒. การจัดการความรู้ - - วิจัย ๓. สมุนไพรไทย

ISBN 978-616-11-4064-9

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กันยายน ๒๕๖๐

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย กองการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กระทรวงสาธารณสุข อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๔๑ ๗๘๐๘

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย

๗๙ ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

คำนำ

รายงาน เรื่อง พื้นฐานการนวดพื้นบ้านภาคอีสาน เป็นผลงานการวิจัยเล่มหนึ่งภายใต้โครงการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านในการผสมผสานเข้าสู่ระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ จัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่องค์ความรู้การนวดพื้นบ้านทั้ง ๔ ภาค ให้เป็นที่รู้จักและยอมรับในวงการสาธารณสุขมากขึ้น รวมทั้งเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้ภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยเป็นวิชาชีพแขนงหนึ่งตามพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๖ ว่าด้วยการนวดไทย โดยนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการนวดพื้นบ้านทั้ง ๔ ภาค ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิม มีกรรมวิธีในการตรวจวินิจฉัย บำบัด รักษา ส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพ มาดำเนินการศึกษาวิจัยโดยจัดการความรู้และสังเคราะห์ให้เป็นรูปธรรม ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญในการเสนอ เพื่อขอรับการพิจารณาประกอบการรับรองให้ภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทยเป็นวิชาชีพแขนงหนึ่งในสาขากการนวดไทยต่อไป

กองการแพทย์พื้นบ้านไทย ได้ดำเนินการศึกษาวิจัยในพื้นที่นำร่องทั้ง ๔ ภูมิภาค มีทีมที่ปรึกษา ๓ ท่าน ได้แก่ ๑) ดร.อุษา กลิ่นหอม ๒) อาจารย์ดารณี อ่อนชมจันทร์ ๓) อาจารย์ณัฐกิตติ์ พรบัณฑิตยัทปมา เป็นผู้เชี่ยวชาญดำเนินการศึกษาวิจัย โดยรวบรวมผลการศึกษาค้นคว้าเชิงลึกด้านองค์ความรู้การนวดของหมอพื้นบ้านการอภิปรายกลุ่ม ทั้ง ๔ ภาค และนำผลการศึกษามารวบรวมและสังเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ ทำให้ทราบถึงกระบวนการนวดแบบพื้นบ้าน การใช้สมุนไพร พิธีกรรม ข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของการนวดพื้นบ้านไทยที่คนในสังคมควรเรียนรู้ โดยความรู้ที่ได้รวบรวมมานี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดูแลสุขภาพของตนเองและคนในชุมชนได้ นอกจากนั้นผู้ที่มีความรู้ด้านการนวดมาแล้ว ยังสามารถนำผลการศึกษานี้ไปปรับใช้ในการพัฒนา แนวทางการนวดแก้อาการต่างๆ ได้อีกด้วย

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก เห็นความสำคัญในการศึกษาภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านไทย ๔ ภาค จึงได้จัดพิมพ์รายงานฉบับสมบูรณ์เล่มนี้ขึ้น โดยคาดหวังว่าภูมิปัญญาการนวดแบบพื้นบ้านซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นนั้น ๆ จะได้รับการอนุรักษ์ สืบทอดและยกย่องให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำหรับคนไทยสืบต่อไป ทั้งนี้ หากมีข้อเสนอแนะประการใดสามารถแจ้งกลับมาได้ที่ กองการแพทย์พื้นบ้านไทย หมายเลขโทรศัพท์ ๐ ๒๕๕๑ ๗๘๐๘ เพื่อการปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป

นายแพทย์สุเทพ วชรปยานันทน

อธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

กิตติกรรมประกาศ

รายงานผลการศึกษาเรื่อง “พื้นฐานการนวดพื้นบ้านภาคอีสาน” สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความกรุณาของท่านอธิบดีกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก และผู้อำนวยการกองการแพทย์พื้นบ้านไทยที่ให้ความสำคัญกับโครงการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านในการผสมผสานเข้าสู่ระบบบริการสาธารณสุขของรัฐ ซึ่งเป็นโครงการที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านไทยเป็นอย่างยิ่ง ขอขอบคุณทีมที่ปรึกษาทุกภาค ขอขอบคุณดร.อุษา กลิ่นหอมและคณะเป็นอย่างสูง ที่ได้สละเวลาอันมีค่าและเป็นกำลังสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลองค์ความรู้ของหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสานได้ทุกมิติ ทำให้รายงานฉบับนี้สำเร็จเป็นรูปเล่ม โดยเฉพาะการนำภาษาถิ่นที่เป็นวัฒนธรรมของภาคอีสานมาไว้ในรายงานฉบับนี้ได้อ่านน่าสนใจ

ขอขอบคุณหมอนวดพื้นบ้านทุกท่าน ที่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการนี้และยินดีถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจ และประสบการณ์ที่สั่งสมมา เพื่อให้คณะผู้วิจัยได้นำมารวบรวมสังเคราะห์และดำเนินงานจัดพิมพ์เพื่อเผยแพร่ความรู้ที่เป็นประโยชน์และเป็นวิทยาทานให้กับชนรุ่นหลังได้ต่อไป ขอขอบคุณคณะทำงาน เจ้าหน้าที่ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกท่านของกองการแพทย์พื้นบ้านไทย ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานโครงการนี้ ขอขอบคุณคณะผู้วิจัยทุกท่านเป็นอย่างสูง รวมทั้งท่านที่ไม่ได้กล่าวนามในที่นี้ ที่ให้ความร่วมมือจนผลการศึกษาเสร็จสมบูรณ์ ผลบุญกุศลที่ได้จากการศึกษานี้ขออุทิศให้กับผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาทุกท่านที่อนุญาตให้คณะผู้วิจัยได้ศึกษาและนำมาจัดพิมพ์เผยแพร่ให้กับสาธารณชนเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาและการเรียนรู้ของคนในสังคมไทย

คณะทีมผู้วิจัย

บทคัดย่อ

รายงานผลการศึกษาครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและสังเคราะห์องค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้านตามภูมิปัญญาของหมอพื้นบ้านภาคอีสาน โดยศึกษาเกี่ยวกับการตรวจวินิจฉัย การนวดรักษาอาการต่างๆ การใช้สมุนไพรเพื่อแก้อาการ วิถีปฏิบัติของการเป็นหมอนวดพื้นบ้าน พิธีกรรม ข้อห้ามในการนวด รวมทั้งการศึกษาผู้มารับบริการจากหมอพื้นบ้าน ดำเนินการศึกษาในกลุ่มหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์ในการนวดไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี นวดรักษาผู้ป่วยไม่น้อยกว่า ๑๐๐ รายต่อเดือน มีความรู้ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และเป็นที่ยอมรับของชุมชน ดำเนินการศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง และใช้วิธีสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม จากหมอพื้นบ้านในภาคอีสาน ๗ จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดสกลนคร ขอนแก่น สุรินทร์ มหาสารคาม เลย อุดรธานี และกาฬสินธุ์ รวบรวมข้อมูลและสังเคราะห์ผลการศึกษาจากการสัมภาษณ์เจาะลึก แล้วจึงสอบถามความรู้จากการนวดสาธิตของหมอพื้นบ้านที่มีความชำนาญจำนวน ๒๖ คน

ผลการศึกษา พบว่า หมอพื้นบ้านภาคอีสานมีความเชื่อและวิธีการอธิบายระบบร่างกายของมนุษย์ตามความรู้และหลักการวินิจฉัยโดยการใช้กายสัมผัสและจิตสัมผัส มีความรู้ความสามารถในการรักษาอาการต่างๆ ได้ทั้งสิ้น ๔๕ อาการ มีรูปแบบวิธีการนวดแบบพื้นบ้านที่เรียกกันว่า การขีดเส้น เป็นส่วนใหญ่ มากกว่าวิธีอื่นๆ มีการใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการนวดทั้งสิ้น ๗๐ ตำรับ มีพืชสมุนไพร ๑๖๐ ชนิด และเห็ด ๑ ชนิด ผู้ป่วยที่มารับการรักษาต้องมอบค่าครูจำนวน ๑๒ - ๒๔ บาทให้กับหมอทุกครั้ง เพื่อใช้ทำบุญอุทิศให้กับเจ้ากรรมนายเวรของผู้ป่วยต่อไป และเมื่อทำการรักษาแล้วผู้มารับบริการจากหมอพื้นบ้านจะต้องเสียค่าปังกาย (ค่าตอบแทนหมอ) ให้กับหมอพื้นบ้านตามกำลังศรัทธาไม่มีการกำหนดราคาตายตัว โดยค่าปังกายหรือค่าตอบแทนให้กับหมอนั้น พบว่า อยู่ระหว่าง ๑๐๐ - ๒๐๐ บาทเป็นจำนวนมากที่สุดนอกจากนั้นยังพบว่าหมอนวดพื้นบ้านในพื้นที่เขตภาคอีสานตอนล่างโดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์เขมร มักใช้คาถาร่วมในการรักษาทุกขั้นตอน ผลการสำรวจข้อมูลผู้ที่มารับบริการจากหมอพื้นบ้าน จำนวน ๑๖๕ คน พบว่า ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง มีอายุระหว่าง ๕๑-๖๐ ปี กลุ่มอาการต่างๆ ที่มาพบหมอนวดได้แก่ ๑) อาการปวดหลัง ปวดเอว หลังแข็ง หลังจม สะบักเอวจม กระดุกทับเส้น ๒) อาการอัมพฤกษ์ อัมพาต ๓) อาการที่เกี่ยวกับท้อง เช่น ปวดประจำเดือน เส้นทับปีกมดลูก ส่วนสมุนไพรที่นำมาใช้ในตำรับยาที่ใช้ประกอบการรักษา มากที่สุดใน ๕ อันดับแรก คือ ๑) ยาห้ว (Smilax glabra Wall. ex Roxb.), ๒) หญ้าแห้วหมู (Cyperus rotundus L.) , ๓) เปล้า (Croton roxburghii N.P. Balakr. เจตมูลเพลิงแดง (Plumbago indica L.) , ๔) ว่านไฟ (Zingiber montanum (Koenig) Link ex Dietr.), ๕) พริกไทย (Piper nigrum L.) และตากวาง (Salacia verrucosa Wight)

ข้อเสนอแนะ ที่ได้จากการวิจัยมีดังนี้

- ๑) ควรมีการสืบทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านอย่างเป็นระบบ รวมทั้งการศึกษาสมุนไพรที่ใช้ร่วมกับการนวดพื้นบ้านเพื่อการรักษาที่ให้ผลที่ดี
- ๒) ควรจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับแพทย์แผนไทยหรือเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หรือ รพ.สต. เนื่องจากเป็นความรู้ท้องถิ่นสามารถสื่อสารกับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี
- ๓) ควรจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อขยายองค์ความรู้ไปยังกลุ่มผู้ช่วยแพทย์แผนไทย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านรวมทั้งผู้สนใจ โดยมีหมอพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้เหล่านี้ต่อไป
- ๔) พัฒนาแนวทางในการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอนวดพื้นบ้านอีสาน โดยจัดทำเป็นแผนการเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎี (ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง) และภาคปฏิบัติ (ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ราย) รวมทั้งการฝึกประสบการณ์การรักษาอาการอัมพฤกษ์หรืออัมพาต และโรคที่เกี่ยวข้องกับมดลูกร่วมด้วย

Abstract

The objective of this study was to collect and synthesize traditional knowledge of Thai indigenous massage in northeastern, Thailand. This includes the body of knowledge on methods of traditional massage, diagnosis, treatment procedures, medicinal plants and way of lives. being folk healers. Population is folk healers whom expertise in massages and have had experience of treating patients more than 10 years, were currently treating patients, seeing more than 100 patients and are well respected and well trusted by community members. The sample group is sampling by propulsive in 7 provinces from northeastern where are Sakon Nakhon, Khon Kaen, Surin, Maha Sarakham, Loei, Udon Thani and Kalasin. We have found 26 healers who are suitable for these criteria. Data collection and synthesis of the results by the in-depth interview by using participant observation and non-participant observation techniques and demonstrating indigenous massage knowledge.

The result of this study show that folk massager in northeastern past ; they believed and explained about the human body system and diagnosis the symptoms according to knowledge and principles by using physical techniques and senses. The study found that 45 types of symptoms that can be treated in Thai indigenous massages which the most type of massages commonly used for treated is called “Khid sayn”. The study also found 70 herbal remedies that preliminary analysis of the remedies found 160 plant parts and 1 mushroom. The patients are required to pay about 12 to 24 baht that determined by the healers for the ritual ceremony of persons with previous deeds on patients whom they believe that will be cause of symptoms. The folk healers do not expect payment, the treatment cost is determined by the patients not the healers and it cost about 100-200 baht. This is according to their financial status. The data collected from 165 patients who visited folk healers are female and age is between 51-60 years. The most common diseases are back pain/muscle strain, paralysis and stomach condition such as flatulence, in appetite and symptoms of womb. The herbs that are used in the five most commonly used are Wall. ex Roxb., *Cyperus rotundus* L., *Croton roxburghii* N.P. Balakr., *Plumbago indica* L. , *Zingiber montanum* (Koenig) Link ex Dietr., *Piper nigrum* L. and *Salacia verrucosa* Wight.

Conclusion

- 1) We should be inherited indigenous knowledge on traditional massage. Including study of herbal medicines used in conjunction with traditional massage for the best results.
- 2) There should be a platform for exchanging knowledge with Thai traditional medicine practitioners, public health officers in Health Promoting Hospitals and District Hospital for communicate with people in the community.
- 3) Training should be provided for expand the knowledge to the Thai traditional medicine assistants, public health volunteers and interested parties in basic indigenous massages which provided by folk healers.
- 4) Develop a method to transfer and pass on the knowledge by curriculums. The curriculum should provide not less than 100 hours in each section of theoretical and practical involved in train experiences in serious diseases such as paralysis and symptoms of Womb.

สารบัญเรื่อง

เรื่อง	หน้า
คำนำ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
บทคัดย่อ	ค
สารบัญเรื่อง	จ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ ๑ บทนำ	
ที่มาและความสำคัญ	๑
วัตถุประสงค์	๓
ขอบเขตในการศึกษา	๓
ระยะเวลาดำเนินงาน	๓
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๓
บทที่ ๒ การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
ความหมายการวัดพื้นที่บ้าน	๕
ประวัติการวัด	๕
ประวัติการวัดในประเทศไทย	๑๐
ประวัติการวัดในภาคอีสาน	๑๓
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๔
บทที่ ๓ วิธีการศึกษา	
ประชากร และการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง	๒๓
เครื่องมือการเก็บข้อมูล	๒๔
การรวบรวมข้อมูล	๒๔
การวิเคราะห์ข้อมูล	๒๔

บทที่ ๔ ผลการศึกษา	หน้า
องค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้าน	๒๗
ผลการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้าน	๘๘
แนวทางการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาการนวดแบบพื้นบ้าน	๙๐
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๙๕
เอกสารอ้างอิง	๙๙
อภิธานศัพท์	๑๐๑
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก เครื่องมือแนวทางการสัมภาษณ์เจาะลึก	๑๑๑
ภาคผนวก ข หนังสือยินยอมให้บันทึกข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้าน ด้านการนวด	๑๑๒
ภาคผนวก ค หนังสือแสดงการยินยอมในการรักษา	๑๑๓
ภาคผนวก ง แบบบันทึกการนวดรักษาแบบพื้นบ้าน	๑๑๔
ภาคผนวก จ รายชื่อหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสาน	๑๑๕
ภาคผนวก ฉ ภาพกิจกรรมการดำเนินงาน	๑๑๘
ภาคผนวก ช ตำรับยาที่ใช้ร่วมกับการนวด	๑๒๐
ภาคผนวก ซ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการนวดพื้นบ้าน	๑๒๘

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๑	โรคที่ไม่ควรนวด เมื่อได้รับการตรวจวินิจฉัยเบื้องต้น	๓๘
๒	โรคและอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยการนวดแบบพื้นบ้าน	๓๙
๓	ตำรายาที่ใช้ร่วมกับการนวดรักษา	๗๕
๔	สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน	๘๑
๕	ผลการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้าน	๘๙
๖	สรุปผลการเสวนาแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านเทียบกับแนวทางการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย ๓ แห่ง	๙๐
๗	เกณฑ์ประเมินการปฏิบัติงานของหมอพื้นบ้าน	๙๓

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๑	ภาพเขียนเกี่ยวกับการนวดมือและเท้าที่พบในหลุมศพของ “อ๊กแมนธอร์”	๕
๒	ตำรายาจีนชื่อ หวงตี้ เนย์จิง (Huangdi Neijing) หรือที่รู้จักกันในชื่อ “The Yellow Emperor’s Inner Canon”	๖
๓	หมอซือ เปียนเซวีย (Bian Que) บิดาแห่งการแพทย์จีน	๖
๔	ต้นมดยอบ (Myrrha) ที่นำไปสกัดเอาน้ำมันหอมระเหยที่มีคุณสมบัติเป็นยาปฏิชีวนะมาใช้ประกอบกรนวด	๗
๕	ตำรา คารากะ สัมหิตา (Charaka Samhita) ซึ่งแต่งโดย นายแพทย์คารากะ ฉบับดั้งเดิม	๗
๖	นายแพทย์ซัน ชิ มิเอา และตัวอย่างบางตอนในหนังสือแสดงจุดนวด	๘
๗	ภาพสลักนูนต่ำนี้พบที่นครธม แสดงการนวดเท้า	๘
๘	การนวดเท้าที่ยังปรากฏในหลายประเทศ ได้แก่ ฟิlippินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย พม่า และไทย	๘
๙	การนวดน้ำมันแบบอายุรเวท เริ่มจากการหยदन้ำมันบนหน้าผาก ชโลมตามตัวแล้วนวด	๙
๑๐	การนวดแบบเหยียบในประเทศอินเดีย (Chavutti Thirumal massage)	๑๐
๑๑	ภาพแกะสลักนูนต่ำบนทับหลังของปราสาทสระกำแพงใหญ่ ตำบลสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ	๑๒
๑๒	ภาพแกะสลักนูนต่ำบนกำแพงทางด้านทิศใต้ของนครธมที่แสดงการนวดในวิถีชีวิตของคนในพุทธศตวรรษที่ ๑๘	๑๓
๑๓	แผนภาพแสดงขั้นตอนในการดำเนินงาน	๒๕
๑๔	เส้น เอ็นและจุดหลัก บริเวณศีรษะด้านหน้า	๒๙
๑๕	เส้น เอ็นและจุดหลัก บริเวณศีรษะด้านหลัง	๓๐
๑๖	โครงสร้างของร่างกายและเส้นต่าง ๆ บริเวณด้านหน้าตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้านอีสาน	๓๔
๑๗	โครงสร้างของร่างกายและเส้นต่าง ๆ บริเวณด้านหลังตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้านอีสาน	๓๕
๑๘	โครงสร้างของร่างกายและเส้นต่าง ๆ บริเวณด้านข้างตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้านอีสาน	๓๖
๑๙	การนวดแก้กะदनขาไข	๔๖
๒๐	การนวดรักษาอาการกระเพาะอาหารตีบ	๔๗
๒๑	การนวดแก้เกี่ยวกินดิน	๔๘
๒๒	การนวดข้อเท้าหลุดโปก	๔๘
๒๓	การนวดข้อนิ้วหลุดโปก	๔๙
๒๔	การนวดข้อมือหลุดโปก	๔๙
๒๕	การนวดข้อศอกหลุดโปก	๕๐
๒๖	การนวดขาเค้น	๕๐
๒๗	การนวดขาตะไกรแข็ง	๕๑
๒๘	การนวดแก้เข้าหลุดโปก	๕๑

สารบัญภาพ(ต่อ)

ภาพที่		หน้า
๒๙	การนวดแก้ค้างแข็ง	๕๒
๓๐	การนวดแก้อาการคอตกหมอน	๕๒
๓๑	การนวดนาคราชคันทิพหรือนกเขาไม่ขัน	๕๓
๓๒	การนวดนิ้วเค้น (ตึง)	๕๓
๓๓	การนวดแก้อาการบานทะโรค	๕๔
๓๔	การนวดปีแข้งป็น	๕๕
๓๕	การนวดแก้ปวดประจำเดือน	๕๕
๓๖	การนวดแก้ปวดหัวดิบ	๕๖
๓๗	การนวดแก้ปวดเอว	๕๖
๓๘	การนวดแก้ปวดแอกน่องทบ (ขาพับ)	๕๗
๓๙	การนวดแก้อาการมดลูกค่อม	๕๗
๔๐	การนวดแก้อาการมดลูกติดสันหลัง	๕๘
๔๑	การนวดปรับตำแหน่งมดลูก	๕๘
๔๒	การนวดแก้ไหล่ลงพื้น	๕๙
๔๓	การนวดเพื่อกลับหัวเด็กหรือเด็กกดลงต่ำ	๕๙
๔๔	การนวดแก้เลือดบ่แล่น	๖๐
๔๕	การนวดแก้อาการสะเออะ	๖๑
๔๖	การนวดแก้อาการสันนิบาตกินเส้น	๖๑
๔๗	การนวดแก้เส้นเลือดขอด	๖๒
๔๘	การนวดแก้อาการเส้นทับปีกมดลูก	๖๒
๔๙	การนวดแก้อาการเส้นประสาทขึ้นกระหม่อม	๖๓
๕๐	การนวดแก้เส้นเอวจม	๖๔
๕๑	การนวดแก้อาการแสบหมากโหมก	๖๖
๕๒	การนวดหัวไหล่หลุดโบก	๖๗
๕๓	การนวดแก้ห้าโป	๖๗
๕๔	การนวดแก้อาการหูแว่ว	๖๘
๕๕	การนวดแก้หูอื้อ	๖๘
๕๖	การนวดแก้อาการอึ้งท้อง	๖๙
๕๗	การนวดแก้เอ็นเกี่ยวท้อง	๗๐
๕๘	การนวดแก้อาการเอ็นเข้าช่วง	๗๑
๕๙	การนวดแก้อาการเอ็นเข้าตานกเอี้ยง	๗๑
๖๐	การนวดแก้อาการเอ็นเข้าเปี้ยว	๗๒
๖๑	ชั้นกะย่องตามภูมิปัญญาอีสานเพื่อการบูชาครูและตั้งคาย	๗๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ที่มาและความสำคัญ

การนวดในประเทศไทยขณะนี้ มี ๒ ระบบใหญ่ ด้วยกันคือ

๑. การนวดแบบแผนไทย

๒. การนวดแบบพื้นบ้าน

การนวดแบบแผนไทย มีรากมาจากประเทศอินเดียและจีน ซึ่งได้มีการพัฒนาจนมีรูปแบบเป็นของประเทศไทยเอง โดยมีการบันทึกวิธีการนวดไว้อย่างชัดเจน เช่น แผ่นศิลาจารึกที่วัดโพธิ์ เป็นต้น การนวดแบบแผนไทยได้รับการฟื้นฟูให้เข้ามาอยู่ในสังคมไทยจนสามารถนำมาใช้ในการประกอบอาชีพได้ ในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับแล้วว่าระบบการนวดแบบแผนไทยในประเทศไทยแบ่งออกเป็น ๒ ระบบใหญ่ คือ

๑. การนวดแบบราชสำนัก (เป็นการนวดโดยใช้มือ)

๒. การนวดแบบเชลยศักดิ์ (เป็นการนวดโดยใช้ทั้งมือและเท้า)

การนวดแบบแผนไทยได้รับการฟื้นฟูทั้งในเรื่ององค์ความรู้ที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและมาตรฐานการนวด ทำให้เกิดการยอมรับจนเป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน การนวดแผนไทยมี ๒ วัตถุประสงค์ คือ การนวดเพื่อผ่อนคลายหรือที่เรียกว่า นวดสุขภาพ และการนวดเพื่อรักษา

การนวดแบบพื้นบ้าน แม้ว่าจะไม่มีหลักฐานชัดเจนว่ามีรากมาจากที่ใด แต่จากการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมทำให้ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าแนวทางการนวดแบบพื้นบ้านน่าจะมีรากมาจากอินเดียและจีน โดยผ่านมาทางศาสนาพุทธ ต่อมาได้มีการประยุกต์ปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมและสิ่งแวดล้อมในชุมชนจนมีลักษณะเฉพาะเป็นของตนเอง การนวดพื้นบ้านเป็นการนวดเพื่อรักษาโรคหรืออาการผิดปกติที่เกิดขึ้นกับร่างกาย ไม่มีการนวดเพื่อการผ่อนคลายเหมือนการนวดแบบแผนไทย การนวดแบบพื้นบ้านเป็นที่พึ่งในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนมาเป็นเวลาช้านาน แต่เนื่องจากองค์ความรู้และกระบวนการในการทำงานขาดการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับการที่ภาครัฐมีการส่งเสริมการนวดแผนไทยให้เป็นอาชีพ ในขณะที่นโยบายและแผนการดำเนินงานเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และส่งเสริมหมอนวดแบบพื้นบ้านจากทางภาครัฐยังไม่มี ความชัดเจน ทั้ง ๆ ที่การนวดแบบพื้นบ้านมีความเป็นเอกลักษณ์ และมีความจำเพาะตัวในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้พื้นที่การทำงานของหมอนวดแบบพื้นบ้านถูกทอดทิ้ง

การศึกษาเกี่ยวกับการนวดแบบพื้นบ้านในรอบ ๑๐ ปี ที่ผ่านมามีรายงานทางวิชาการประมาณ ๑๕ ชิ้น และเป็นรายงานจากการเสวนาหรือการบรรยายเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ประมาณ ๖ ชิ้น ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่เป็นการรายงานแบบพรรณนา มีงานวิจัยบางชิ้นที่มีการวิเคราะห์ผลการศึกษา แต่ยังขาดการสังเคราะห์องค์ความรู้

เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดในระบบการศึกษาได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องทำการรวบรวม จัดเก็บภูมิปัญญา ด้านการนวดแบบพื้นบ้านและทำการสังเคราะห์งานเหล่านี้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์ พื้นฟู ส่งเสริมและถ่ายทอดต่อไปในอนาคต

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องไม่พบว่ามีกรายงานประวัติการนวดพื้นบ้านอีสาน แต่จากการประมวล ข้อมูลในภาคสนามของการศึกษาในครั้งนี้พบว่า การนวดแบบพื้นบ้านอีสานน่าจะมีรากฐานมาจากการนวดแบบจีน มาผสมผสานกับความรู้ที่หมอพื้นบ้านได้มีการพัฒนาจากการปฏิบัติในระหว่างการนวดรักษา ดังนั้นการนวดแบบ พื้นบ้านอีสานจึงให้ความสำคัญกับความผิดปกติของเส้นเอ็นเป็นหลัก จึงเรียกผู้เชี่ยวชาญทางการนวดว่า “หมอเอ็น” รากฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการนวดแบบพื้นบ้านอีสานคือการตรวจชีพจรตามเส้น เข้าใจว่ารากฐานของความรู้ นี้จะมาจากจีน แต่อย่างไรก็ตามในเขตอีสานตอนล่างที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมขอม การนวดแบบพื้นบ้านอาจ มีการผสมผสานความรู้จากอินเดียเข้ามาร่วมด้วย โดยพิจารณาจากรูปสลักตามศาสนสถาน โบราณหรือปราสาทขอม ในที่ต่าง ๆ ที่ปรากฏภาพที่วาดเรื่องการนวดไว้ในทุกที่

ความเข้มแข็งของชุมชนคนอีสานนับกันที่จำนวนของผู้เชี่ยวชาญประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวน ๑๓ ประเภท ได้แก่

๑. ญาคู หมายถึง พระหรือผู้ทรงศีลประจำหมู่บ้าน
๒. เจ้าโคตร หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่เหมือนผู้พิพากษาประจำหมู่บ้าน
๓. หมอสูตร หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น สู่ขวัญ แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่
๔. เฒ่าจำ หมายถึง บุคคลผู้ทำหน้าที่สื่อสารระหว่างผีปู่ตาหรือผีบรรพบุรุษกับคนในหมู่บ้าน
๕. หมอยา หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยพิธีกรรมและสมุนไพร
๖. หมอเอ็น หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคโดยการบีบนวดกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น
๗. หมอดำแย หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลแม่และเด็ก ทั้งก่อนคลอดและหลังคลอด
๘. หมอมอ หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบดวงชะตา (หมอดู) ที่มีเอกลักษณ์โดยมีการทำนาย จากภาพบนแผ่นผ้า
๙. หมอส่อง หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำนายสิ่งที่ไม่สามารถหาคำตอบได้ เช่น ไม่ทราบสาเหตุ ของอาการป่วย ของหาย เป็นต้น การส่องส่วนใหญ่ต้องมีเครื่องนำทางในการส่อง เช่น มีดสนากหรือเสียงดนตรี
๑๐. หมอข้าว หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการเกษตรและการจัดการระบบนิเวศในไร่นา
๑๑. หมอผ้า หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าและการจัดหาวัตถุดิบในการทอผ้า
๑๒. หมอเหล็ก หมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการตีเหล็ก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเกษตรหรือการดำรง ชีวิตอื่น ๆ
๑๓. นักเล่นนิทาน หมายถึง บุคคลที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของชุมชน ถ่ายทอดนิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นการ ปลุกฝังจริยธรรมและคุณธรรมให้กับเยาวชน

หมอเอ็นจัดเป็นบุคคลที่สำคัญ ๑ ใน ๑๓ คน (ประเภท) ที่ต้องมีอยู่ในทุกหมู่บ้านจึงจะทำให้หมู่บ้านนั้น เข้มแข็ง สามารถพึ่งพาความรู้/ภูมิปัญญาของชุมชนได้ เหตุผลที่ต้องมีหมอเอ็นในทุกหมู่บ้าน เนื่องมาจากวิถีชีวิต ของคนในภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีการทำไร่ ทำนาที่ต้องใช้แรงงาน เกษตรกรเหล่านี้ส่วนใหญ่ใช้แรงงาน

เกินกว่าที่กล้ามเนื้อของร่างกายจะรับได้ จึงทำให้เกิดความผิดปกติของกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น ที่โดนกดทับหรือโยกย้ายตำแหน่ง ทำให้มีอาการปวดเมื่อยเนื้อตัวอยู่เป็นประจำ ดังนั้นจึงต้องพึ่งพาหมอเอ็นที่มีอยู่ในชุมชน แม้ว่าจะไม่มีหมอเอ็นอยู่ในหมู่บ้านก็จะหาหมอเอ็นที่อยู่ในชุมชนอื่น เพื่อไปใช้บริการในทุกปี

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาสังคมได้มีการรับเอาองค์ความรู้ทางด้านตะวันตกเข้ามาดูแลสุขภาพของคนในประเทศมากขึ้น ทำให้การดูแลสุขภาพแบบดั้งเดิมที่มีการพัฒนามาจากคนรุ่นก่อนที่สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ความรู้บางอย่างไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น อย่างไรก็ตามจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่าหมอนวดพื้นบ้านยังเป็นที่พึ่งพิงของคนในชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ ได้มีการประกาศใช้ พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๖ โดยใน พ.ร.บ. ฉบับนี้ได้มีการกำหนดให้การแพทย์พื้นบ้านเป็นวิชาชีพแขนงหนึ่ง แต่ในขณะนี้องค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการแพทย์พื้นบ้านยังไม่มี การจัดทำให้เป็นระบบที่สามารถใช้ในการอ้างอิงได้ ดังนั้นการจัดเก็บภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านจึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน การนวดพื้นบ้านเป็นแขนงหนึ่งของการแพทย์พื้นบ้านซึ่งยังไม่มีการจัดเก็บในรูปแบบที่เป็นตัวอักษรที่สามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิงในการปฏิบัติ และการถ่ายทอดได้

การศึกษาในครั้งนี้จึงดำเนินการถอดองค์ความรู้จากหมอพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญด้านการนวด ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษและการพัฒนาองค์ความรู้จากตัวหมอพื้นบ้าน ให้ได้นำมาถ่ายทอดเป็นเอกสารที่สามารถใช้เป็นแหล่งอ้างอิงได้ต่อไป

๒. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านภาคอีสาน เกี่ยวกับความเชื่อ และวิธีการอธิบายร่างกายของมนุษย์ หลักการวินิจฉัย ขั้นตอนการนวดแบบพื้นบ้าน สมุนไพรที่ใช้ร่วมกับการนวด ข้อควรระวัง ข้อห้ามในการนวด อาการนวดที่สามารถนวดได้ หรือไม่ได้
๒. เพื่อศึกษาผลสำรวจผู้มารับบริการกับหมอพื้นบ้าน
๓. เพื่อศึกษาแนวทางในการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาของหมอนวดพื้นบ้าน

๓. ขอบเขตในการศึกษา

๑. ศึกษาในพื้นที่ภาคอีสาน ๗ จังหวัด
๒. ศึกษาในกลุ่มหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์การนวดไม่น้อยกว่า ๑๐ ปี ใช้วิธีการนวดแบบพื้นบ้าน และเป็นที่ยอมรับของชุมชน

๔. ระยะเวลาดำเนินงาน

ระหว่างวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗

๕. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑) ผลการศึกษาจะเป็นข้อมูลเบื้องต้น ประกอบการตัดสินใจของผู้บริหารในการกำหนดทิศทางการพัฒนาการนวดพื้นบ้านภาคอีสานให้เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพของคนในชุมชนต่อไป
- ๒) เป็นข้อมูลในการจัดทำตำรานวดพื้นบ้านเพื่อใช้เป็นเอกสารประกอบการอบรมเสริมความรู้ให้แพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล
- ๓) สามารถพัฒนาการนวดแบบพื้นบ้านให้เป็นวิชาชีพแขนงหนึ่งของการนวดเพื่อให้สอดคล้องกับ พ.ร.บ.วิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ.๒๕๕๖

บทที่ ๒

การทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

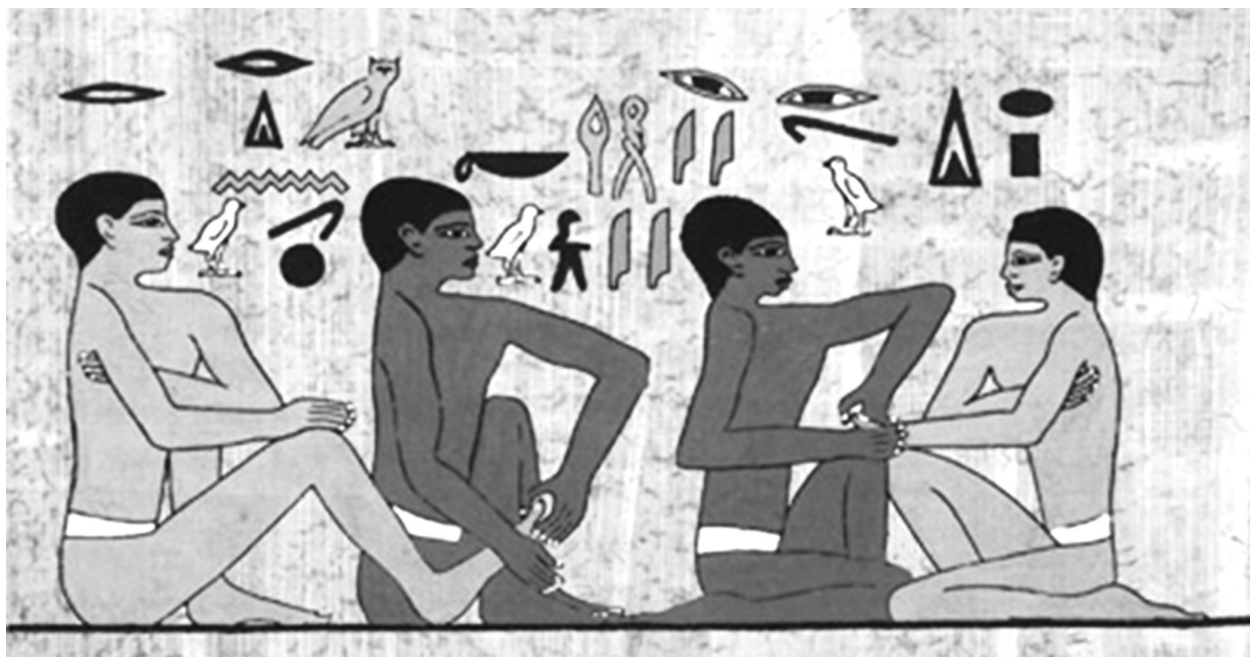
๑. ความหมายการนวดพื้นบ้าน

ความหมายของการนวดพื้นบ้าน หมายถึง การใช้แรงสัมผัสต่อร่างกาย โดยใช้มือ ศอก เครื่องมือต่าง ๆ หรือสมุนไพร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรเทาความไม่สบายของร่างกายและจิตใจ วิธีการหรือเทคนิคการนวดเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา

๒. ประวัติการนวด

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าหลายประเทศที่มีความรู้เรื่องการนวดมาน้อยกว่า ๕,๐๐๐ ปี เช่น จีน อินเดีย ญี่ปุ่น เกาหลี อียิปต์ โรมัน กรีซ และเมโสโปเตเมีย

ประมาณ ๒,๓๓๐ ปี ก่อนคริสตศักราช ในหลุมศพของ อักแมนธอร์ (The Tomb of Akmanthor) หรือที่มีสมญานามว่า หลุมศพแห่งการแพทย์ (The Tomb of the Physician) พบภาพที่เขียนเกี่ยวกับการนวดมือและเท้า (ภาพที่ ๑)

ภาพที่ ๑ ภาพเขียนเกี่ยวกับการนวดมือและเท้าที่พบในหลุมศพของ “อักแมนธอร์”
(ที่มาของภาพ : <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Akmanthor.jpg>)

๗๒๒-๔๘๑ ปี ก่อนคริสต์ศักราช พบตำรายาจีนชื่อ หวงตี้ เนย์จิง (Huangdi Neijing) หรือที่รู้จักกันในชื่อ “The Yellow Emperor’s Inner Canon” ได้เริ่มทำการจดบันทึกเกี่ยวกับการแพทย์แผนจีนในช่วงระหว่างฤดูใบไม้ผลิจนถึงในช่วงฤดูใบไม้ร่วง ซึ่งจัดได้ว่าเป็นตำราพื้นฐานทางการแพทย์แบบดั้งเดิมของจีน ในตำราเล่มนี้ได้มีการบันทึกหลักการนวดไว้จำนวน ๓๐ บท ประกอบด้วยเทคนิคหรือวิธีการนวดและการรักษา ในตำราเล่มนี้ยังมีการอ้างอิงถึงความรู้ทางด้านการแพทย์ของจีน ที่มีมาตั้งแต่สมัยจักรพรรดิเหลือง (The Yellow Emperor) ประมาณ ๒,๗๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช ทำให้เกิดความเข้าใจผิดคิดว่าตำราเล่มนี้เขียนมาตั้งแต่สมัยของจักรพรรดิเหลือง (ภาพที่ ๒)

ภาพที่ ๒ ตำรายาจีนชื่อ หวงตี้ เนย์จิง (Huangdi Neijing) หรือที่รู้จักกันในชื่อ “The Yellow Emperor’s Inner Canon” (ที่มาของภาพ : http://en.wikipedia.org/wiki/Huangdi_Neijing)

๗๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช มีหมอชื่อ เปียนเซวี่ (Bian Que) (ภาพที่ ๓) เป็นแพทย์จีนในยุคแรก ๆ ที่ให้บริการการรักษาโดยการนวด ๕๐๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช ในวินัยศาสนาที่เป็นภาษาบาลีได้มีการบันทึกไว้ว่า มีหมอชื่อ หมอชิวโกมารภัจ ซึ่งเป็บรมครูแห่งการแพทย์ไทย ใช้การนวดรักษาที่มีหลักการผสมผสานระหว่างการกดจุดตามร่างกาย (Acupressure) การกดจุดเฉพาะที่ (Reflexology) เช่น จุดที่เท้า จุดที่มือและโยคะ ทำให้ประมวลได้ว่าการนวดไทยมีรากมาจากการผสมผสานศาสตร์ของจีนและอินเดียเข้าด้วยกัน

ภาพที่ ๓ หมอชื่อ เปียนเซวี่ (Bian Que) บิดาแห่งการแพทย์จีน (ที่มาของภาพ : <https://www.google.co.th/search?q=Bian+Que&isch=tbm&th=hl>)

๔๙๓ ปี ก่อนคริสต์ศักราชมีบันทึกในคัมภีร์ไบเบิล กล่าวไว้ว่ามีการนำมดยอบ (Myrrh) เป็นน้ำมันหอมระเหยที่สกัดมาจากต้นมดยอบ ต้นไม้ชนิดนี้มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Commiphora myrrha* (Nees) Engl. (ภาพที่ ๔) ให้กับเภสัชกรชาวเปอร์เซีย (Xerxes: เภสัชกรของอาณาจักรเปอร์เซีย) โดยการใช้ น้ำมันจากมดยอบประกอบการรักษา นอกจากนี้ น้ำมันจากมดยอบ ยังใช้ในการรักษาเหงือกและฟัน อีกทั้งยังเป็นเครื่องหอมได้อีกด้วย

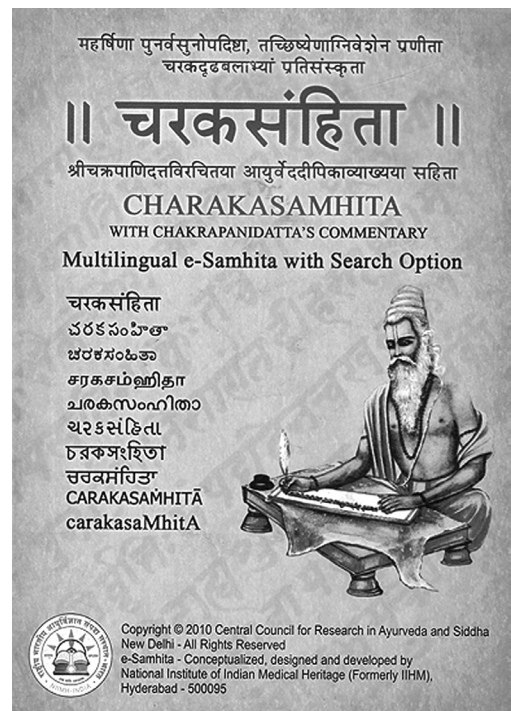

๔๖๐ ปี ก่อนคริสต์ศักราช ฮิปโปเครติส ได้เขียน ตำราเกี่ยวกับสิ่งที่ควรรู้เกี่ยวกับการแพทย์ (The physician must be experienced in many things) ขึ้นมา ซึ่งเชื่อว่าเป็นการรวบรวมเอาศาสตร์ต่าง ๆ เข้ามาไว้ด้วยกัน โดยมีเรื่องการนวดรวมอยู่ด้วย

ภาพที่ ๔

ต้นมดยอบ (Myrrh) ที่นำไปสกัดเอาน้ำมันหอมระเหย ที่มีคุณสมบัติเป็นยาปฏิชีวนะมาใช้ประกอบการนวด (ที่มาของภาพ : <http://www.google.co.th/imgres?q=Commiphora+myrrha>)

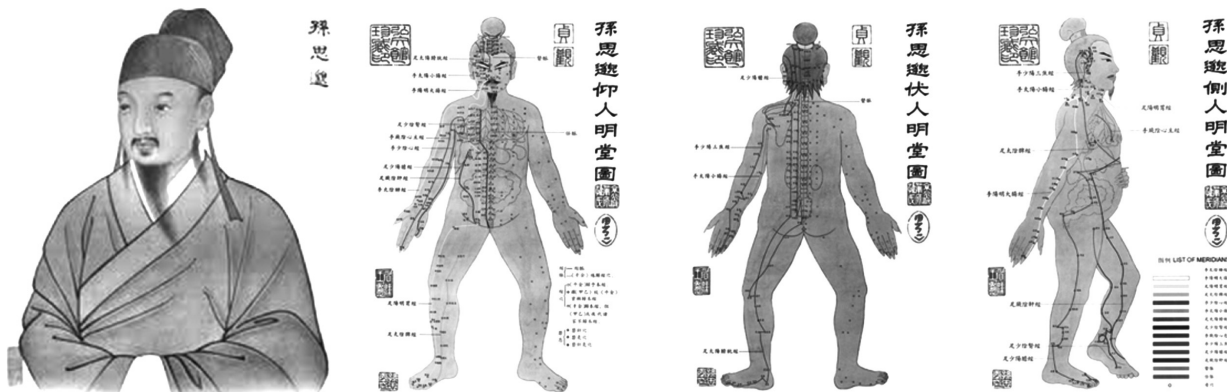
๓๐๐ ปี ก่อน คริสต์ศักราช มีการบันทึกเกี่ยวกับการแพทย์อายุรเวท ชื่อ คารากะ สัมหิตา (Charaka Samhita) ซึ่งแต่งโดย นายแพทย์คารากะ ซึ่งรวมถึงการนวดด้วย ในตำราเล่มนี้ กล่าวถึงการนวดว่ามีมาก่อนยุคประวัติศาสตร์ (ภาพที่ ๕)

ภาพที่ ๕ ตำรา คารากะ สัมหิตา (Charaka Samhita) ซึ่งแต่งโดย นายแพทย์คารากะ ฉบับดั้งเดิม (ภาพซ้าย) บันทึกด้วยภาษาสันสกฤต และได้มีการจัดพิมพ์ใหม่ (ภาพขวา)
ที่มาของภาพ : <http://www.google.co.th/imgres?q=Charaka+Samhita>

ในช่วงปี พ.ศ. ๑๑๑๓-๑๒๒๕ สมัยราชวงศ์ถังมีนายแพทย์ชาวจีนที่มีชื่อเสียงที่สุดในยุคนั้นชื่อ ซัน ซิ มิเอา (Dr. Sun Si Miao) ได้มีการเสนอแนะวิธีการนวดแบบใหม่และระบบการรักษาโรคในเด็ก โดยการนวดบำบัด (ภาพที่ ๖)

ภาพที่ ๖ นายแพทย์ ซัน ซิ มิเอา และตัวอย่างบางตอนในหนังสือแสดงจุดนวด
ที่มาของภาพ : <http://www.google.co.th/imgres?q=Dr+Sun+Si+Miao>

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ มิชชันนารีจากฝรั่งเศสได้มีการแปลตำรา หวงตี้ เน่ยจิง ทั้งเรื่องของนวดและสมุนไพรเป็นภาษาฝรั่งเศส ทำให้ทั่วทั้งยุโรปได้นำเอาความรู้นี้ไปพัฒนาและใช้ในการรักษาผู้ป่วย

ในปี พ.ศ. ๑๑๒๔ ประเทศจีนได้มีการจัดตั้ง กรมการนวดบำบัดขึ้นมาภายในสำนักงานการแพทย์ราชสำนัก

ในปี พ.ศ. ๑๖๙๓ ปรากฏหลักฐานว่ามีการนวดเพื่อการบำบัดรักษาหลักฐานภาพที่สลักนูนตัวนี้พบที่นครธม (ภาพที่ ๗) ผู้หญิงที่ได้รับการบำบัดโดยการนวดจะถูกส่งลงไปทำแท้งที่อุโมงค์ใต้ดิน ซึ่งจัดว่าเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดของการนวดเพื่อทำแท้ง ในปัจจุบันมีรายงานว่ายังพบการทำแท้งโดยการนวดในบางประเทศ เช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ พม่าและไทย (ภาพที่ ๘)

ภาพที่ ๗ ภาพสลักนูนตัวนี้พบที่นครธม แสดงการนวดทำแท้ง
(ที่มาของภาพ : <http://en.wikipedia.org/wiki/Massage#History>)

ภาพที่ ๘ การนวดทำแท้งที่ยังปรากฏในหลายประเทศ ได้แก่ ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย พม่า และไทย
(ที่มาของภาพ : <http://en.wikipedia.org/wiki/Massage#History>)

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๙ เพอร์ เฮนดริก ลิงก์ (Per Hendrik Ling) นักกายภาพบำบัดชาวสวีเดน ซึ่งเป็นครูของหมอมือที่ทำการนวดนักกีฬาโอลิมปิก จัดได้ว่าเป็นบิดาแห่งการนวด เพราะได้ประดิษฐ์วิธีการนวดแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า “การนวดแบบคลาสสิก” (Classic Massage) หรือมีฉายาว่า “การนวดแบบสวีเดน” (Swedish Massage)

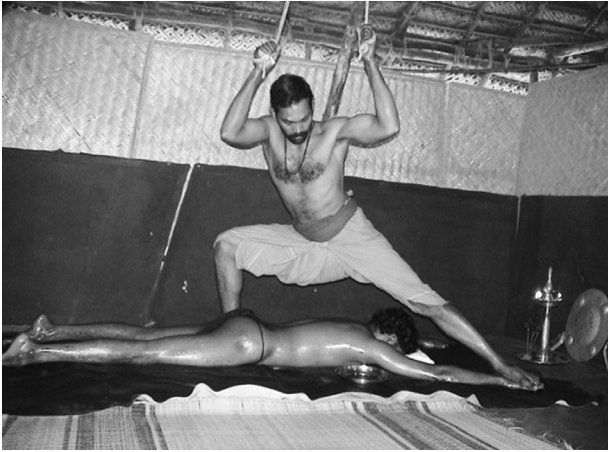
ความนิยมเกี่ยวกับการนวดเริ่มเสื่อมความนิยมลง ในช่วง พ.ศ. ๒๔๗๓-๒๔๘๓ ทั้งนี้เนื่องจากการแพทย์แผนตะวันตกมีความก้าวหน้าอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๓ การนวดเริ่มกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้ง โดยเฉพาะในกลุ่มนักกีฬา นอกจากนี้ยังมีการนำเอาเรื่องนวดเข้ามาใช้ในโรงพยาบาลเพื่อให้ผู้ป่วยผ่อนคลาย ลดความเจ็บปวดทำให้หลับสบาย

สำหรับการนวดในแถบเอเชีย คาดว่าจะมีต้นกำเนิดมาจากจีนและการนวดแบบอายุรเวท (ภาพที่ ๙) โดยการนวดแบบจีนเป็นการนวดตามจุดที่อยู่ในตำแหน่งเดียวกับการฝังเข็มและการนวดแบบเฉพาะที่ตามฝ่าเท้าหรือฝ่ามือ ส่วนการนวดแบบอายุรเวท เป็นการนวดโดยใช้น้ำมันขมิ้นไปทั่วร่างกายและนวดแบบเหยียบไปตามส่วนต่างๆ ของร่างกายหรือที่เรียกว่า “การนวดแบบเหยียบ” (Chavutti Thirumal massage) (ภาพที่ ๑๐) ซึ่งการนวดแบบนี้เป็นที่นิยมในอังกฤษ อาจเป็นไปได้ว่าการนวดแบบเหยียบเป็นส่วนหนึ่งที่มีการนำไปประยุกต์ในการนวดแบบเชลยศักดิ์

ภาพที่ ๙ การนวดน้ำมันแบบอายุรเวท เริ่มจากการหยดน้ำมันบนหน้าผาก ชะโลมตามตัวแล้วนวด
(ที่มาของภาพ: <http://www.google.co.th/imgres?q=Charaka+Samhita>)

ภาพที่ ๑๐ การนวดแบบเหยียบในประเทศอินเดีย(Chavutti Thirumal massage)
(ที่มาของภาพ : <http://www.soundtransformations.co.uk/therapymain.htm>)

เมื่อศาสตร์เหล่านี้ได้กระจายไปอยู่ในชุมชนต่าง ๆ ทำให้เกิดพลวัตในการนวด ซึ่งเป็นการประยุกต์ปรับใช้ให้เข้ากับวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในแต่ละพื้นที่ เช่น การนวดไทย การนวดแบบโชอาทซุ (Shiatsu massage) หรือการนวดแบบแอนม่า (Anma massage) ในญี่ปุ่น เป็นต้น

๓. ประวัติการนวดในประเทศไทย

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการนวดที่เก่าแก่ที่สุด คือ ศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ที่ขุดพบที่ป่ามะม่วง ตรงกับสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีรอยจารึกเป็นรูปการรักษาดูแลโดยการนวด

เมื่อถึงยุคสมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช การแพทย์แผนไทยเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนวดไทย ปรากฏในทำเนียบศักดินาข้าราชการฝ่ายทหารและพลเรือนที่ตราขึ้นในปี พ.ศ. ๑๙๙๘ มีการแบ่งกรมหมอนวด เป็นฝ่ายขวา-ซ้าย เป็นกรมที่ค่อนข้างใหญ่ มีหน้าที่ความรับผิดชอบมากและต้องใช้หมอมากกว่ากรมอื่น ๆ

หลักฐานจากจดหมายเหตุของ ราชทูตจากประเทศฝรั่งเศส ชื่อ ชีมง เดอ ลา ลูแบร์ ได้บันทึกเรื่องเกี่ยวกับการนวด ในแผ่นดินสยาม มีความว่า “ในกรุงสยามนั้นถ้าใครป่วยไข้ลง ก็จะเริ่มทำเส้นสายยืด โดยให้ผู้ชำนาญในทางนี้ ขึ้นไปบนร่างกายของผู้ป่วย แล้วใช้เท้าเหยียบ กล่าวกันว่าหญิงมีครรภ์ มักใช้ให้เด็กเหยียบ เพื่อให้คลอดบุตรง่าย ไม่ทำให้เจ็บปวดมาก”

ต่อมาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ในกฎหมายตราสามดวง “นาพลเรือน” กล่าวถึง การแบ่งส่วนราชการให้กรมหมอนวด จำแนกตำแหน่งเป็น หลวง ขุน หมื่น พัน มีศักดินาเช่นเดียวกับข้าราชการสมัยนั้น

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๖) การแพทย์แผนไทยได้สืบทอดรูปแบบ ต่อจากสมัยอยุธยา แต่เอกสารและวิชาการความรู้บางส่วนได้สูญหายไปเนื่องจากภาวะสงคราม แต่อย่างไรก็ตาม หมอกลางบ้านและหมอพระที่อยู่ตามหัวเมืองยังมีอยู่ในชุมชนอีกเป็นจำนวนมาก จึงง่ายต่อการระดม ต่อมาพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงโปรดให้ปั้นรูปฤษีดัดตน ซึ่งเป็นรูปหล่อด้วยสังกะสีผสมดีบุก เพื่อบันทึกและเผยแพร่ความรู้ โดยจารึกสรรพวิชาการนวดไทย ลงบนแผ่นหินอ่อน ๖๐ ภาพ แสดงถึงจุดนวดอย่างละเอียด ประดับบนผนังศาลารายและบนเสาภายในวัดโพธิ์

จากหลักฐานการแบ่งส่วนราชการในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงมีกรมหมอนวด เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา ทรงโปรดให้หมอยาและหมอนวดถวายงานนวดทุกครั้ง ได้ชำระตำราการนวดไทย และ ตำราแพทย์หลวงหรือแพทย์ในพระราชสำนัก ครั้นเมื่อการแพทย์แผนตะวันตกเข้ามาในสังคมไทย การนวดจึงหมดบทบาทจากราชสำนักในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนหมอนวดแบบชาวบ้าน ยังคงใช้การนวดแบบดั้งเดิม ที่ได้รับการเรียนรู้สืบทอดจากบรรพบุรุษ

ตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ จนถึงปัจจุบันการนวดเพื่อรักษาโรคของไทยมี ๒ แบบ คือ การนวดแบบราชสำนัก และการนวดแบบเชลยศักดิ์ (แบบทั่วไป) ซึ่งมีการเรียนการสอนหรือถ่ายทอดสืบทอดกันมาทั้งในสถาบันการศึกษาและ ภายในครอบครัว สถานศึกษาการนวดแบบเดิมของไทยแห่งแรก คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร (วัดโพธิ์) ปัจจุบันได้เพิ่มขึ้นอีกหลายแห่ง เช่น วัดสามพระยา วัดปริณายก เป็นต้น

ส่วนการนวดแบบราชสำนัก ปัจจุบันมีการเรียนการสอน อย่างเป็นระบบที่อายุรเวทวิทยาลัย (ชีวกโกมารภัจจ์) ซอยอารีย์ กรุงเทพฯ ซึ่งย้ายมาจากตึกมหามฤค วัดบวรนิเวศน์ ซึ่งก่อตั้งโดยศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ ท่านเห็นว่า การเรียนแผนโบราณอย่างเดียว ทำให้ล้าสมัย ไม่สามารถพัฒนาให้ก้าวหน้าเป็นทางการได้ ส่วนการเรียนแผนปัจจุบันอย่างเดียว ก็ทำให้ก้าวหน้าขึ้นไปจนมองข้ามประโยชน์ของทรัพยากรต่าง ๆ ของไทย ที่ไม่ได้พัฒนานำไปใช้ประโยชน์อย่างจริงจัง

ศาสตราจารย์นายแพทย์อวย เกตุสิงห์ จึงนำการแพทย์ทั้งสองระบบนี้มาผสมผสานประยุกต์เข้าด้วยกัน โดยให้นักศึกษาที่จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ หรือเทียบเท่า สอบทั้งข้อเขียนและสัมภาษณ์ผ่านเข้ามา เรียนวิชาแผนโบราณทุกสาขาและวิชาพื้นฐานสาขาเวชกรรมของแผนปัจจุบันทุกวิชา เรียกชื่อตามกฎหมายว่า “แพทย์โบราณแบบประยุกต์” นอกจากนี้ท่านยังเล็งเห็นความสำคัญของการนวดไทยแบบราชสำนัก ที่ยังไม่มีการสอนแพร่หลายเหมือนแบบเชลยศักดิ์ จึงได้เชิญท่านอาจารย์ณรงค์ศักดิ์ บุญรัตนหิรัญ ผู้มีความชำนาญทางด้านการนวดแบบราชสำนักเป็นอย่างดี ได้ถ่ายทอดความรู้ ให้กับนักศึกษาแพทย์แผนโบราณแบบประยุกต์ โดยท่านได้รับความรู้และเป็นศิษย์เอกท่านหนึ่งของ อาจารย์ชิต เดชพันธ์ ซึ่งเป็นบุตรชายคนเล็กของหม่ออินทเวดา (หม่ออินทเวดา เป็นหมอในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อาจารย์นายแพทย์กรุด ลูกศิษย์หลวงวาโย ท่านอาจารย์หลวงราชรักษา แพทย์ในราชสำนัก ท่านอาจารย์พั้ว หลายศรีโพธิ์ ลูกศิษย์หลวงรามเดช และท่านยังเป็นครูมวยไทย ซึ่งเป็นผู้นำท่าแม่ไม้มวยไทยและดาบไทยหลายท่า มาประยุกต์เป็นศาสตร์และศิลปะในการรักษาโรคเฉพาะตัวของตนเอง กล่าวคือ มีความชำนาญในการรักษาโรคระบบข้อกระดูก กล้ามเนื้อ เส้นเอ็น โดยเฉพาะการผลัดกระดูกให้เข้าที่ ระบบอวัยวะสืบพันธุ์ มดลูกเคลื่อน อกuchaติ ระบบประสาท อัมพฤกษ์ อัมพาต เป็นต้น

อาจารย์ณรงค์ศักดิ์ บุญรัตนหิรัญ นำการนวดไทยแบบราชสำนัก มาสอนให้กับนักศึกษาแพทย์แผนโบราณแบบประยุกต์ หลักสูตร ๓ ปี มีการเรียนและฝึกปฏิบัติควบคู่กันไป เป็นการสอนด้วยตนเอง ไม่มีตำรา นักศึกษาต้องจดบันทึกที่ท่านสอนตลอดเวลา ต่อมาท่านได้ดำริว่า ควรจะจัดทำหลักสูตรการนวดเอาไว้ เพื่อนักศึกษาจะได้ไม่ต้องจด แต่เนื่องจากมีโรคประจำตัว หลักสูตรที่ท่านดำริจึงยังไม่ได้จัดทำและได้เสียชีวิตไปเสียก่อน

การจัดทำคู่มือและเอกสารวิชาการ เกี่ยวกับการนวดไทยแบบราชสำนัก ได้เคยมีการรวบรวม ในขณะที่ อาจารย์แพทย์หญิงเพ็ญภา ทรัพย์เจริญ ผู้อำนวยการสถาบันการแพทย์แผนไทย ซึ่งดำรงตำแหน่ง นายแพทย์สาธารณสุข จังหวัดปราจีนบุรีขณะนั้น โดยรวบรวมจากประสบการณ์ ที่ได้รับความรู้จากอาจารย์ณรงค์ศักดิ์ บุญรัตนหิรัญ ในช่วงเวลาสั้นๆ ร่วมกับการศึกษาและแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับแพทย์แผนโบราณประยุกต์หลายคน ในขณะนั้น ทำให้มีหนังสือเส้น จุด โรคในทฤษฎีการนวดไทยและการนวดไทยสำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ทั้งได้นำเผยแพร่ ในการฝึก

อบรมด้านการแพทย์แผนไทย รวมทั้งได้เริ่มคัดเลือกทำฤกษ์ตัดตนมาทดลองฝึกปฏิบัติในการอบรมเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จึงเป็นที่มาของหนังสือกายบริหารแบบไทย ทำฤกษ์ตัดตนพื้นฐาน ๑๕ ท่า ซึ่งถูกคัดเลือกมาจาก ๑๐๘ ท่าฤกษ์ตัดตน ที่ได้เคยรวบรวมไว้ก่อนแล้ว มาเผยแพร่ในการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่สาธารณสุขและประชาชนอย่างกว้างขวาง

ในการอบรมด้านการนวดไทย ที่สถาบันการแพทย์แผนไทยและสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดต่าง ๆ การดำเนินงานส่วนใหญ่ เป็นการอบรมระยะสั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดของงบประมาณและระยะเวลา เพราะมีการใช้เวลายาวนาน จะมีปัญหาในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ต่อมาสถาบันการแพทย์แผนไทย จึงได้มีโครงการศูนย์ฝึกอบรมการแพทย์แผนไทย เพื่อศึกษาการเรียนการสอนด้านการแพทย์แผนไทย สำหรับขยายผลการสนับสนุนไปยังหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีความพร้อมในการจัดการเรียนการสอน การนวดไทยแบบราชสำนัก หลักสูตร ๓ เดือน จึงเป็นเป้าหมายหนึ่ง ที่จะทดลองหลักสูตร เพื่อส่งเสริมประชาชน ให้มีอาชีพเสริมและช่วยเหลือผู้ว่างงาน โดยเปิดอบรมที่กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก

ด้วยเหตุนี้จึงเชิญคณาจารย์ ผู้เชี่ยวชาญจากอาชีวเวชวิทยาลัยฯ ซึ่งเป็นผู้รับการถ่ายทอด การนวดแบบราชสำนัก ซึ่งบางท่านเป็นศิษย์ที่เคยได้รับการสอน จากอาจารย์ณรงค์ศักดิ์ บุญรัตนหิรัญ เช่น อาจารย์อภิชาติ ลิมตียะโยธิน ร่วมกับทีมงานของสถาบันการแพทย์แผนไทย จัดทำ การนวดไทยแบบราชสำนักขึ้น มา โดยเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหา พร้อมทั้งภาพประกอบ ซึ่งได้รับเกียรติจากอาจารย์จิรเดช บุญรัตนหิรัญ ซึ่งเป็นบุตรชายคนเดียวของอาจารย์ณรงค์ศักดิ์ บุญรัตนหิรัญ เป็นผู้สาธิตการนวดท่าต่าง ๆ ประกอบการบรรยาย

ในปี พ.ศ. ๒๕๔๒ สถาบันการแพทย์แผนไทย ได้รับงบประมาณกลาง สนับสนุนโครงการนวดแผนไทย เพื่อแก้ปัญหาทางสังคม เนื่องจากภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ซึ่งกิจกรรมส่วนหนึ่งจะมีการอบรมนวดแผนไทย หลักสูตร ๓๐๐ ชั่วโมง เพื่อช่วยเหลือผู้ว่างงาน จึงได้เพิ่มเติมเนื้อหาที่จำเป็นสำหรับผู้อบรมในปัจจุบันได้ปรับหลักสูตรเป็น ๓๗๒ ชั่วโมง เพื่อสร้างเสริมความเข้าใจและเป็นแนวทางการฝึกฝน ให้เชี่ยวชาญมากยิ่งขึ้น

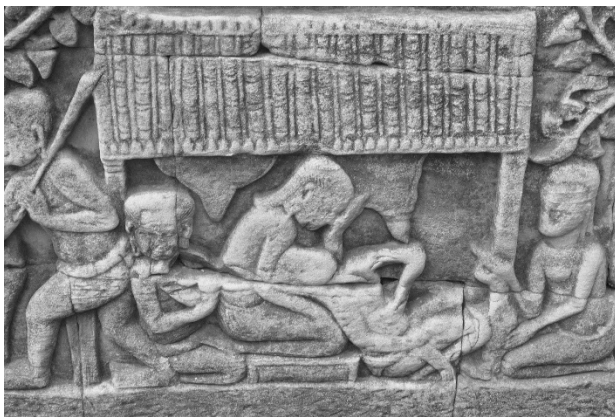

ภาพที่ ๑๑ ภาพแกะสลักนูนต่ำบนทับหลังของปราสาทสระกำแพงใหญ่ ตำบลสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นภาพแกะสลักที่บนทับหลัง รูปพระนารายณ์บรรทมสินธุ์ โดยมีพระชายา คือ พระลักษมีและพระกมุทเทวี ถวายการนวด (ถ่ายภาพโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัย มหาสารคาม ถ่ายวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๑)

๔. ประวัติการนวดในภาคอีสาน

จากการศึกษาเอกสารโบราณที่มีการขึ้นทะเบียนของสภาวัฒนธรรมต่างๆ ในภาคอีสาน ไม่พบว่ามี การบันทึก ภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้เฉพาะด้านการนวดพื้นบ้านไว้ แต่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่า ศาสตร์ของ การนวดปรากฏในภาคอีสานในรูปของภาพแกะสลักนูนต่ำตามโบราณสถานภาพสลักที่สมบูรณ์ที่สุดอยู่ที่ ทั้บหลังของประสาทสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ เป็นภาพนารายณ์บรรทมสินธุ์ ที่มี พระแม่ลักษมีนวดเท้าและขา (ภาพที่ ๑๑) ภาพสลักเหล่านี้ น่าจะปรากฏอยู่ตามประสาทขอมในที่ต่างๆ ของ ภาคอีสาน ดังนั้นอาจอนุมานได้ว่า ศาสตร์ของการนวดในภูมิภาคแห่งนี้ มาพร้อมกับวัฒนธรรมขอมปราสาทขอม ที่มีความเก่าแก่ มากที่สุดในภาคอีสาน คือ ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ที่บ้านภูมิโปน (ภูมิ หมายถึง ชุมชน และ โปน หมายถึง ต้นมะกอก) ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ สร้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๓ เป็นศิลปะ แบบไพรกเมง (ผู้จัดการออนไลน์ ๒๕๕๔) จากหลักฐานดังกล่าวทำให้อนุมานได้ว่า ศาสตร์ของการนวดในภาคอีสาน น่าจะมีรากมาจากอินเดีย โดยผ่านมาทางเขมร (กัมพูชา) ซึ่งได้มีการประยุกต์ เรื่องการนวดเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิตของ ชุมชน ดังภาพสลักนูนต่ำที่ปรากฏบริเวณกำแพงของนครธม (ภาพที่ ๑๒) ศาสตร์การนวดได้แพร่กระจายไปยังชุมชน ต่างๆ โดยผ่านการฝึกปฏิบัติ ดังนั้นภูมิปัญญาเหล่านี้จึงถูกเก็บไว้ในตัวหมอพื้นบ้านแต่ละคนประกอบกับชุมชน ในภาคอีสานเป็นสังคมมุขปาฐะจึงไม่มีการจดบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับการนวดเป็นลายลักษณ์อักษร

ภาพที่ ๑๒ ภาพแกะสลักนูนต่ำบนกำแพงทางด้านทิศใต้ของนครธมที่แสดงการนวดในวิถีชีวิตของคนในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ (ภาพโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ขวัญเรือน พาบ้องและผู้ช่วยศาสตราจารย์สมชาติ มณีโชติ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ถ่ายเมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖)

๕. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

รุจิราภ อรรถสิทธิ์ (๒๕๓๕) ศึกษาคุณสมบัติและพฤติกรรมของหมอนพื้นบ้านในชุมชน พบว่าการเป็นหมอนวดพื้นบ้านส่วนใหญ่เกิดจากใจรัก ทำให้เกิดการแสวงหาการเรียนรู้จากครูต่าง ๆ จากนั้นจึงนำมาฝึกฝนด้วยตนเอง

รุจิราภ อรรถสิทธิ์ (๒๕๓๘) ศึกษาเรื่องการปรับตัวของการนวดพื้นบ้านในสังคมชนบทในอำเภอโพธิ์ประทับช้าง จังหวัดพิจิตร ในชุมชนเป็นเวลา ๑๐ สัปดาห์ พบว่าชุมชนแห่งนี้มีหมอนวดพื้นบ้านจำนวน ๒๔ คน อายุระหว่าง ๓๘-๘๑ ปี มีประสบการณ์ในการนวด ๕-๓๐ ปี การใช้บริการการนวดของคนในชุมชนน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน เช่น การเคลื่อนย้ายแรงงาน คนรุ่นใหม่มีการยอมรับในตัวหมอนวดพื้นบ้านน้อยลง

สุทิศา ปลื้มปิติวิริยะเวช และ เสาวภา พรสิริพงษ์ (๒๕๔๓) ศึกษาเรื่อง การนวดพื้นบ้านอีสานในเชิงกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้ เทคนิค วิธีการนวดและอาการที่สามารถรักษาด้วยการนวดพื้นบ้านอีสาน ศึกษาเปรียบเทียบคำเรียกอาการต่าง ๆ ในมุมมองของหมอนวดพื้นบ้านกับชื่อทางการแพทย์ ข้อควรระวังในการนวด โดยอาศัยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การฝึกปฏิบัติการนวด การสัมภาษณ์ผู้มารับบริการนวดรวมทั้งญาติของผู้มารับบริการและคนในหมู่บ้านของหมอนวดพื้นบ้านทั้งสองราย โดยใช้เวลาศึกษารวม ๔ เดือน ระหว่างเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๔๐ ถึงเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ผลการศึกษาพบว่า

๑. การนวดพื้นบ้านอีสานยังคงดำรงอยู่ได้ภายใต้บริบทของชุมชน

๒. หมอนวดพื้นบ้านและผู้มารับบริการมีโลกทัศน์และความเชื่อเกี่ยวกับร่างกายตรงกัน ผู้มารับบริการมีความเชื่อในเรื่อง “เส้น” ว่ามีความผิดปกติต้องมานวด ซึ่งมักจะแสวงหาบริการมากมายก่อนมานวดหรือตรงมานวดทันทีจากหมอที่มีประสบการณ์รักษาความเจ็บป่วยมาก่อน

๓. การเข้าถึงบริการง่าย เป็นกันเอง สะดวก ค่าใช้จ่ายไม่มาก ไม่จำกัดเวลารักษา

๔. ด้านองค์ความรู้ของหมอนวดพื้นบ้าน ได้รับการสืบทอดจากบรรพบุรุษ การศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมแลกเปลี่ยนกับผู้รู้ด้วยการสังเกต จดจำและลงมือปฏิบัติ

๕. การเป็นหมอนวดที่ดีต้องรักษาศีล ปฏิบัติธรรมและมีข้อห้ามข้อปฏิบัติบางประการ

๖. หมอนวดพื้นบ้านมีความเชื่อว่าการทำงานของอวัยวะภายในถูกกำกับโดยเส้นต่าง ๆ ที่มีกระจายอยู่ทั่วไปและมีการเชื่อมโยงทั่วกัน โดยออกมาจากกะโหลกศีรษะบริเวณท้ายทอย มีจุดรวมเส้นอยู่บริเวณแกนกลางลำตัวและข้อต่อต่าง ๆ เมื่อเส้นมีความผิดปกติจะทำให้รบกวนการทำงานของร่างกาย ทำให้อยู่ไม่เป็นสุข ไม่สามารถทำงานอย่างเป็นปกติ การตรวจประเมินอาการโดยการคลำจะทำให้สามารถทราบว่ามีเส้นอยู่ในลักษณะใดจึงทำการนวดได้ถูกต้อง โดยมีหลักการว่าต้องนวดเพื่อคลายเส้น จึงนวดเฉพาะจุดที่มีอาการหลัก จากการศึกษาพบว่ามีท่าวนวดบางท่าที่ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ ในบริเวณที่สำคัญ ได้แก่ บริเวณไหปลาร้า รักแร้ ขาหนีบ สะดือ อวัยวะเพศ การนวดสามารถรักษาอาการต่าง ๆ ได้แก่ กลุ่มอาการปวดเนื้อเยื่อกล้ามเนื้อ (Myofascial Pain Syndrome) ข้อนิ้ว ข้อไหล่ ข้อเท้าเคล็ดหรือพลิก เอ็นอักเสบ (Tendinitis) อาการแน่นท้อง ท้องอืด มดลูกกลดแต่ไม่สามารถรักษาอาการเอ็นฉีกขาด ข้อเคลื่อนบางส่วน (Subluxation), ข้อหลุด (Dislocation) อาการหมอนรองกระดูกสันหลังเคลื่อน (Bulging Disc และ Prolapsed Disc) ดังนั้น จึงจำเป็นต้องให้ความรู้เพิ่มเติมแก่หมอนวดพื้นบ้านในเรื่องโครงสร้างร่างกายและอวัยวะภายใน ข้อควรระวังในการนวดบางบริเวณและอาการบางอย่างที่ไม่สามารถรักษาด้วยการนวด จำเป็นต้องส่งต่อไปรักษากับแพทย์ที่ชำนาญต่อไป

ไพบูลย์ ดำาริห์ (๒๕๔๕) ศึกษาเรื่อง หมอเส้น : การนวดพื้นบ้านอีสาน มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนวดพื้นบ้านอีสานโดยวิธีกดเส้น ศึกษาความเชื่อ เทคนิควิธีการกดเส้น กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ ตลอดจนปัญหาและอันตรายที่อาจเกิดขึ้นจากการกดเส้น เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียง เชิดชู ยกย่องหมอเส้นให้คนทั่วไปได้รู้จัก กลุ่มตัวอย่างเป็นหมอเส้นพื้นบ้านในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๔ จังหวัด ได้แก่ มหาสารคาม กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด และขอนแก่น โดยวิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) หมอเส้นพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับและชาวบ้านรู้จักกันดี ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ทั้งเป็นทางการ (Formal Interview) และไม่เป็นทางการ (Non-Formal Interview) ประกอบกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการจัดแยกประเภทและจัดหมวดหมู่ข้อมูล จากการศึกษาพบสาระสำคัญดังนี้

๑. หมอเส้นพื้นบ้านอีสานมีความเชื่อว่าการเจ็บปวดตามร่างกาย การเจ็บป่วยหรืออาการผิดปกติบางอย่าง เกิดจากเส้นเอ็นหด แข็ง ตึงหรือเส้นเอ็นถูกทับ เรียกว่า “เส้นจม” วิธีแก้ไขจะใช้วิธีการนวดเส้นเอ็นให้คลาย ซึ่งมีผลทำให้ “เส้นลอย” ก็จะบรรเทาอาการเจ็บปวดหรือบำบัดอาการผิดปกติได้ หมอเส้นจะไม่ใช้วิธีจับตึงเส้นเพราะอาจทำให้เส้นเอ็นฉีกขาด

๒. เทคนิควิธีการกดเส้นของหมอเส้นพื้นบ้านอีสาน มี ๒ วิธี คือ

๒.๑ การ “ขีด” หมายถึง การใช้นิ้วหัวแม่มือกดเส้น แล้วค่อย ๆ เคลื่อนนิ้วหัวแม่มือไปทางนิ้วชี้ เป็นเทคนิคการกดเส้นเอ็นที่ใช้กับส่วนของร่างกายบริเวณที่มีความแข็ง เช่น ขมับ หลัง หน้าแข้ง หมอเส้นบางคนพัฒนาเทคนิควิธีขีดให้ได้ผลดีจากประสบการณ์ของตนเอง เช่น ใช้เทคนิคร่อนมือไปพร้อมกับการขีด

๒.๒ การใช้ฝ่ามือหรือสันมือกดเส้น เป็นเทคนิคการกดเส้นเอ็นที่ใช้กับส่วนของร่างกาย บริเวณที่มีความนุ่ม เช่น บริเวณช่องท้อง สะโพก ขาท่อนบน หมอเส้นทุกคนมีการกดเส้นเพิ่มเติมบริเวณอื่น ๆ อีกให้แก่ผู้ป่วย แม้ว่าอวัยวะส่วนนั้นจะไม่มีอาการผิดปกติ เพราะเชื่อว่า เส้นเอ็นทุกเส้นมีความเชื่อมโยงกันทั่วร่างกาย หากเส้นใดเส้นหนึ่งหด ตึง ก็จะส่งผลให้เส้นอื่น ๆ หด ตึง ตามไปด้วย จะส่งผลให้อวัยวะส่วนอื่น ๆ มีอาการผิดปกติไปด้วย หมอเส้นส่วนใหญ่ไม่มีการใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือประกอบในการกดเส้น ไม่มีการทำพิธีกรรม การกดเส้นเป็นการแก้ไขหรือรักษาอาการผิดปกติมากกว่าการให้ร่างกายผ่อนคลายหรือเพื่อส่งเสริมสุขภาพ

๓. กระบวนการถ่ายทอดการเรียนรู้ พบว่าหมอเส้นพื้นบ้านอีสานส่วนใหญ่มีญาติรุ่นก่อนเป็นหมอเส้น เช่น มีมารดาเป็นหมอเส้น ได้เคยให้กดเส้นและบอกให้จดจำตำแหน่งที่กด ต่อมาได้มีโอกาสลองกดเส้นให้คนอื่น ๆ ปรากฏว่าสามารถแก้ไขอาการเจ็บป่วยได้ ทำให้สนใจที่จะเป็นหมอเส้น จึงเรียนรู้โดยวิธีลงมือปฏิบัติ กดเส้นให้ญาติพี่น้องอื่น ๆ ต่อมาได้ยึดเป็นอาชีพเสริม อาชีพหลักของหมอเส้นส่วนใหญ่คือเกษตรกร หมอเส้นส่วนใหญ่มีการเรียนรู้การกดเส้นเพิ่มเติมด้วยตนเอง จนสามารถพัฒนาเทคนิคการกดเส้น แก้ไขอาการเจ็บป่วยได้หลายอาการจนมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

๔. อันตรายจากการกดเส้น จากการศึกษาพบว่าไม่ปรากฏอันตรายใด ๆ หมอเส้นส่วนใหญ่คิดว่าปัญหาการประกอบอาชีพหมอเส้น คือ ปัจจุบันหมอเส้นมีอายุมาก ต้องการเลิกอาชีพนี้ ต้องการพักผ่อน ขณะนี้ยังไม่มีผู้สืบทอดความรู้การกดเส้นอย่างจริงจัง และเกรงว่าหากหมอเส้นรุ่นเก่าหมดไป ภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการกดเส้นอาจจะสูญหายไปด้วย

เพ็ญภา ททรัพย์เจริญและคณะ (๒๕๕๖) ศึกษาเรื่อง องค์ความรู้การนวดพื้นบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ รวบรวมองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ความรู้จากตำรา คัมภีร์ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และรวบรวมรายชื่อโรคที่สามารถรักษาได้ด้วย การนวด โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ร่วมกับการสังเกต คัดเลือกแบบเจาะจงในแต่ละภาค โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกคือ ๑) เป็นผู้มีประสบการณ์ด้านการนวดเป็นระยะเวลาติดต่อกันนาน ๑๐ ปีขึ้นไป ๒) มีจำนวนผู้ป่วยมาขอรับบริการอย่างน้อยวันละ ๒-๓ คนต่อวัน ๓) ใช้วิธีนวดแบบเชลยศักดิ์ ๔) มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านกระดูกและกล้ามเนื้อ

ผลการศึกษาพบว่า องค์ความรู้การนวดพื้นบ้านส่วนใหญ่เรียนรู้ด้านการนวดมาจากบรรพบุรุษ ตั้งแต่รุ่นปู่ ย่า ตา ยาย มาสู่ รุ่น พ่อ แม่ โดยการสืบทอดต่อ ๆ กันมา การเรียนรู้วิธีการนวดเพิ่มเติมจากตำรา ด้านวิธีการนวดรักษาของหมอนวดพื้นบ้าน ๔ ภาคของประเทศไทย พบว่า หมอพื้นบ้าน แต่ละภาค แต่ละบุคคล มีวิธีการนวดรักษาแตกต่างกันไป เช่น การใช้หมอนวดอย่างเดียวนในการรักษา การใช้มือและเท้าในการรักษา การนวดร่วมกับการจับเส้นและการเหยียบ การเข็ดไช้อย่างเดียว การผสมผสานระหว่าง การนวด การจับเส้น การเหยียบและการเข็ดไช้ นอกจากนี้ยังมีการประคบสมุนไพร การใช้ยาสมุนไพรจ่ายให้กับผู้ป่วยตามลักษณะอาการ การจ่ายยาสมุนไพรตามธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลมและธาตุไฟ ทั้งมีการใช้น้ำมันในการนวดรักษาด้วย รวมทั้งการใช้คาถาร่วมด้วยในการรักษา ด้านโรคที่รักษาได้ด้วยการนวด พบว่า กลุ่มอาการหรือโรคที่รักษาด้วยการนวดไทย ได้แก่ ปวดศีรษะ ปวดต้นคอ (คอตกหมอน) ปวดข้อไหล่ ปวดเอว ปวดหลัง ปวดต้นขา ปวดน่อง ปวดข้อเข่า กระดูกไหลปลาร้าหัก กระดูกข้อไหล่หลุด กระดูกต้นแขนหัก กระดูกข้อศอก (เคลือบ หลุด หัก) กระดูกปลายแขนหัก กระดูกข้อมือหัก กระดูกนิ้วหัก กระดูกสะโพกหัก กระดูกต้นขาหัก กระดูกสะบักหัก กระดูกปลายขาหักกระดูกข้อเท้าและนิ้วเท้าหัก อัมพฤกษ์ อัมพาต แขนขาลีบไม่มีแรง กระดูกนิ้วมือข้อ ข้อเท้าแพลง ตกต้นไม้ โรคหัวใจ โรคหัวใจโต ความดันโลหิตต่ำ ความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน ปวดประจำเดือนและมีไข้ ประจำเดือนมามากและหรือมาไม่ปกติ คนที่มีลูกยาก ตามองไม่ชัด เส้นตาย เส้นหาย เส้นไม่หาย และเส้นจม ขางเข้าข้อ (โปลิโอ) เลือดเป็นพิษ กลุ่มอาการหรือโรคที่ไม่สามารถรักษาด้วยการนวดไทย ได้แก่ โรคเมะเร็ง โรคเอดส์ แผลติดเชื้อ แผลเรื้อรัง ฝีหนอง ด้านหลักการนวด พบว่าหมอนวดพื้นบ้านแต่ละภาค จะมีหลักการนวดแตกต่างกันไป ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้หลักการนวดได้แก่ นวด กด บีบ รีด คลำ นอกจากนี้ยังมีการใช้หลักการนวดที่แตกต่างกันไป เช่น เหยียบ ขยำ คลี่ คลาย คลึง ดึง ดัด จัด เขี่ยหรือแกะ แต่งเส้น กดเส้น เกลี่ยเส้น ดึง จำหรือกด จับเส้นหรือจับเอ็น โยก ด้านข้อห้ามในการนวด พบว่า ส่วนใหญ่มีข้อห้ามในการนวดและการรับประทานอาหารแสดงแตกต่างกันไปในแต่ละภาค ผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบว่าองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านของหมอพื้นบ้านในแต่ละภาคมีวิธีการนวดที่หลากหลายแตกต่างกันไป แม้แต่ในจังหวัดเดียวกัน พื้นที่ใกล้เคียงกัน หมอนวดพื้นบ้านยังมีวิธีการนวดที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษแตกต่างกันไปนั่นเอง จึงเป็นสาเหตุให้หมอนวดพื้นบ้านแต่ละบุคคลมีความเชี่ยวชาญ ชำนาญ ความถนัดในการรักษาโรคที่แตกต่างไปด้วย อย่างไรก็ตามจุดที่ทำการนวดรักษายังมีบางจุดที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งคณะผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรเพิ่มกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาของแต่ละภาคและควรมีการนำมาวิเคราะห์เทียบเคียงกับกายวิภาคศาสตร์ของการแพทย์ในปัจจุบัน

สมบุญ ทิพย์นัย และคณะ (๒๕๕๖) ศึกษา เรื่อง การฟื้นฟูภูมิปัญญาและการขยายผล องค์ความรู้ให้เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพชุมชนของหมอนวดพื้นบ้าน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง มีวัตถุประสงค์ในการสร้างองค์ความรู้เพื่อใช้ในการดูแลสุขภาพร่วมกัน กระบวนการดำเนินงานประกอบ

ด้วยการสืบค้นข้อมูลจากหมอนวดจำนวน ๓๕ คน ประกอบด้วย กลุ่มหมอรักษาอาการทั่วไป จำนวน ๑๗ ท่าน กลุ่มหมอรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาต เหน็บชา จำนวน ๘ ท่าน และกลุ่มหมอดำเฒ่า จำนวน ๑๐ ท่าน การสืบค้นข้อมูลใช้กระบวนการสาธิตโดยให้หมอนวดแต่ละท่านปฏิบัติให้ดู ทำการบันทึกภาพ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกัน จากนั้นลงมือทำการนวดให้กับผู้มาใช้บริการจำนวน ๑๐๐ คน แบ่งเป็น ๓ กลุ่มอาการ คือ

๑. กลุ่มผู้มีอาการทั่วไป จำนวน ๓๓ คน
๒. กลุ่มผู้ที่เป็นอัมพฤกษ์ อัมพาต เหน็บชา จำนวน ๓๓ คน
๓. กลุ่มผู้ป่วยที่มีอาการเกี่ยวกับมดลูก จำนวน ๓๔ คน

ผลจากการศึกษาพบว่าผู้มาใช้บริการมีความพึงพอใจทุกท่าน จากนั้นคณะผู้วิจัยได้จัดทำคู่มือการนวด จำนวน ๓ ชุด คือ

๑. ชุดคู่มือการนวดรักษาโรค อัมพฤกษ์ อัมพาต เหน็บชา
๒. ชุดคู่มือการนวดรักษาตามอาการทั่วไป
๓. ชุดคู่มือการดูแลแม่และเด็กก่อนคลอดและหลังคลอดโดยหมอดำเฒ่าพื้นบ้าน

ดาร์ณี อ่อนชมจันทร์และคณะ (๒๕๔๘) ศึกษารูปแบบวิธีการทางกายภาพบำบัดในการดูแลรักษาอาการเกี่ยวกับระบบประสาทกล้ามเนื้อและโครงร่างทางการแพทย์พื้นบ้านไทย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากหมอนวดพื้นบ้าน ภาคละ ๒๐ คน และจัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อเสนอมาตรฐานด้านการนวดพื้นบ้าน จากการศึกษาพบว่า หมอนวดพื้นบ้านมีเทคนิคในการนวด ๒๓ แบบ คือ บีบ ขยำ คลี่ คลาย คลึง คลำ รีด ดึง เหยียบ ทุบ สับ บิด กด ดัด ตอก กระตุก จก(ล้วง) ขิด(เขี่ย) โกงเส้น ประคองเส้น ดันเส้น เช็ดไขและถกเส้น สำหรับโรค/อาการที่รักษาโดยการนวดมีทั้งสิ้น ๒๑ โรค/อาการ ได้แก่ เคล็ดขัดยอก อัมพาต อัมพฤกษ์ ปวด/ตึงเส้นเอ็น กระดูกทับเส้น กระดูกขั่น กระดูกหัก แขนหลุด เหน็บชา เครียด มดลูกหย่อน ไล่เลื้อน นวดก่อนคลอดและหลังคลอด กระตุ้นน้ำนม ผิดเดือน เอ็นตกนกตาย(หย่อนสมรรถภาพทางเพศ) ปวดหัว สะบักจม ไข้มาลาเรีย ไขข้ออักเสบและเบาหวาน

นอกจากนี้ในรายงานฉบับนี้ยังได้มีการนำเสนอมาตรฐานที่เกี่ยวข้องกับการนวดพื้นบ้านไว้ ๒ มาตรฐาน คือ

๑. มาตรฐานการให้บริการการนวดทั่วไป
๒. มาตรฐานการให้บริการการนวดพื้นบ้านเฉพาะถิ่น

มาตรฐานการให้บริการการนวดทั่วไปแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

- ๑) สถานที่และอุปกรณ์การนวด
- ๒) คุณสมบัติของหมอนวด
- ๓) การให้บริการ

ส่วนมาตรฐานการให้บริการการนวดพื้นบ้านเฉพาะถิ่น ให้แต่ละพื้นที่จัดทำศูนย์เรียนรู้และมีการประชุมลงมติเพื่อกำหนดมาตรฐานของแต่ละพื้นที่

มูลนิธิกระจกเงา (๒๕๕๐) ศึกษาภูมิปัญญาในการนวดแบบพื้นบ้านชนเผ่าลาหู่รักษาโรคต่าง ๆ เช่น การนวดรักษา เมื่อปวดตามร่างกาย การนวดรักษาต่อกระดูกหัก การนวดรักษาข้อเคลื่อน ขาพลิกแพลง การนวดรักษาคนที่มีบุตรยากให้มีบุตร การนวดรักษาโรคอาจจะควบไปกับการเป่าคาถา บางคนใช้ยาสมุนไพรควบคู่กับนวดด้วยพบว่าการรักษาที่ได้ผลดี ทั้งประหยัดค่าใช้จ่ายและปลอดภัย เนื่องจากขาดการสืบทอดทางพิธีกรรม

ทางไสยศาสตร์ การใช้ยาสมุนไพรของคนรุ่นใหม่ไม่มีการเรียนการสอน ทำให้ยาสมุนไพรเริ่มขาดแคลนหายากมากขึ้น แต่ปัจจุบันการดูแลสุขภาพสุขภาพหมอบ้านของลาหู่เปลี่ยนแปลงไปมาก และความเจริญก้าวหน้าด้านสาธารณสุข มีสถานพยาบาลเข้ามาสู่ในชุมชน ชุมชนจึงหันไปใช้ยาจากโรงพยาบาล เลยไม่มีการสืบทอดต่อกัน การใช้ยาสมุนไพรจึงเริ่มขาดหายไปทีละนิดทีละหน่อย อีกไม่กี่ปีข้างหน้าคนรุ่นใหม่คงจะไม่ได้เห็นยาสมุนไพรของชุมชนเผ่าตนเองแน่นอน (<http://www.hilltribe.org/thai/lahu/lahu-traditional-medicine.php>)

ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์ (๒๕๕๓) ศึกษาเรื่องการอนุรักษ์และการพัฒนาการนวดพื้นบ้าน จังหวัดนครพนม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ศึกษาประวัติความเป็นมาของหมอนวดพื้นบ้าน
๒. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้าน จังหวัดนครพนม
๓. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์และการพัฒนาการนวดพื้นบ้าน จังหวัดนครพนม

พื้นที่ที่ทำการศึกษา ๑๒ อำเภอ ในกลุ่มผู้รู้ ๒๕ คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ ๖๐ คนและกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ๒๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและแบบบันทึกการสนทนากลุ่ม นำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบด้วยวิธีการแบบสามเส้า (Triangulation) วิเคราะห์ตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ ผลจากการศึกษาพบว่า หมอนวดพื้นบ้าน มีการเรียนรู้จากที่มา ๔ ประการ คือ

๑. เรียนรู้จากการสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ
๒. เรียนรู้จากการศึกษาด้วยตนเอง ด้วยวิธีทดลองด้วยตัวเอง เรียนรู้จากตำราของครู อาจารย์ และนักวิชาการ
๓. เรียนรู้จากหมอนวดพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง
๔. เรียนรู้เพิ่มเติมจากการเป็นวิทยากรและประสบการณ์การนวด

ในการศึกษาครั้งนี้พบว่าหมอนวดพื้นบ้านมีเทคนิคการนวดและองค์ประกอบ ๖ ขั้นตอน คือ

๑. ทำการสอบถามประวัติและโรคประจำตัวก่อนทำการนวด
๒. ใช้เวทมนต์คาถาและบูชาครูอาจารย์ด้วยการไหว้ขอพรก่อนทำการนวด
๓. ใช้นิ้วมือตามจุดที่ต้องการ การกดด้วยความแรงและเบาขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของรูปร่างผู้ที่มารับการนวด

๔. สถานที่ตามสะดวก โถงแจ้ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก โดยจะมีอุปกรณ์ ได้แก่ ไม้กดหลัง หิน กะลา และสมุนไพร เช่น ยาประคบและน้ำมันไพล ที่ใช้ในการรักษา

๕. ราคาการนวด ตั้งแต่ ๕๐ – ๓๐๐ บาท

๖. การนวดจะไม่มีข้อห้าม (เคล้า) เว้นแต่ผู้ที่มีโรคประจำตัว

ภูมิปัญญาวิธีการนวดบำบัดอาการผิดปกติ ได้แก่ หูอื้อ ปวดเส้นเอ็น สันในจม ปวดหลัง ข้อเท้าเคล็ด ปวดสันเท้า ปวดขาและปวดบั้นเอว ตะคริวที่เท้าและตะคริวที่น่อง สะบ้าหลุด แขนเคล็ดและอาการปวดที่ไหล่ คอเคล็ด ท้องอืด มดลูกหย่อน เอ็นเข้าเป๊ียง ข้อชาเคล็ด ไซนัส ปวดฟัน ปวดคอ ปวดช่องอก กล้ามเนื้อไหล่อักเสบ ปวดกล้ามเนื้อขาและหัวเข่า หน้ามืด ปวดหลังและประจำเดือนมาไม่ปกติ ปวดตานกเอี้ยง ปวดขัดกัน ปวดไหล่ ปวดศีรษะ

ภูมิแพ้ เส้นคอตึง นิ้วมือชา ปวดฝ่าเท้า ข้อศอกเคลื่อนไหว เส้นประสาทลงขาและมดลูกเอียง หมอนวดแต่ละคน มีรายละเอียดวิธีการนวดที่แตกต่างกันออกไป ส่วนอันตรายที่เกิดจากการนวดยังไม่พบ

ในด้านการอนุรักษ์และพัฒนาการนวดพื้นบ้านพบว่า หน่วยงานที่ทำการบำบัดรักษาโรค คือ สถานีอนามัย และโรงพยาบาลควรนำภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านเข้ามาใช้ในการบริหารจัดการสุขภาพของประชาชนทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันโรค การรักษาผู้ป่วยและการฟื้นฟูสุขภาพ ทั้งนี้หมอนวดพื้นบ้านต้องศึกษา ข้อดีและข้อเสียของการนวดในแต่ละแบบ เพื่อประมวลความรู้ให้มีประสิทธิภาพในการนวดมากขึ้น หมอนวดพื้นบ้าน จะต้องอธิบายวิธีการนวดอย่างละเอียด ชัดเจนให้ผู้มารับการนวดทราบ มีการพัฒนาเพิ่มพูนความรู้ให้ทันกับพัฒนาการ การบริหารจัดการสุขภาพของประชาชน นอกจากนี้ หมอนวดควรมีการวางแผน และมีมาตรฐานในการนวด โดยสรุป ผลของงานวิจัยนี้สามารถนำไปเป็นแนวทางการรักษาสุขภาพแบบแพทย์ทางเลือก การอนุรักษ์และพัฒนาการนวด พื้นบ้านควบคู่การรักษาตามวิทยาการสมัยใหม่ ตลอดจนสามารถนำไปพัฒนาวิชาชีพการแพทย์แผนไทยประยุกต์ได้

วิทยา ภูมิเหล่าแจ้ง (๒๕๕๕) ศึกษาเรื่อง หมอเฒ่า : การพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อกระบวนการ รักษาแบบกล่อมเนื้อในภาคอีสาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

๑. ศึกษาประวัติความเป็นมาของหมอนวดพื้นบ้าน

๒. ภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้าน

๓. การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของหมอเส้นเอ็นต่อกระบวนการรักษาแบบกล่อมเนื้อในภาคอีสาน

ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดกาฬสินธุ์ นครพนม และสกลนคร กลุ่มตัวอย่างเลือก แบบเจาะจง ๓ กลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มผู้รู้ ๑๒ คน กลุ่มผู้ปฏิบัติ ๙ คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป ๔๐ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการ แบบ ๓ เสา และนำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผลการวิจัยพบว่า การนวดพื้นบ้านของหมอเส้นเอ็นเป็นการ รักษาอาการป่วย พัฒนามาจากปัญหาด้านสุขภาพของคนในชุมชน วิธีการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาการนวด พื้นบ้านมี ๓ วิธี คือ

๑. เรียนรู้จากการศึกษาด้วยตนเอง ทดลองด้วยตัวเอง

๒. เรียนรู้จากตำราของครูอาจารย์และนักวิชาการ เรียนรู้จากหมอนวดพื้นบ้านที่มีชื่อ

๓. เรียนรู้เพิ่มเติมจากการเป็นวิทยากร ประสบการณ์การนวด สภาพปัจจุบันและปัญหาการใช้ภูมิปัญญา พื้นบ้านของหมอเส้นเอ็นต่อกระบวนการรักษาแบบกล่อมเนื้อในภาคอีสาน กระบวนการใช้ภูมิปัญญาการนวด พื้นบ้านแบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ การสอบถามประวัติผู้รับการนวดและการเตรียมความพร้อมก่อนการนวด ทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. ด้านสถานที่

๒. ด้านร่างกาย

๓. ด้านจิตใจของหมอนวดรวมทั้งด้านร่างกายและจิตใจของผู้มารับการนวด

จากการศึกษาพบว่าอาการไม่สบายซึ่งหมอเส้นเอ็นรักษาได้ คือ หมอนรองกระดูกทับเส้นประสาท เส้นปลายประสาทอักเสบ ตะคริว ไมเกรน ระดับน้ำตาลในเลือดไม่สมดุล ปวดฟัน ปวดตา มดลูกเอียง

สำนักการแพทย์พื้นบ้านไทย กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก(๒๕๕๔) ได้ทำการ
ศึกษาองค์ความรู้การดูแลอัมพฤกษ์ อัมพาตของหมอพื้นบ้านใน ๔ ภาค ได้แก่

๑. วัดหนองหญ้า nang จังหวัดอุทัยธานี
๒. ศูนย์การเรียนรู้การแพทย์พื้นบ้านหมอสง่า พันธุ์สายศรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
๓. เครือข่ายตำบลแว้งชัย อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น
๔. ตำบลปากพูนและตำบลปากนคร จังหวัดนครศรีธรรมราช

จากการทบทวนเอกสารพบว่าสถานการณ์ของคนไทยป่วยเป็นโรคหลอดเลือดสมองซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดอัมพฤกษ์ อัมพาต ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ มีผู้ป่วย ๗๕.๐ คนต่อประชากร ๑๐๐,๐๐๐ คน เพิ่มมาเป็น ๒๐๖.๓๔ คนต่อประชากร ๑๐๐,๐๐๐ คน ในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ จากสถานการณ์ที่มีผู้ป่วยเพิ่มมากขึ้น ทำให้ต้องมีการพึ่งพาหมอพื้นบ้านเพิ่มมากขึ้น จากการศึกษาพบว่าหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีองค์ความรู้ในการนวดรักษาอัมพฤกษ์ อัมพาตจากการได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษในเบื้องต้นจากนั้นทำการแสวงหาประสบการณ์ด้วยตนเองจนเกิดความเชี่ยวชาญ หลักการวินิจฉัยโรคดูจากอาการภายนอกของผู้ป่วย ทั้ง ๔ กรณี มีกระบวนการรักษาและหรือจุดที่ทำการนวดคล้ายคลึงกัน แต่แตกต่างกันในเรื่องการใช้สมุนไพร

กัลยา มหาวัน (๒๕๕๔) ศึกษาเรื่อง การแพทย์พื้นบ้านชาวเขาเผ่าจีนฮ่อ มูเซอดำ ปะหล่องและไทยใหญ่
กรณีศึกษา ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงดอยอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ ใน ๕ กลุ่มชาติพันธุ์ พบว่าแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์มีวิธีการนวดรักษาที่แตกต่างกันดังนี้

๑. ชนเผ่าจีนฮ่อ มีการนวดบำบัด (ถั่วชาบำบัด) จำนวน ๓ วิธี
๒. ชนเผ่ามูเซอดำ ฮ่อ มีการนวดบำบัด จำนวน ๕ วิธี พร้อมทั้ง ๕ วิธีเป่าบำบัด
๓. ชนเผ่าปะหล่อง มีการนวดบำบัด จำนวน ๑๑ วิธี
๔. ชนเผ่าไทยใหญ่ มีการนวดบำบัด จำนวน ๙ วิธี

การนวดทั้ง ๒๘ วิธี ส่วนใหญ่ใช้ส่วนของมือไม่ว่าจะเป็นนิ้วมือทุกนิ้ว อุ้งมือหรือแรงจากข้อนิ้วมือและข้อมือของหมอนวดหรือหมอบีบ ในการนวดลงบนอวัยวะต่าง ๆ ตามร่างกายที่มีอาการปวดของผู้ป่วย โดยแบ่งตามอาการของโรค ได้ดังนี้

๑. เพื่อบรรเทาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย คลายปวดหัว หลัง เอว หน้าท้อง เส้นเอ็น กล้ามเนื้อเส้นยึดจากการทำงานหนัก
๒. เพื่อบรรเทาอาการชาตามนิ้วมือและนิ้วเท้ารวมทั้งตะคริว
๓. เพื่อรักษาอาการปวด หลังจากได้รับอุบัติเหตุ เช่น คลายเจ็บคอเพราะตกหมอน แก้อาการข้อมือข้อเท้าเคล็ดบวมเพราะหกล้ม แก้อาการไหล่หลุดหรือการเข้าเฝือกเพราะรถชน
๔. เพื่อนวดคนชก ขากรรไกรค้ำงหรืออาการชกเพราะใช้สูง
๕. เพื่อรักษาหญิงมีครรภ์และหญิงเพิ่งคลอดบุตร ได้แก่ การบีบเพื่อช่วยให้ลูกในท้องพลิกตัว หรือลดอาการเจ็บท้องจากการพลิกตัวถีบของลูกในท้อง และการบีบมดลูกหย่อนให้กระชับหลังคลอดหรือการบีบตามเอว สะโพก หลัง ต้นขาหลังผ่านการเบ่งคลอดลูกเพื่อให้คลายปวดและเส้นเอ็นกลับเข้าที่

อุษา กลิ่นหอม (๒๕๕๕) ได้รายงานการนวดพื้นบ้านอีสานในหนังสือชื่อ “ขีดเส้น” ซึ่งเป็นการถอดองค์ความรู้จากหมอพื้นบ้านจำนวน ๒ ท่าน พบว่ามีการวินิจฉัยโรคที่ยังไม่เคยมีการรายงานมาก่อน นั่นคือการตรวจอาการโดยใช้มือคลำเส้นที่อยู่รอบสะดือ ตำแหน่งของเส้นที่อยู่รอบสะดือนี้อาจเป็นตัวบ่งบอกว่าส่วนใดของร่างกายผิดปกติ จากนั้นจึงใช้การนวดรักษาส่วนที่เกี่ยวข้อง จากรายงานพบว่าโรค/อาการที่สามารถรักษาได้ด้วยการนวดมีจำนวน ๓๒ โรค/อาการ โดยแสดงภาพที่ประกอบขึ้นตอนในการนวดแต่ละโรค/อาการ นอกจากนี้ยังได้รายงานสมุนไพรที่ใช้ร่วมกับการรักษาด้วยการนวดจำนวน ๑๔๐ ชนิด

บทที่ ๓

วิธีการศึกษา

การดำเนินงาน มี ๔ ขั้นตอนหลัก คือ

๑. ประชากร และการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง
๒. เครื่องมือการเก็บข้อมูล
๓. การรวบรวมข้อมูล
 - ๓.๑ การถอดองค์ความรู้รายบุคคล
 - ๓.๒ การสอบทานองค์ความรู้
๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

๑. ประชากร และการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง

คณะทำงานมีการกำหนดคุณสมบัติของหมอนวดพื้นบ้านที่เข้าร่วมในโครงการ ดังนี้

- ๑) เป็นที่ยอมรับของชุมชนหรือมีใบรับรองจากหน่วยงานในชุมชนหรือมีใบประกอบโรคศิลปะ พ.ศ. ๒๕๖๒ สาขาการแพทย์แผนไทย ประเภท ๓๓ (๑) (ค)
- ๒) มีประสบการณ์ในการนวดแบบพื้นบ้านมาไม่น้อยกว่า ๑๐ ปีหรือทำการนวดรักษามาไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ราย
- ๓) ยังมีการให้บริการในปัจจุบัน

ในการคัดเลือกหมอนวดที่มีคุณสมบัติดังกล่าวได้ใช้ระบบการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) และ การคัดเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snow ball sampling) โดยเริ่มจากฐานข้อมูลของกรมการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือกและการศึกษาที่ผ่านมาในเบื้องต้นได้รายชื่อหมอนวดพื้นบ้านจำนวน ๕๙ คน เมื่อลงไปประสานงานเบื้องต้น ได้ทำการคัดเลือกให้เหลือเฉพาะที่มีความเชี่ยวชาญและมีผู้มารับบริการมากกว่า ๑๐ รายต่อวัน เข้ามาร่วมในการศึกษาครั้งนี้ เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลจากการคัดเลือกในรอบที่ ๒ ได้หมอนวดพื้นบ้านภาคอีสานเข้าร่วมการถอดองค์ความรู้จำนวน ๒๖ คน โดยมีรายชื่อหมอนวดพื้นบ้านที่เข้าร่วมโครงการตามภาคผนวก จ โดยก่อนดำเนินการสัมภาษณ์เพื่อถอดองค์ความรู้ได้มีการจัดทำหนังสือยินยอมให้มีการบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาตามแบบฟอร์มในภาคผนวก ข

๒. เครื่องมือการเก็บข้อมูล

๒.๑ องค์ความรู้การนวดของหมอฟันบ้าน

- ๒.๑.๑ ลักษณะของเส้นเอ็นและกล้ามเนื้อตามภูมิปัญญาอีสาน
- ๒.๑.๒ หลักการวินิจฉัย
- ๒.๑.๓ โรค/อาการ
- ๒.๑.๔ ขั้นตอนในการนวดรักษา, พิธีกรรม, สมุนไพร
- ๒.๒ ผลการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้าน
- ๒.๓ การถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้าน
- ๒.๔ แนวทางการฟื้นฟู และสืบทอดภูมิปัญญาของหมอนวดพื้นบ้าน

๓. การรวบรวมข้อมูล

๓.๑ การถอดองค์ความรู้รายบุคคล

- ๑) ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างชนิดปลายเปิด (Structured interview : open ended Questions) ในการถอดองค์ความรู้จากหมอฟันบ้าน
- ๒) ใช้แบบสอบถามแบบมีโครงสร้างชนิดปลายปิด เพื่อตรวจสอบประสิทธิภาพของการเข้ารับบริการและแบบบันทึกการรักษาด้วยการนวดแบบพื้นบ้านที่เป็นที่ยอมรับในทางวิชาการและหมอนวดพื้นบ้านสามารถปฏิบัติได้ เพื่อใช้ในการควบคุมมาตรฐานและการพัฒนาการนวดพื้นบ้าน
- ๓) ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview)
- ๔) ใช้การศึกษาแบบมีส่วนร่วม เพื่อเรียนรู้เทคนิคการนวดจากหมอนวดพื้นบ้าน
- ๕) จัดเสวนากลุ่ม จำนวน ๑ ครั้ง ระหว่างวันที่ ๒๖-๒๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ โรงแรมเอปี่น่าเฮาส์ กรุงเทพฯ
- ๖) ขั้นตอนในการวิเคราะห์ข้อมูลใช้เทคนิค Exploratory data analysis

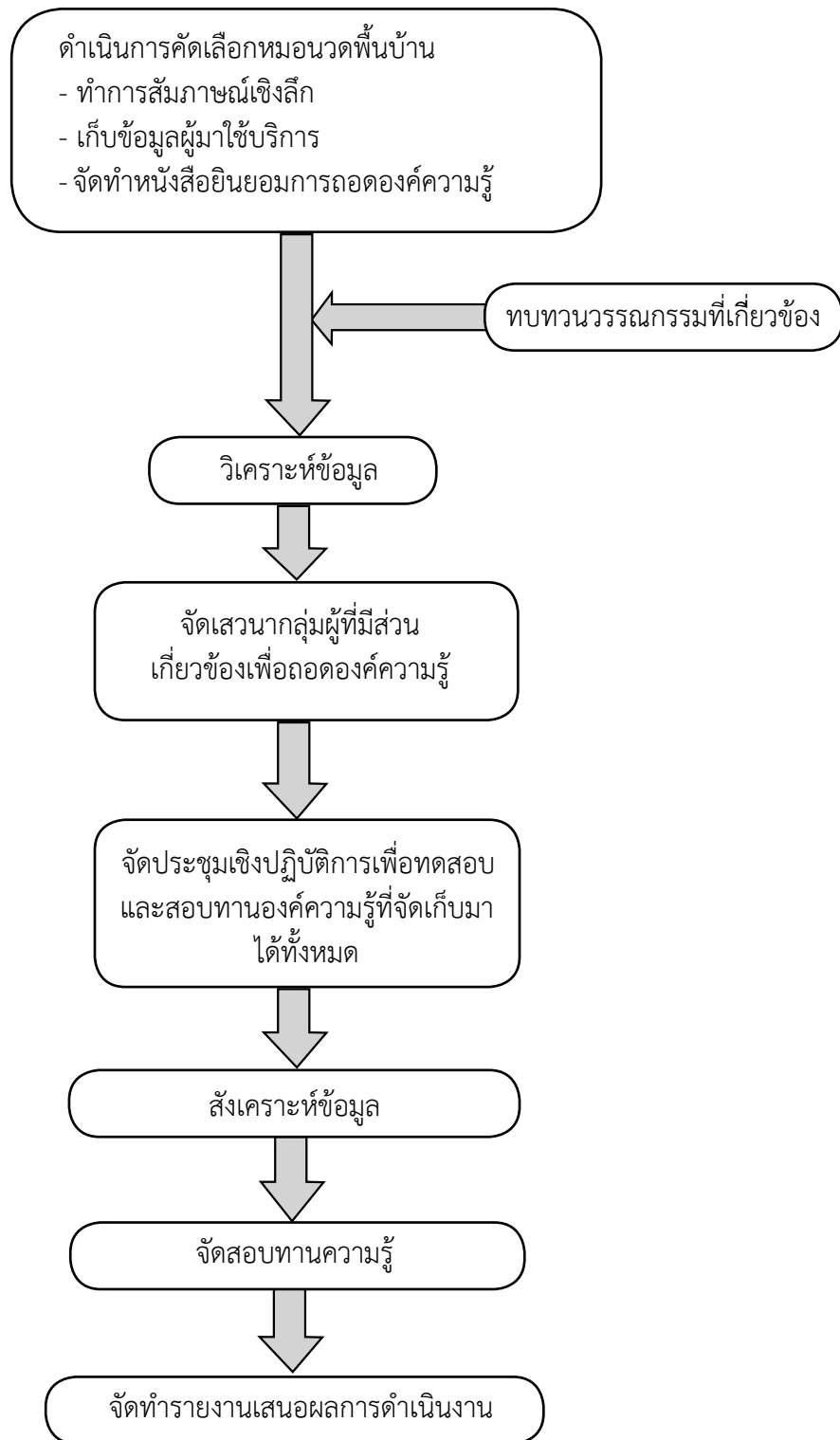
๓.๒ การสอบทานองค์ความรู้

- ๑. จัดเสวนากลุ่ม เฉพาะหมอฟันบ้านเพื่อสอบทานองค์ความรู้ที่ได้จากการดำเนินงานในภาคสนาม ดำเนินการที่โรงพยาบาลแพทย์แผนไทย อำเภอฟังโคน จังหวัดสกลนคร ในวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๖ มีหมอฟันบ้านและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเข้าร่วมจำนวน ๓๐ คน
- ๒. จัดเสวนากลุ่ม ประกอบด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ หมอฟันบ้าน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข สถาบันการศึกษา จำนวน ๓๐ คน เมื่อวันที่ ๒๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดมหาสารคาม โดยมีขั้นตอนการดำเนินงาน ดังภาพ ๓.๑

๔. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก และข้อมูลจากการสนทนากลุ่มนำเสนอในบทที่ ๔ และนำมาวิเคราะห์ในเชิงเหตุและผล โดยนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาตามวัตถุประสงค์ในบทที่ ๕ ต่อไป

ภาพที่ ๑๓ แผนภาพแสดงขั้นตอนในการดำเนินงาน

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

รายงานการศึกษา เรื่องพื้นฐานการนวดพื้นบ้านภาคอีสาน จัดทำขึ้นเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ของหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสาน โดยศึกษาในกลุ่มหมอนวดพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญ และมีผู้มารับบริการมากกว่า ๑๐ ราย ต่อวัน ศึกษาระหว่างเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ถึง กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๗ ดำเนินการศึกษาใน ๓ ประเด็นหลัก ดังนี้

๑. องค์ความรู้การนวดของหมอนวดพื้นบ้าน

- ๑.๑ ลักษณะของเส้น เอ็นและกล้ามเนื้อของคนตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้าน
- ๑.๒ หลักการวินิจฉัยโรค โรค/อาการและการรักษา
- ๑.๓ โรค/อาการที่สามารถรักษาได้ด้วยการนวดแบบพื้นบ้าน
- ๑.๔ ขั้นตอนในการนวดรักษาโรค/อาการ
- ๑.๕ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๖ สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาร่วมกับการนวด
- ๑.๗ ข้อควรระวัง

๒. ผลการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้าน

๓. แนวทางการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาของหมอนวดพื้นบ้าน

- ๓.๑ การถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้าน
- ๓.๒ มาตรฐานการนวดแบบพื้นบ้าน
- ๓.๓ หลักเกณฑ์ในการประเมินผลการปฏิบัติงานของหมอนวดพื้นบ้าน
- ๓.๔ แบบบันทึกก่อนการรักษาและหลังการรักษา

๑. องค์ความรู้การนวดของหมอนวดพื้นบ้าน

๑.๑ ลักษณะของเส้น เอ็นและกล้ามเนื้อของคน ตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้าน

หมอนวดพื้นบ้านได้ให้นิยามของ เส้น เอ็นและจุดที่ใช้ในการรักษาไว้ดังนี้

เส้น คือมีลักษณะเป็นเส้นที่มีตำแหน่งอยู่บริเวณร่องกล้ามเนื้อ เป็นเส้นสีขาวลักษณะเป็นเปลว คล้ายรกของผลส้ม เมื่อสัมผัสด้วยมือจะมีลักษณะเป็นเส้นเล็ก ๆ อยู่ตามร่อง

เอ็น คือเส้นชนิดหนึ่งที่อยู่ตามปลายกล้ามเนื้อ มีขนาดใหญ่เด่นชัดกว่าเส้น เมื่อสัมผัส กดหรือขีดด้วยมือ เอ็นจะกระดิกไปมา

จุด คือบริเวณที่มีลักษณะเป็นหลุมหรือเป็นแอ่ง จุดที่เป็นอวัยวะสำคัญในการรักษา เช่น จุดตานกเอี้ยง จุดขมับ จุดกึ่งกลางมดลูก ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสานมีองค์ความรู้ที่ใช้ในการกำหนด เส้น เอ็นและจุด ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ซึ่งมีชื่อเรียกที่แตกต่างออกไปจากภาคอื่น ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บริเวณศีรษะด้านหน้า ประกอบด้วยเส้น เอ็นและจุด หลัก จำนวน ๗ แห่ง (ภาพที่ ๑๔) ประกอบด้วย

๑) จุดขมับหรือประสาทกะหมอง อยู่บริเวณปลายคิ้ว เป็นตำแหน่งที่เป็นหลุม ใช้เทคนิคการกดจุดเบา ๆ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยปะเอ็ก”

๒) เอ็นตาหรือเอ็นกะโบกตาหรือเอ็นกะโมงตา อยู่บริเวณปลายคิ้วยาวจนถึงกลางคิ้ววิ่งเข้าหาลูกตา

๓) เอ็นกะโมงคิ้วหรือเส้นหัวคิ้ว อยู่บริเวณหัวคิ้วติดกับโคนจมูก ลักษณะเป็นหลุมที่มีเอ็นอยู่ด้านใน ใช้เทคนิคในการกดเท่านั้น

๔) จุดรวมประสาท อยู่บริเวณด้านหน้าใบหูติดกับจุดแต่หูด้านหน้า

๕) หมากแต่หูหน้าหรือเอ็นลมหรือเส้นลมออกหู อยู่บริเวณด้านหน้าใบหูติดกับจุดรวมประสาทในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “เบ”

๖) เอ็นลำคอ อยู่บริเวณใต้ติ่งหูลักษณะเป็นเอ็นยาวไปถึงกระดูกไหปลาร้า

๗) เส้นคางตะโกหรือเอ็นคางกระเตอะ อยู่บริเวณกราม ลักษณะเป็นเส้นยาวไปตามขากรรไกร ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยโตงปันนา”

บริเวณศีรษะด้านหลัง ประกอบด้วยเส้น เอ็นและจุด หลัก จำนวน ๘ แห่ง (ภาพที่ ๑๕) ประกอบด้วย

๑) จุดทัดดอกไม้ อยู่บริเวณหลังใบหู เป็นตำแหน่งที่เรียกว่าจุด ใช้เทคนิคการกดจุด

๒) จุดหมากแต่หูหลัง อยู่บริเวณด้านหลังใบหูใต้ติ่งหู

๓) จุดงอนแต่หู อยู่บริเวณด้านหลังใบหู เหนือจุดบักงอน

๔) จุดบักงอน อยู่บริเวณด้านหลังศีรษะระหว่างคอและศีรษะ ลักษณะเป็นหลุมทั้งสองด้าน ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยเซียม”

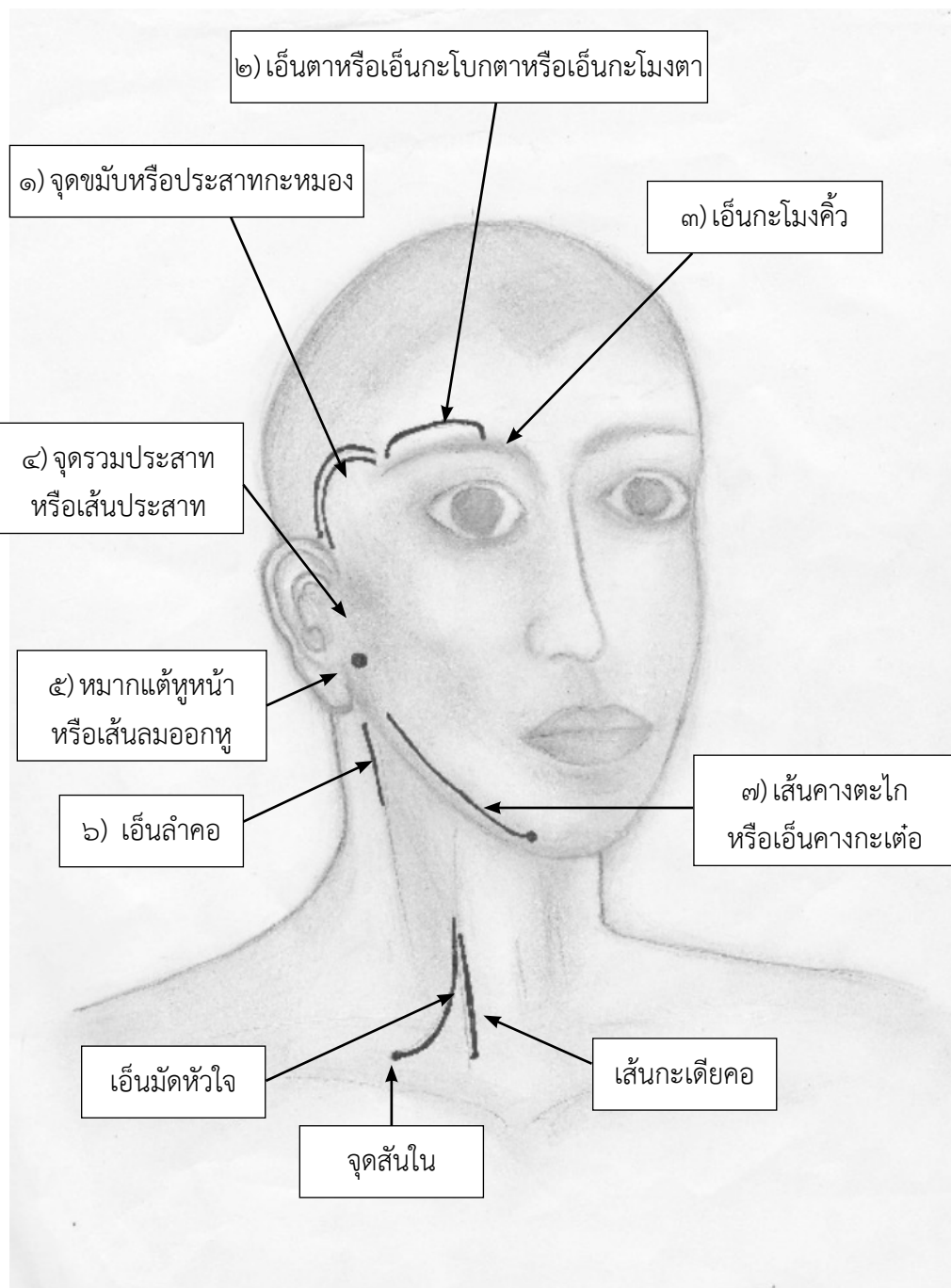
๕) จุดงอนคอ อยู่บริเวณด้านหลังศีรษะระหว่างคอและศีรษะ ลักษณะเป็นหลุมอยู่กลางระหว่างเส้นคอทั้งสองเส้น ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยบอยเน็ก”

๖) เอ็นลำคอ อยู่ด้านหลังของคอลักษณะเป็นเอ็นคู่ขนานกันทั้งสองเส้นยาวจนถึงแนวเส้นหลังในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยคอ”

๗) จุดเอ็นยอดหัว อยู่บริเวณกลางศีรษะด้านบน ลักษณะเป็นร่องเล็ก ๆ

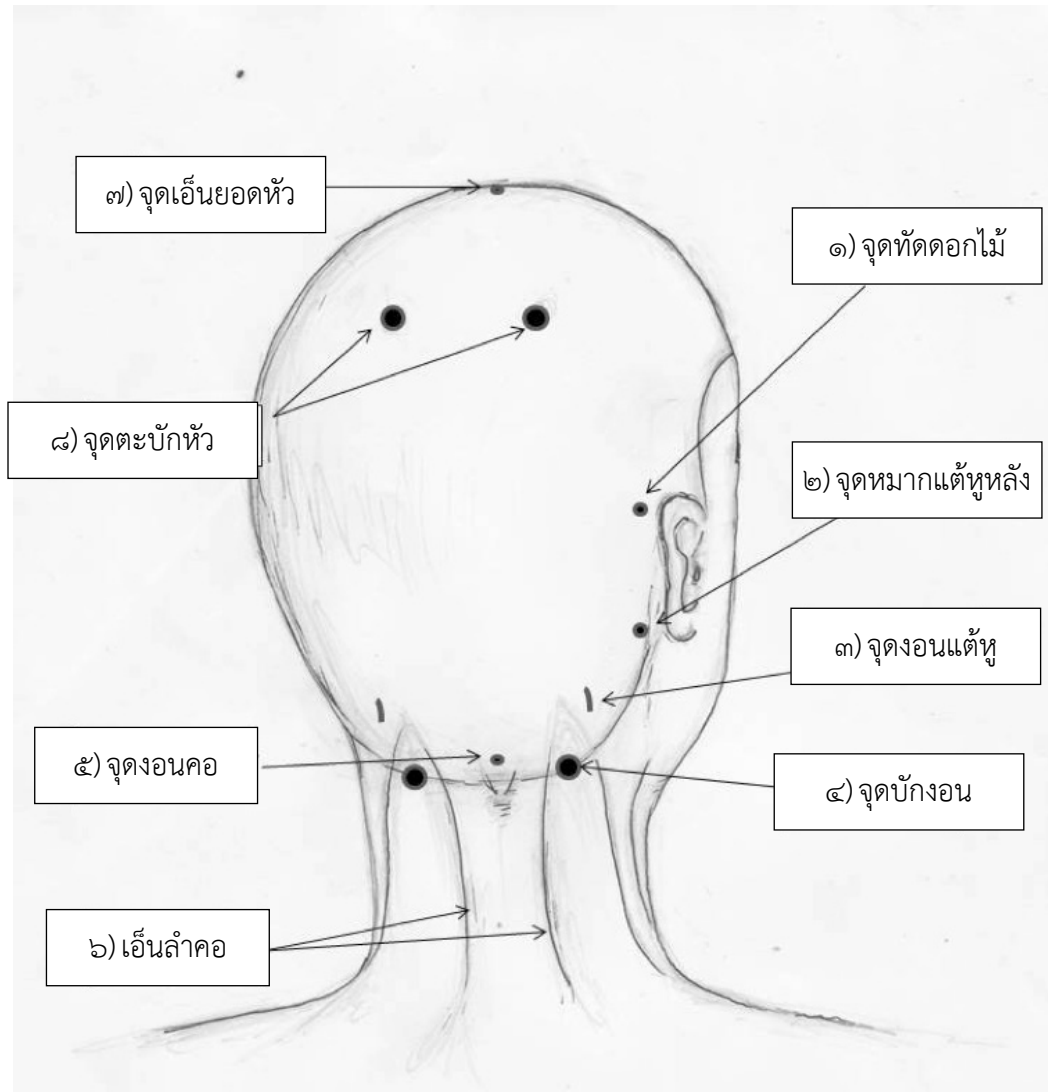
๘) จุดตะบักหัว เส้นประสาทหัว อยู่บริเวณด้านหลังกะโหลกศีรษะ ลักษณะเป็นจุดคู่กันทั้งสองจุด ด้านซ้ายและด้านขวามือ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยกะบาล”

ภาพที่ ๑๔ เส้น เอ็นและจุดหลัก บริเวณศีรษะด้านหน้า

ภาพที่ ๑๕ เส้น เอ็นและจุดหลัก บริเวณศีรษะด้านหลัง

ระบบเส้นเอ็นบริเวณแขนและไหล่ ประกอบด้วย เส้น เอ็นและจุดที่สำคัญ ๒๖ แห่ง (ภาพที่ ๑๖) ดังนี้

๑) เอ็นยู่หัวใจหรือเอ็นมัดหัวใจ อยู่ระหว่างขอกคอและไหปลาร้า ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเอ็นซ้อนกัน อยู่ เป็นจุดที่มีตำแหน่งอันตราย ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในการนวด ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยมายโดง”

๒) เส้นกะเดื่อยคอ เป็นเอ็นที่อยู่ด้านหน้าลำคอติดกับหลอดลมมีสองเส้น ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยคอ”

๓) เอ็นไหปลาร้า อยู่บริเวณติดกับกระดูกไหปลาร้าใกล้แนวหัวไหล่

๔) เส้นกราม อยู่ระหว่างมุมขากรรไกรตรงจุดร่องแก้มทั้งสองด้าน

๕) เส้นสันโน อยู่บริเวณขอกคอติดกับไหปลาร้าลักษณะเป็นเส้นยาวจากต้นคอไปถึงทรวงอกด้านใน เป็นจุดที่ต้องระวัง เพราะเป็นตำแหน่งที่มีเอ็นซ้อนกันจำนวนมาก ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยจันลือกกะนอง”

๖) เส้นไหล่ด้านหน้า อยู่บริเวณแนวบ่าของไหล่ด้านหน้าจากแนวต้นคอจนถึงหัวไหล่ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัสมมา”

๗) เอ็นเหง่าไหล่หรือเอ็นซุมหัวไหล่ อยู่บริเวณเหนือมูมรักแร้

๘) เส้นปีกไก่หรือเอ็นซุมปีกไก่ อยู่บริเวณใต้รักแร้ลักษณะเป็นเอ็นซ้อนกันอยู่หลายเส้น

๙) เอ็นแขนบน อยู่บริเวณตำแหน่งแขนท่อนบน ด้านท้องแขนเป็นเส้นคู่ยาวจากใต้รักแร้

๑๐) เอ็นแขนล่าง อยู่บริเวณตำแหน่งแขนท่อนล่าง ด้านท้องแขนเป็นมีสองเส้นคู่จากข้อศอกยาวถึงข้อมือ

๑๑) เอ็นซุมแขนหรือจุดรวมห้านิ้ว อยู่บริเวณแขนท่อนล่างติดกับข้อศอกด้านหลังแขน ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเส้นซ้อนกันอยู่

๑๒) เอ็นข้อมื่อด้านท้องมือ อยู่บริเวณข้อมื่อด้านท้องมือ ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเส้นซ้อนกันอยู่ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยกอด้ย”

๑๓) เอ็นข้อมื่อด้านหลังมือ อยู่บริเวณข้อมื่อด้านหลังมือ ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเส้นซ้อนกันอยู่

๑๔) เอ็นนิ้วหัวแม่มือ อยู่บริเวณข้อนิ้วหัวแม่มือ

๑๕) เอ็นนิ้วชี้ อยู่บริเวณข้อนิ้วชี้

๑๖) เอ็นนิ้วกลาง อยู่บริเวณข้อนิ้วกลาง

๑๗) เอ็นนิ้วนาง อยู่บริเวณข้อนิ้วนาง

๑๘) เอ็นนิ้วก้อย อยู่บริเวณข้อนิ้วก้อย

๑๙) จุดใจมือหรืออุ้งมือ อยู่บริเวณกลางฝ่ามือ

๒๐) เส้นประสาททามโป้หรือเส้นมินนิ้วมือ อยู่ระหว่างง่ามนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัสมียัดย”

๒๑) เอ็นร่อนนิ้วมือ อยู่บริเวณด้านหลังฝ่ามือระหว่างร่อนนิ้วทั้งห้านิ้ว

๒๒) โบกข้อมือ อยู่บริเวณข้อต่อข้อมือ ลักษณะเป็นข้อต่อ

๒๓) โบกข้อศอก อยู่บริเวณข้อต่อข้อศอก ลักษณะเป็นข้อต่อ

๒๔) เส้นหย่อศอก อยู่บริเวณด้านท้องแขนติดกับข้อศอก

๒๕) เอ็นศอก อยู่บริเวณข้างศอกมีสองเส้น ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยกังดัย”

๒๖) เอ็นไธแมงงอดหัวไหล่ อยู่บริเวณกลางหัวไหล่ ลักษณะเป็นเอ็นซ้อนกันอยู่

ระบบเส้นเอ็นที่ส่วนท้อง ประกอบด้วย เอ็นและจุดที่สำคัญ ๘ แห่ง (ภาพที่ ๑๖) ดังนี้

๑) เอ็นเกี่ยวกระเพาะ อยู่บริเวณใต้ลิ้นปี่เชื่อมไปที่กระเพาะ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัปปะทบ”

๒) เอ็นท้อง อยู่บริเวณหน้าท้อง ลักษณะเป็นเส้นคู่ยาวจากกระดูกซี่โครงด้านบนถึงหัวหน่าว ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยเจียมทบ”

๓) เอ็นฮาวท้อง อยู่บริเวณด้านข้างหน้าท้อง ลักษณะเป็นเส้นคู่ด้านซ้ายและขวา ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยคางปว๊ะ”

- ๔) เส้นลมหรือจตุรอบสะดือ อยู่บริเวณรอบสะดือ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะปะเจ็ด”
- ๕) จุดหัวหน่าว อยู่บริเวณหัวหน่าว ด้านหน้าของท้องน้อย
- ๖) จุดปีกมดลูก อยู่บริเวณด้านข้างของท้องน้อยทั้งสองข้าง
- ๗) จุดกึ่งกลางมดลูก อยู่บริเวณกึ่งกลางท้องน้อย
- ๘) จุดลิ้นปี่ อยู่บริเวณช่องท้องด้านซ้ายมือใต้ซี่โครง

ระบบเส้นส่วนหลัง ประกอบด้วยเส้นหลัก ๑๐ เส้น (ภาพที่ ๑๗)

- ๑) เส้นสันหลัง อยู่ด้านหลังลักษณะเป็นเส้นคู่ตามแนวกระดูกสันหลัง ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะจันลือก”
- ๒) เส้นเปี้ยว อยู่บริเวณหลังมุมกระดูกสามเหลี่ยม ลักษณะเป็นเส้นอยู่ในแนวร่องกระดูกสันหลัง
- ๓) ร่องเปี้ยว อยู่บริเวณหลังมุมกระดูกสามเหลี่ยม ลักษณะเป็นร่องกระดูกสันหลัง
- ๔) เส้นซี่เปี้ยว อยู่บริเวณด้านบน กระดูกสามเหลี่ยมกระดูกสันหลัง
- ๕) จุดสันนอก อยู่บริเวณกระดูกสามเหลี่ยมในแนวร่องเปี้ยว ใกล้กับเส้นสันหลัง
- ๖) กระดานไหล่ อยู่บริเวณมุมหัวไหล่บนกระดูกสามเหลี่ยม ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะกรอบสมา”
- ๗) เส้นง่ามไหล่ อยู่บริเวณมุมรักแร้
- ๘) เส้นไหล่ด้านหลัง บริเวณแนวบ่าด้านหลัง ลักษณะเป็นเส้นยาวถึงต้นคอ
- ๙) เอ็นฮาวช่วงหรือเอ็นฮาวท้อง อยู่บริเวณด้านข้างลำตัว ลักษณะเป็นเส้นจากใต้รักแร้ถึงราวนม
- ๑๐) เส้นบักแหวหรือเส้นเอว อยู่บริเวณบั้นเอวหรือจุดเท้าสะเอวทั้งสองข้าง

ระบบเส้นส่วนขาและสะโพก ประกอบด้วยเส้นหลัก ๓๓ เส้น (ภาพที่ ๑๖ , ๑๗ และ ๑๘)

- ๑) จุดแอบแอขา อยู่บริเวณมุมขาติดกับเนินหัวหน่าว ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะเกลน”
- ๒) จุดมุมหน้าขา อยู่บริเวณมุมโคนขาติดกับมุมหน้าท้อง
- ๓) จุดมุมข้างขา อยู่บริเวณมุมโคนขาติดกับมุมหน้าท้อง
- ๔) เส้นลำขาหน้า อยู่บริเวณด้านหน้าขาที่นอนบน ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะเพลาร่วมุก”
- ๕) เส้นลำขาใน อยู่บริเวณข้างขาด้านใน ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะเพลาร่วมอง”
- ๖) เส้นข้างขาบน อยู่บริเวณข้างขาด้านนอก
- ๗) เอ็นหย่อเข้าหน้า อยู่บริเวณหน้าหัวเข่าต่อกับสะบ้า ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะกะเลาะจังกวาง”
- ๘) เอ็นหัวเข่าหรือเอ็นลูกสะบ้า อยู่บริเวณข้างหัวเข่ามีสองเส้นทั้งด้านในและด้านนอก ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสัยะปัดจังกวาง”
- ๙) จุดโปกสะบ้าหรือจุดหลุมสะบ้า อยู่บริเวณอยู่บริเวณข้อต่อหัวเข่า ลักษณะเป็นหลุม
- ๑๐) เอ็นหน้าแข้ง อยู่บริเวณขาที่นอนล่างด้านหน้าลำแข้ง ลักษณะเป็นเส้นเอ็นใกล้กับกระดูกหน้าแข้ง

ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊พลั่วดเจ๊”

๑๑) เส้นข้างแข้ง อยู่บริเวณขาที่อ่อนล่งด้านข้างลำแข้ง ลักษณะเป็นเส้นอยู่ด้านนอกลำแข้ง ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊ยแอบจะเอ็งสม้อง”

๑๒) เส้นมีนหรือเส้นเลือดลม อยู่บริเวณขาที่อ่อนล่งด้านข้างลำแข้งติดกับเส้นหน้าแข้ง

๑๓) เส้นตากหย่อนใต้กัน อยู่บริเวณขาที่อ่อนบนด้านหลัง ลักษณะเป็นเส้นจากใต้สะโพกถึงขาพับ

๑๔) เส้นปีแข้ง อยู่บริเวณด้านหลังของขาที่อ่อนล่ง ลักษณะเป็นเส้นยาวจากหัวเข่าถึงเอ็นน่องในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊พลั่วดเจ๊”

๑๕) เอ็นน่องหรือเอ็นร้อยหวาย อยู่บริเวณปลายน่องติดกับส้นข้อเท้า ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊ยเจ๊าะเรด”

๑๖) เอ็นพับหรือเอ็นพับน่อง อยู่บริเวณด้านหลังหัวเข่า ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊ยกันเล็งอัจ”

๑๗) เส้นตุ้มข้อนอก อยู่ใต้ตุ้มข้อเท้าด้านนอก ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊ยเพนิกเจ๊กกราว”

๑๘) เส้นตุ้มข้อในหรือเส้นตุ้มหม่อง อยู่ใต้ตุ้มข้อเท้าด้านใน ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊ยเพนิกเจ๊กจะนอง”

๑๙) จุดใจตีนหรือจุดใจตีนเย็นหรือจุดอั้งเท้า อยู่บริเวณใต้ฝ่าเท้า

๒๐) เอ็นพับข้อเท้า อยู่ด้านหน้าของข้อเท้า ลักษณะเป็นเอ็นซ้อนกันหลายเส้น

๒๑) ร่องนิ้วเท้าหัวแม่เท้า อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกหัวแม่เท้า

๒๒) ร่องนิ้วเท้านิ้วชี้ อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วชี้

๒๓) ร่องนิ้วเท้านิ้วกลาง อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วกลาง

๒๔) ร่องนิ้วเท้านิ้วนาง อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วนาง

๒๕) ร่องนิ้วเท้านิ้วก้อย อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วก้อย

๒๖) เอ็นข้อต่อนิ้วหัวแม่เท้า อยู่บริเวณข้อนิ้วหัวแม่เท้า

๒๗) เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วชี้ อยู่บริเวณข้อนิ้วชี้

๒๘) เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วกลาง อยู่บริเวณข้อนิ้วกลาง

๒๙) เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วนาง อยู่บริเวณข้อนิ้วนาง

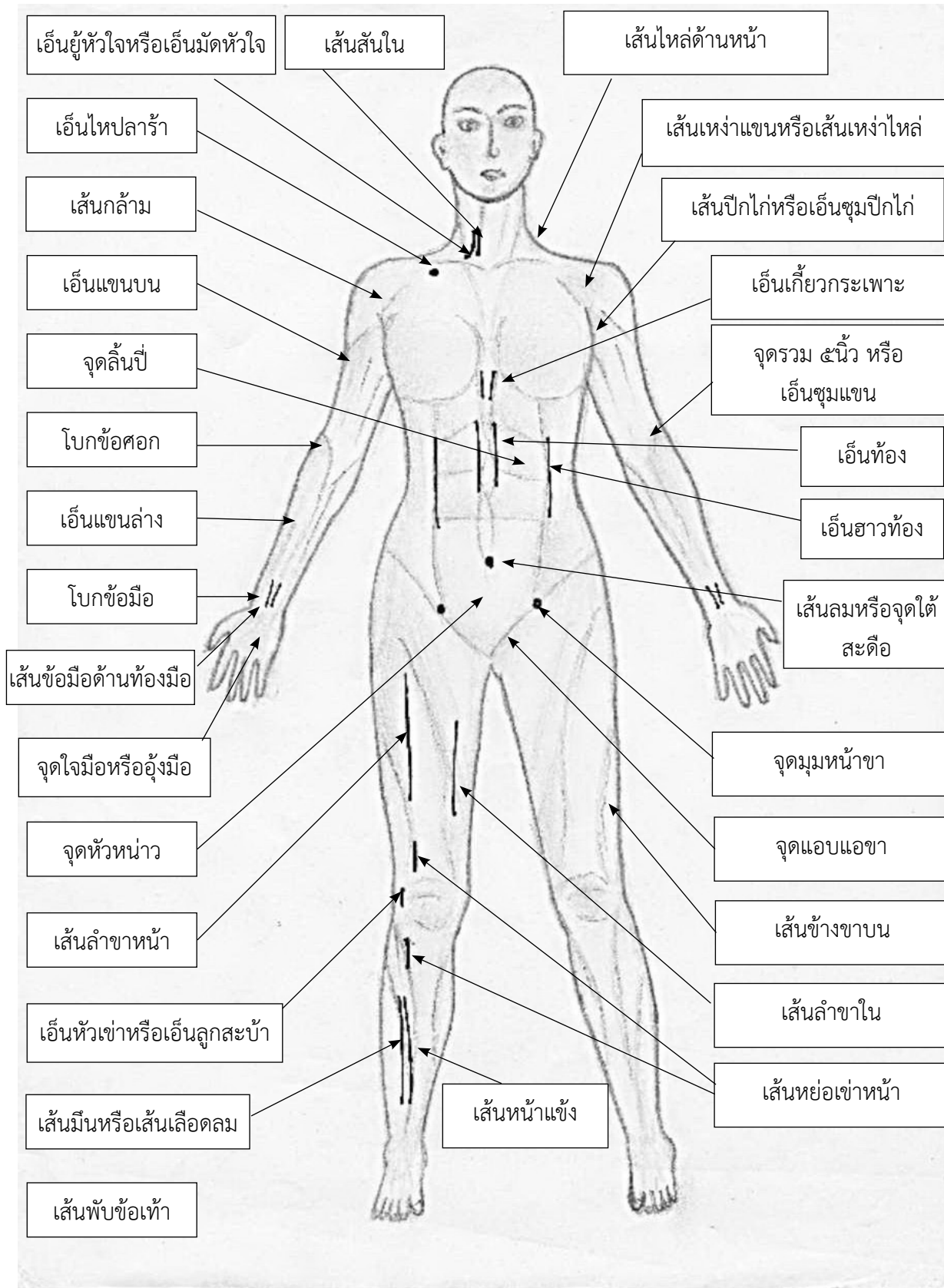
๓๐) เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วก้อย อยู่บริเวณข้อนิ้วก้อย

๓๑) จุดเข้าไรกันกบ อยู่บริเวณรอบกระดูกกันกบ ในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “ตะสั๊ยกันตดโอง”

๓๒) จุดตานกเอี้ยง (สลักเพชร) อยู่บริเวณด้านข้างสะโพก ลักษณะเป็นหลุมในกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเรียกว่า “กะเล๊ะเพลาวั”

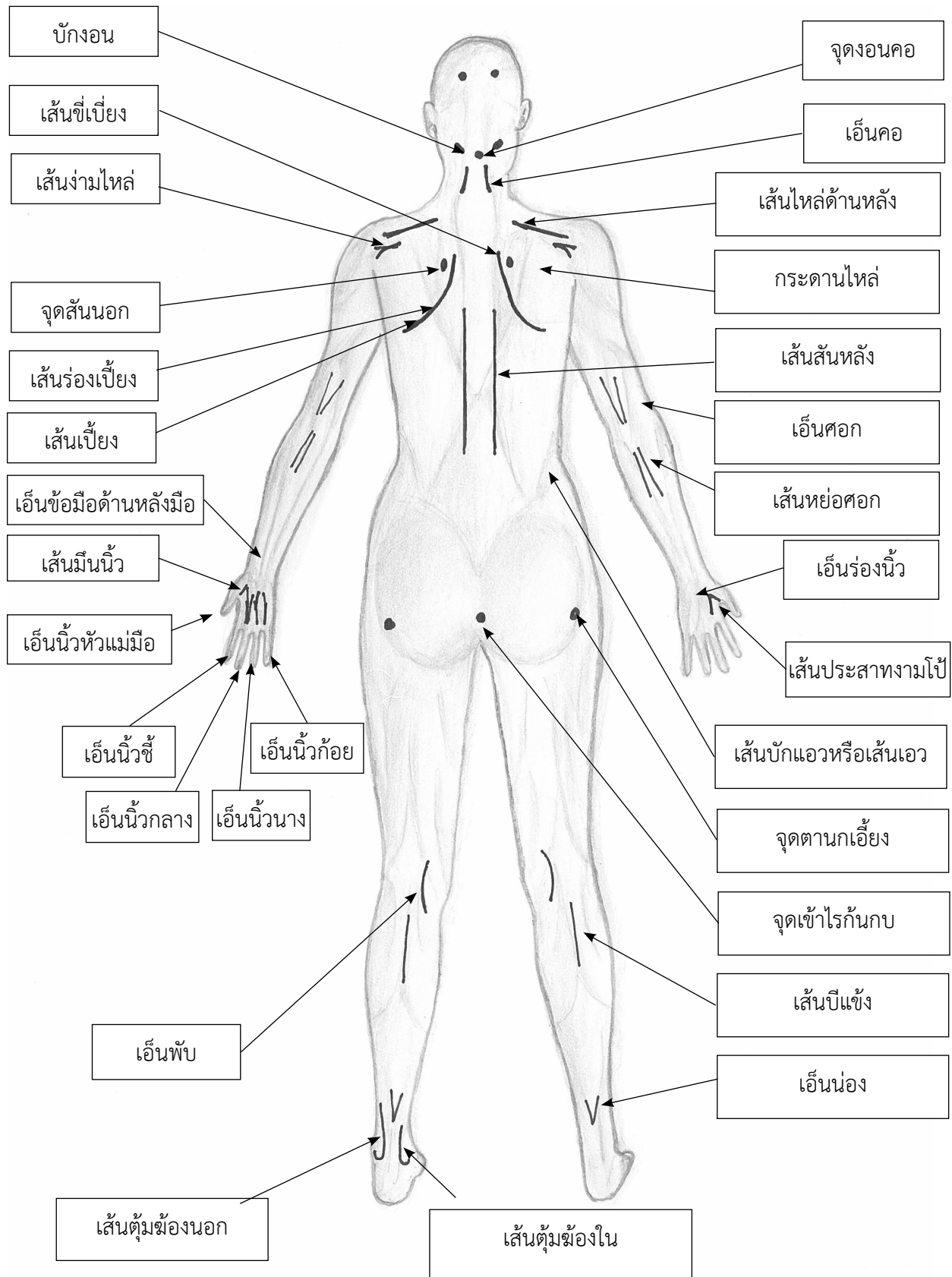
๓๓) เอ็นแอกนั่งทับหรือเอ็นนั่งพับ อยู่บริเวณมุมปีกสะโพกด้านข้าง

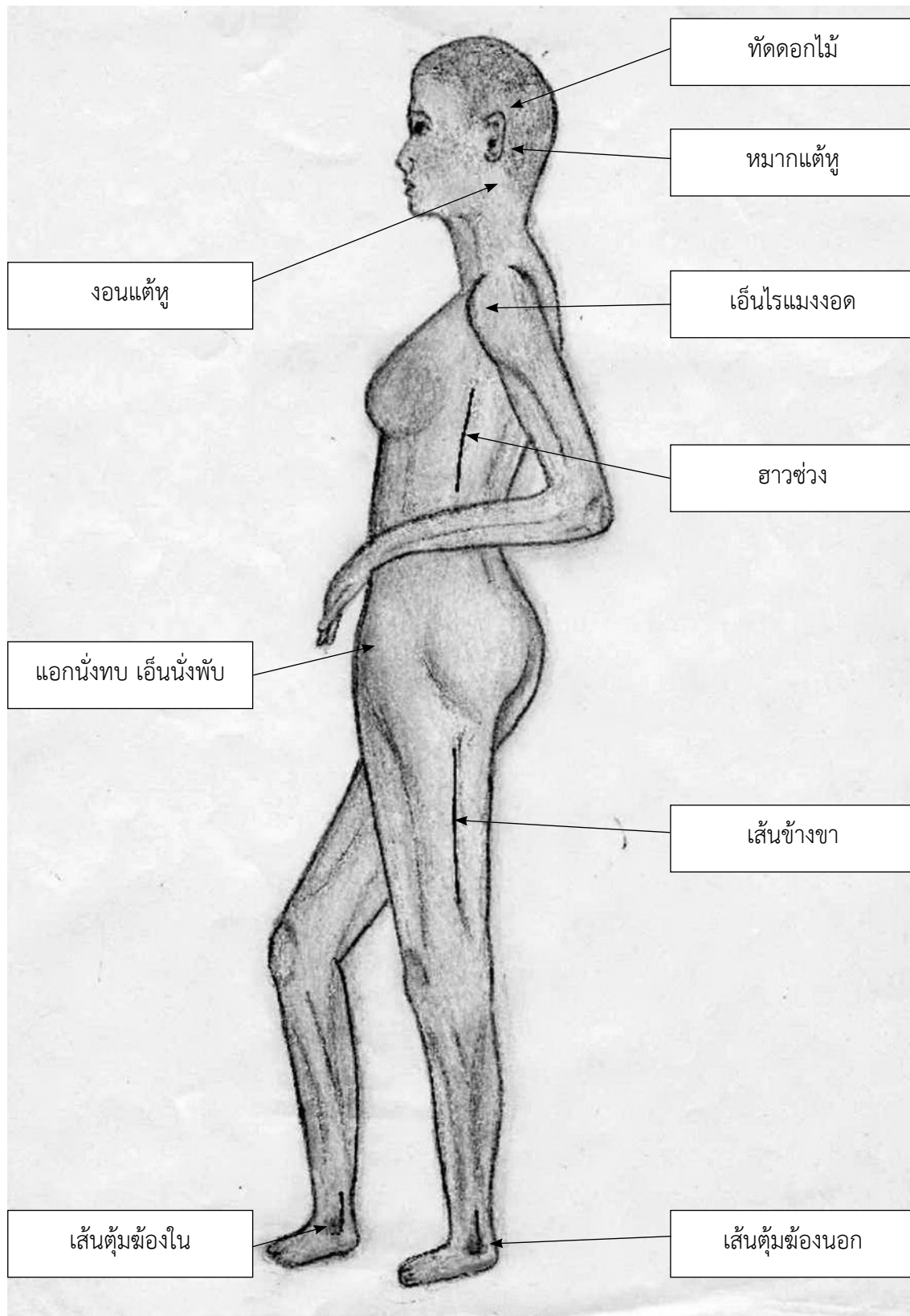
ภาพที่ ๑๖ โครงสร้างของร่างกาย และเส้นต่างๆ บริเวณด้านหน้าตามภูมิปัญญาหมคนวดภาคอีสาน

ภาพที่ ๑๗ โครงสร้างของร่างกายและเส้นต่าง ๆ บริเวณด้านหลังตามภูมิปัญญามอญวัดพื้นบ้านอีสาน

ภาพที่ ๑๘ โครงสร้างของร่างกายและเส้นต่าง ๆ บริเวณด้านข้างตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้านอีสาน

๑.๒ หลักการวินิจฉัยโรค โรค/อาการและการรักษา

๒.๑ ตรวจจุดชีพจรท้อง ตรวจรอบ ๆ สะดือโดยใช้นิ้วทั้งสาม (นิ้วชี้ นิ้วกลางและนิ้วนาง) กดรอบ ๆ สะดือ หรือใช้ฝ่ามือทาบริเวณท้องด้านบนของสะดือ จากนั้นเอียงฝ่ามือด้านนิ้วก้อยกดลงเหนือสะดือ เพื่อตรวจสอบว่า เส้น/เอ็นบริเวณนั้นอยู่ในตำแหน่งที่ผิดปกติหรือไม่

๒.๒ ตรวจชีพจรที่ข้อมือ แขน เพื่อตรวจดูอัตราการไหลเวียนของโลหิต

๒.๓ สังเกตอาการของผู้ป่วยตั้งแต่เริ่มเข้ามาหาผู้ตรวจ เช่น ลักษณะการเดิน สีหน้าและสีผิว ลักษณะการหายใจและลมหายใจ จับฝ่ามือ ฝ่าเท้า เพื่อตรวจสอบอาการภายใน

๒.๔ สอบถามอาการโดยทั่วไป เช่น อาการผิดปกติเกิดจากสาเหตุใด รับประทานอาหารอะไรไปบ้าง รับประทานยาถ่ายพยาธิมาหรือเปล่า (เพราะอาหารบางอย่างและการถ่ายพยาธิจะทำให้เกิดลมในกระเพาะ) เพื่อให้ทราบสาเหตุของความผิดปกติ

๒.๕ ทำการยกแขน ยกขาเพื่อดูลักษณะของกล้ามเนื้อ

๒.๖ หมอนวดพื้นบ้านบางท่านที่มีความเชี่ยวชาญมาก ๆ (ฝึกสมาธิมานาน) จะใช้การบริกรรมทางจิต ร่วมในการตรวจสอบด้วย

ในการตรวจวินิจฉัยก่อนทำการนวดรักษา เมื่อตรวจพบโรคที่รักษาไม่ได้ (ตารางที่ ๑) ให้แนะนำไปรักษาที่โรงพยาบาล โดยโรคที่ไม่ควรนวด หลังตรวจวินิจฉัย คือ

- โรคไต
- ไข้ดั่งอักเสบ
- เอ็นขาด
- กระดูกหัก
- มะเร็งทุกชนิด
- เนื้องอกปากมดลูก
- ตับ/ไต
- ผิดผี
- โรคปอด
- โรคที่เกี่ยวกับท้อง
- ม้ามหย่อน

แต่ละอาการจะพบว่ามีลักษณะที่ผิดปกติ ซึ่งไม่ควรทำการนวด เนื่องจากมีอาการที่มีลักษณะผิดไปจากเดิม ดังตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ โรคที่ไม่ควรนวด เมื่อได้รับการตรวจวินิจฉัยเบื้องต้น

ลำดับที่	โรค	จุดที่ตรวจวินิจฉัย	ลักษณะที่ผิดปกติ
๑	ไต	ท้อง	ตัวเหลือง ปวดท้องข้างเดียว ท้องแข็ง
๒	ไส้ติ่งอักเสบ	ท้อง	ปวดท้องข้างเดียว กดเส้นจะมีอาการปวด
๓	เอ็นขาด	แขน และขา	ผู้ป่วยปวดมาก ไม่สามารถขยับอวัยวะส่วนที่ขาดได้
๔	กระดูกหัก	กระดูกผิดรูปร่าง	จับดูแล้วจะมีเสียงของกระดูกกระทบกัน ขยับแขนหรือขาไม่ได้
๕	มะเร็งตับ	ท้อง	สังเกตการเต้นของชีพจร จะมีการเต้นผิดปกติ ท้องเป็นก้อนแข็งๆ ท้องแข็ง เป็นดาน กดฝ่ามือและเท้าสีเลือดผิดปกติ ตัวเหลืองบวมได้รั้งแร้เหลือง
๖	มะเร็ง	จุดที่เป็นมะเร็ง	เนื้อตรงที่เป็นมะเร็งจะร้อน บริเวณหลังร้อนมาก
๗	มะเร็งปากมดลูก	มดลูก	มีช่องเสียไหลออกมา และมีอาการปวด
๘	เนื้องอกปากมดลูก	มดลูก	ขัดอวัยวะเพศ มีก้อนแข็ง ๆ
๙	ตับ/ตับโต	ตับ	ตัวเหลืองได้รั้งแร้เหลือง ท้องแข็ง
๑๐	ติดเชื้อ/ติดเชื้อ กรรมนายเวร	สังเกตลักษณะ/กริยา ของผู้ป่วย	ไม่มีปฏิกิริยาตอบรับต่อการรักษา เชื่อว่าเป็นสิ่งผิดปกติในทางไสยศาสตร์
๑๑	ปอด	หน้าอก	กดหน้าอกดูจังหวะการหายใจ
๑๒	เกี่ยวกับท้อง	ท้อง	กดเส้นท้องแล้วชีพจรท้องจะไม่เต้น ปกติโรคที่สามารถนวดได้ชีพจรท้องจะเต้น
๑๓	ม้ามหย่อน	ท้อง	มีอาการแน่นรับประทานอาหารไม่ได้ หนักอึ้งที่ซี่โครง ตัวเหลือง กดดูเป็นก้อน

๑.๓ โรค/อาการที่สามารถรักษาได้ด้วยการนวดแบบพื้นบ้าน

โรคและอาการมีชื่อเรียกที่หลากหลายขึ้นอยู่กับชุมชนหรือกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ลักษณะของอาการสามารถบ่งบอกได้ว่าจะสามารถรักษาได้อย่างไร ชื่อโรค/อาการที่ปรากฏในนี้เป็นชื่อโรค/อาการที่หมอส่วนใหญ่ยอมรับร่วมกัน ซึ่งชื่อโรค/อาการบ่งบอกตำแหน่งที่ต้องการรักษา จากการถอดองค์ความรู้และรวบรวมความรู้จากหมอพื้นบ้านภาคอีสาน พบโรค/อาการที่รักษาได้ด้วยการนวดแบบพื้นบ้าน จำนวน ๔๕ โรค/อาการ (ตารางที่ ๒)

ตารางที่ ๒ โรคและอาการที่สามารถรักษาได้ด้วยกรรมบำบัดแบบพื้นบ้าน

ลำดับที่	โรค	อาการ	สาเหตุของโรค	หมายเหตุ
๑	กระด้นขาไขหรือขี้ดงามขา	มีอาการเจ็บ ปวดบริเวณต่อมน้ำเหลือง ขาหนีบ	ท่อน้ำเหลืองอุดตัน อาจเกิดจากการติดเชื้อ	
๒	กระเพาะอาหารตีบ	รับประทานอาหารไม่ได้ หนอย เจ็บ เสียดีในช่องท้อง	ตับโตทำให้ไปเบียดกระเพาะอาหาร	ตับโตอาจเกิดจากตับอักเสบหรือเป็นมะเร็งที่ตับ ในกรณีที่เป็นตับอักเสบต้องใช้สมุนไพรในการรักษา ซึ่งทำให้อาการหายขาดได้ แต่ถ้าเป็นมะเร็งส่วนใหญ่ไม่มีการรักษาด้วยสมุนไพร แม้แต่การควบคุมบรรเทา เพื่อให้รับประทานอาหารได้ อาการจะบรรเทาได้เพียง ๒-๓ สัปดาห์ ไม่สามารถทำให้หายขาดได้
๓	เกี่ยวกินดินหรือ มินเสียกินดิน	ปวดขาหรือมีมึนชาขา เส้นขาตึง ปวดจี๊ดๆ มีน หยิกไม่เจ็บ	แช่น้ำนาน เล่นกีฬา นานๆ นึ่งบนธูปนาหรือใช้ธูปเผลินตามเป็นเวลานาน ๆ	
๔	ข้อเท้าหลุดโบก	ปวดข้อเท้า เดินไม่ได้ มีอาการบวม ข้อขัด เดินไม่ได้ กระดูกข้อเท้าหลุดหรือเคลื่อน	เดินพลาด ตกหลุม อุบัติเหตุจากเล่นกีฬา ตกจากที่สูง	อย่าเพิ่งให้นานเกิน ๑ เดือน เพราะจะทำให้มีพังผืดแล้วจะรักษายากไม่ได้
๕	ข้อนิ้วหลุดโบกหรือนิ้วเคน	ปวดคั่นนิ้วมือ กระดิกนิ้วไม่ได้	ใช้นิ้วหัวของหนักหรือทำงานในท่าเดิมเป็นเวลานาน	
๖	ข้อมือหลุดโบกหรือมือเคน	ปวดข้อมือ เคน บวม ขยับข้อมือไม่ได้	ล้มข้อมือกระแทก	
๗	ข้อศอกหลุดโบกหรือ ข้อแขนหลุด	ปวดข้อแขน มีอาการปวดขา ขาที่ศอก ขยับแขนไม่ได้ ข้อศอกเคลื่อนไหว ปวด ข้อศอก งอศอกไม่ได้	เหวี่ยงแขนพลาด แขนสะเทือนจากการออกกำลังกายมากเกินไป เช่น ตัดฟืน ล้มศอกกระแทก อุบัติเหตุจากการเล่นกีฬา	เอาเชือกยาวกว่าข้อเท้า หมอมัดมีความจำเป็นพิเศษ
๘	ขาเคนหรือเส้นขาพลิก	ปวดข้อเท้าบริเวณตาตุ่ม ปวดขัด เดินได้ แต่ลำบาก ปวดตึงเส้นมือง ดึงข้อเท้า ปวดตึงมืองหรือตึงมือง (ตามูม)	เดินพลาด ตกหลุม อุบัติเหตุจากการเล่นกีฬา	ถ้าทิ้งไว้นานจะเป็นขาตัน

ลำดับที่	โรค	อาการ	สาเหตุของโรค	หมายเหตุ
๙	ขาดเหงื่อ (ขาดไทรอยด์)	อ้าปากแล้วพูดไม่ลง	เกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ การเป็นท่ามะลา (มีเสมหะหรือแผลในลำคอ) กินผิด (ผิดลำดับ) ใช้หมากไม้ ใช้ปลาสวะดำ ใช้สีหล้าค้างเหลือง	
๑๐	เข้าหลอดโบทหรือ สะบ้าหลุด โบท	ขัดหัวเข้า หัวเข่าตึง หัวเข่าหลุด ปวดขาเข้า เอ็นเข้าพลิก เข้าพลิก เส้นเอ็น สะบ้าเข้าหลุด สะบ้าเลื่อน(หลุด)ออกมาจากเป้า	ล้มเข้ากระแทก	
๑๑	คางแข็ง	อ้าปากไม่ได้หรือได้เพียงเล็กน้อย	เกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ การเป็นท่ามะลา กินผิด ใช้หมากไม้ ใช้ปลาสวะดำ ใช้สีหล้าค้างเหลือง	
๑๒	ตกแก้งตกลมหรือ เส้นคอพลิก	ปวดคอ หมุนคอลำบาก เจ็บคอ	นอนวางหัวลักษณะผิดท่า	
๑๓	นาคราขี้นชีพหรืออกเขาไม่ขึ้น	ไม่มีความรู้สึกทางเพศ อวัยวะเพศชายไม่แข็งตัว เหยี่ยวหยึด หงุดหงิด เครียด อารมณ์แปรปรวน	ทำงานหนักเกินไป พักผ่อนไม่เพียงพอ เป็นใช้ปลาสวะดำ เป็นโรคหัวใจ	
๑๔	นิ้วค่นหรือนิ้วหลุดหรือ คู้ยอก	นิ้วขึ้น ปวดค่น(ตึง)นิ้วมือ กระดิกนิ้วไม่ได้	ล้มนิ้วกระแทก อุบัติเหตุจากการเล่นกีฬา	
๑๕	บานทะโรค ดากอก มดลูกหย่อน	ขัดอวัยวะเพศ อยู่ไม่เป็นสุข อีกเสบ มีหมาดขาวปนเลือด ปวดท้องน้อย ถ้าเป็นมากมดลูกจะหย่อนออกมาทางช่องคลอด	ทำงานหนัก คลอดลูกแล้วไม่ได้ยูกรรม(อยู่ไฟ) มดลูกไม่เข้าอยู่ ปากช่องคลอดฉีกขาด หลังคลอดร่วมหลับนอนกับสามีเร็วเกินไป อย่างน้อยควรหลับนอนกับสามีหลังคลอดลูกแล้วไม่น้อยกว่า ๓ เดือน	

ลำดับที่	โรค	อาการ	สาเหตุของโรค	หมายเหตุ
๑๖	บีบั้งขึ้นหรือขาขึ้น	ตะคริว ปวดขึ้นที่บริเวณน่องต้นขา มี มีนชาวมด้วย	นั่งบนรถจักรยานหรือใช้รถไถเดินตามเป็นเวลานาน ๆ	
๑๗	ปวดประจำเดือน	ปวดรอบเดือน ประจำเดือนผิดปกติ	ระบบการทำงานเส้นเอ็นและกล้ามเนื้อบริเวณ มดลูกไม่ดี	
๑๘	ปวดหัวตึบหรือปวดงอน	ปวดหัว คอตึง น้ำตาไหล ตามีมัว ปวด ขา นอนไม่หลับ วิงเวียน	กินผิดหรือผิดลำดับแสง ใช้คอมพิวเตอร์มากเกินไป (Office Syndrome) เส้นขดบริเวณบ่า	ส่วนใหญ่ใช้การสักเอาเลือดออก
๑๙	ปวดเอว หรือปวดบั้นเอว	ปวดบริเวณหลังตามแนวกระดูกสัน หลัง	ยกของหนัก นอนบนพื้นนอนไม่เหมาะสม เช่น นิม หรือแข็งเกินไป กระดูกทับตามเอียง มดลูกจมนิด สันหลัง ขึ้นกระดูกทับสัน	
๒๐	ปวดแอกน่องทบ(ขาพับ)	งอเข่ายาก นั่งพับเข่าไม่ได้ ขัดปวดเข่า ขัด ต้นขา	ทำงานหนัก ยกของหนักแล้วก้าวผิดท่า	
๒๑	มดลูกค่อม มดลูกตะแคงหรือ มดลูกเอียง	ปวดท้องน้อย เจ็บท้องข้างเดียว มีหมาด ขาว ปวดหัวมาก ปวดหลัง ปวดท้ายทอย ตามัว	ทำงานหนัก คลอดลูกแล้วไม่ได้ยกยูกรม (อยู่ไฟ)	ทำให้มีบุตรยาก
๒๒	มดลูกติดสันหลัง	ปวดหน่วง ๆ ที่ท้องเข้าหาแนวเส้นหลัง	ยกของหนัก ทำงานหนัก	
๒๓	แม่กะแฉ่ง แม่หมั่น	มีบุตรยาก ไม่ตั้งท้อง	ทำงานหนักผิดท่า ระบบการทำงานเส้นเอ็นและ กล้ามเนื้อบริเวณมดลูกไม่ดี มดลูกคว่ำ รังไข่ไม่ ขยาย เป็นมาแต่กำเนิด	
๒๔	ลงพื้นหรือน้ำลงพื้น	ปวดสันน่องหรือปวดสันข้างเท้า ปวด สันเท้า ยืนไม่ได้ ปวดอุ้งเท้า สันเท้าปวด เจ็บ ๆ	กระโดดจากที่สูง เช่น ต้นไม้ เดินหรือวิ่งเป็นเวลา นาน ๆ น้ำหนักเกิน	

ลำดับที่	โรค	อาการ	สาเหตุของโรค	หมายเหตุ
๒๕	ลูกอ่วยหัวก่อนออก ลูกน้อยตกแทน	แม่เดินลำบาก มืออาการขัดเวลาเดิน ปวดหัวทั้งที่ท้อง	ทำงานหนักในขณะตั้งครรภ์แก่ เด็กมีน้ำหนักมากขึ้นทำให้ตกลงต่ำไปทับกระเพาะปัสสาวะหรือทับเส้นจนทำให้แม่เดินลำบาก พบบ่อยในครรภ์ที่ ๒ ขึ้นไปหรือแม่มีครรภ์ (หญิงตั้งครรภ์) ทำงานหนักเกินไปทำให้ลูกกลับหัวก่อนเวลาที่กำหนด	
๒๖	เลือดปัสสาวะ	วิ่งเวียน ไม่มีแรงเดิน ต้องการนอนตลอดเวลา มือเย็น เท้าเย็น สะลิมสะลือ อยู่ไม่ดี หนาว ขาเย็น ไม่มีแรง	ร่างกายไม่สมบูรณ์ เลือดไปเลี้ยงสมองไม่พอ มีไขมันในเส้นเลือดมาก	โรคเส้นเลือดในสมองตีบ
๒๗	สะออะ	สะอึกติดต่อกันหลายวัน และสะดุ้งตัวแรงจนเหนื่อย	ลมผ่านสะดือ เส้นผ่านสะดือ เส้นท้องตึง มีเส้นมาทวนกระเพาะอาหาร	
๒๘	สันนิบาตกินเส้น (พาร์กินสัน)	มือและเท้าสั่นจนไม่สามารถควบคุมได้	สูบบุหรี่มาก ได้รับสารพิษเป็นเวลานานในคัลลาที่บริเวณแนวเส้นผมที่ศีรษะและคิ้วจะพบเส้นที่มีลักษณะเหมือนลูกประคำ	ให้νωดคลึงเบา ๆ ในบริเวณนั้น การนวดรักษาเหมือนนวดแก้อัมพาต แต่ให้เน้นที่ศีรษะเป็นหลัก
๒๙	เส้นขอต	เส้นเลือดหรือเส้นเอ็นข้อตเป็นก้อน มีลักษณะปูดโปนขึ้นมาเห็นได้จากผิวหนัง ถ้าเป็นเอ็นขอตมืออาการปวดรุ่มด้วย ถ้าเป็นเส้นเลือดขอตมืออยู่ในที่มีอากาศเย็นจะมีอาการปวดเล็กน้อยบริเวณที่มีเส้นขอต	ยืนหรือเดินมากเกินไป เส้นเลือดขอตเกิดจากรากรับประทานยาบำรุงเลือดหรือยาขับเลือดมากเกินไปแพ้นการอยู่ไฟหรือรับประทานอาหารที่มีไขมันมาก ทำให้เส้นเลือดอุดตัน	มี ๒ ลักษณะคือ ๑)เส้นเลือดขอตและ ๒) เส้นเอ็นขอต
๓๐	เส้นทับปัสสาวะ	ปวดท้องน้อย ปวดข้างเดียว เจ็บบริเวณปัสสาวะ ข้างที่เป็นจะเป็นก้อนเป็นลำเส้นนูนสูงกว่าที่อื่น	ยกของหนัก	หมอมที่มีความชำนาญคลำดูจะรู้ทันที

ลำดับที่	โรค	อาการ	สาเหตุของโรค	หมายเหตุ
๓๘	หูด ลมออกหู	มีลมออกหู	เส้นที่ผ่านต่อมทอนซิลข้างในหูตึงเกินไป เส้นที่ผ่านต่อมกล่องเสียงตึง เกิดจากอาการเปลี่ยนแปลงได้ยินเสียงดังมากเกินไป น้ำเข้าหู	นิ้วที่ด้านหน้าของหูบา ๆ หรือตึงบริเวณตึงหู ถ้าปวดแรงจะทำให้อักเสบ
๓๙	อึ่งท้องหรืออ้นท้อง	บ่นปวดในท้อง ท้องแข็ง มีอาการจุกเสียด แน่นท้อง เจ็บท้อง รับประทานอาหารเข้าไปแล้วแน่นเกิดลมตึกกลับรับประทานอาหารไม่ได้ ท้องผูก	ทำงานหนักผิดปกติ ทำให้กล้ามเนื้อท้องบวมหรือรับประทานอาหารไม่เป็นเวลา	มีลมในท้องมากอาจผายลมในขณะรักษา
๔๐	อัมพฤกษ์	พบในส่วนหนึ่งของร่างกาย เริ่มเป็นทีละเล็กละน้อยจากนิ้วเท้านิ้วมือ มีนชา ขยับแขนขาไม่ไหว เมื่อเป็นมากขึ้นจะปวดหัว ปากเบี้ยว พูดลำบาก พูดตึง ๆ ถึงกับน้ำตาไหล เส้นชัก คางแข็ง มือหยิก ปากเบี้ยว เส้นตึงกันไว้นาน ๆ เริ่มเป็นทีละน้อย ทบมกันจนกลายเป็นอัมพฤกษ์	เกิดจากระบบเส้นเอ็นไปอยู่ผิดตำแหน่งนาน ๆ จนเป็นอัมพฤกษ์ ร่างกายได้รับสารพิษมาเป็นเวลานาน เส้นประสาทขาด เลือดลมไม่ดีและเดินไม่สะดวก เส้นจมนที่ตามก้อยังเป็นเวลานาน กินผิดหรือผิดสำแดง	
๔๑	อัมพาต	ไม่สามารถขยับตัวได้	ประสบอุบัติเหตุ เส้นเลือดแตก เส้นเลือดตีบหรือเป็นอัมพฤกษ์เป็นเวลานาน	
๔๒	เอ็นเกี่ยวท้องหรือเอ็นเกี่ยวสายป้อหรือเอ็นพันสายป้อ	จุกท้องรับประทานอาหารไม่ได้ แน่นท้องท้องไส้ปั่นป่วน แน่นท้อง กระวนกระวาย หายใจไม่เต็ม ลมดันขึ้นเบื้องบน	ทำงานหนัก รับประทานอาหารไม่เป็นเวลา โรคนั้นเกิดจากอวัยวะในช่องท้องเคลื่อน ทำให้เกิดผิดปกติที่ทิศทาง ทำให้การทำงานผิดปกติ	ใช้วิธีเกี่ยวหัวหน่าวไล่ลม ขณะทำการรักษาอาจเกิดการผายลม

ลำดับที่	โรค	อาการ	สาเหตุของโรค	หมายเหตุ
๔๓	เอ็นเข้าช่วงหรือ เอ็นพันหัวใจ	หายใจไม่เต็ม เจ็บแน่น เมื่อแน่น หน้าอก หายใจขัด หายใจถี่ นิ่งนอน ลำบาก เจ็บแปลบๆ ที่หน้าอก ปวดสันใน เจ็บช่วง (ซีโครง)	ข้อบกพร่องหรือรูปร่างผิดปกติ โครงหลังนาน ๆ	
๔๔	เอ็นเข้าตานกเอี้ยงหรือเอ็นเส้นจม	ข้อสะโพกเคลื่อนยากปวดสะโพก นิ่งลำบาก ปวดและข้อสะโพก ปวดตื้อนานเอี้ยง	ยกของหนักเป็นเวลานาน นิ่งทำงาน เช่น เย็บผ้า เป็นเวลานาน เดินนาน	ในภาษาแพทย์แผนไทยเรียกว่าเส้นจมหลัก เพชร
๔๕	เอ็นเข้าเปี่ยงหรือเปี่ยงเค่งหรือ เอ็นเข้าเกื่อง	ปวดไหล่ถึงบริเวณกลางหลัง เค่งปั่นที่ แผ่นหลัง ก็ลำบาก ตั้งบริเวณเอว ปวด สันใน เส้นแขนงตั้ง	โหนเป็นเวลานาน ๆ สลัดแขนผิวดพลาต ยกของ หนักเป็นเวลานาน ๆ เช่น อุ้มเด็กนาน ๆ เส้นสันใน จม ปวดปีกไก่ เนื่องจากเส้นสะบักจม	

๑.๔ ขั้นตอนในการนวดรักษาโรค/อาการ

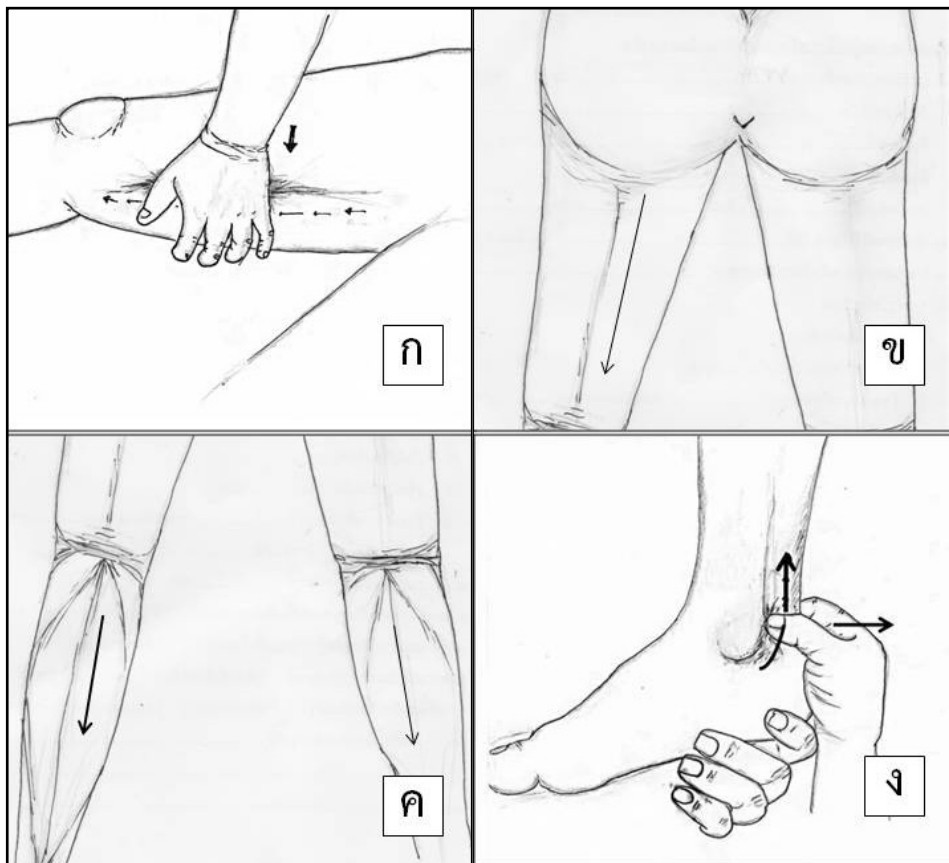
๑) ชื่อโรค/อาการ กระตันทาไขหรือขัดง่ามขา

อาการ ปวดขาหนีบ ปวดบริเวณต่อน้ำเหลืองขาหนีบ

สาเหตุ เกิดจากการวิ่งนาน ๆ เกร็งกล้ามเนื้อขาหนีบ

วิธีการรักษา รักษาโดยการนวด การเป่าด้วยสมุนไพรและคาถา

ขั้นตอนการนวด ให้ผู้ป่วยนอนในท่าหงายหมอนวดใช้สันมือกดที่เส้นลำขาในเบา ๆ น้ำหนักมือที่กดดูตามอาการของผู้ป่วยด้วย กดซ้ำ ๒ - ๓ ครั้ง ทั้งสองข้างของขาซ้ายและขวา (ภาพที่ ๑๙ ก) ให้ผู้ป่วยเปลี่ยนท่านอนในท่าคว่ำแล้วหมอใช้สันมือกดไปที่เส้นดากหย่อนทั้งสองข้าง ทำซ้ำ ๒ - ๓ ครั้ง (ภาพที่ ๑๙ ข) จากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นบีบทั้งทั้งสองข้าง (ภาพที่ ๑๙ ค) และเส้นเอ็นน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ภาพที่ ๑๙ ง) ทำซ้ำ ๒ - ๓ ครั้ง ตามด้วยนวดคลายเส้นในจุดสำคัญอื่น ๆ

ภาพที่ ๑๙ การนวดแก้กระตันทาไข (ก) เส้นลำขาใน (ข) เส้นดากหย่อนหรือใต้กันหย่อน (ค) เส้นบีบแข็ง (ง) เอ็นน่องหรือเอ็นร้อยหวาย

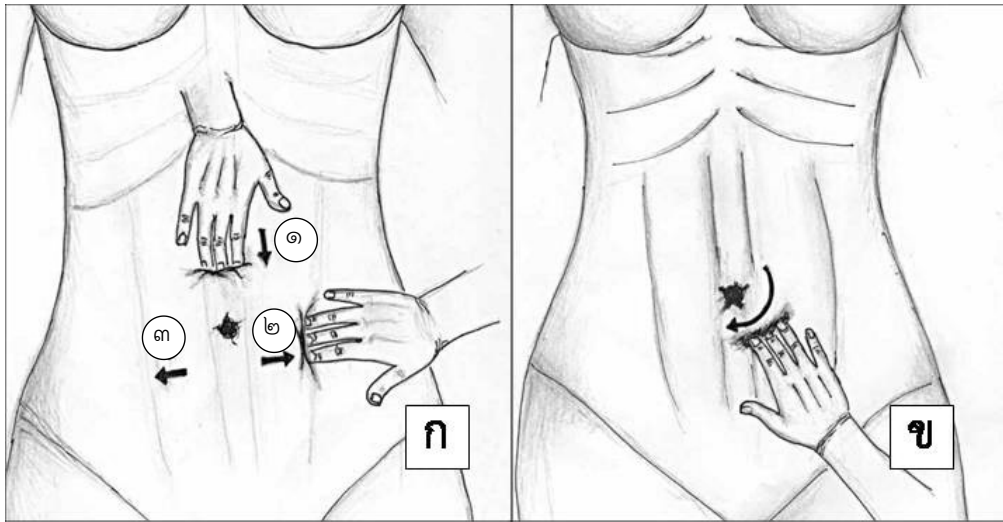
๒) ชื่อโรค/อาการ กระเพาะอาหารตีบ

อาการ รับประทานอาหารไม่ได้ หนวดย เจ็บเสียดในช่องท้อง

สาเหตุ ตับโตแล้วไปเบียดกระเพาะอาหาร ตับโตเกิดจาก ๒ สาเหตุหลักคือ (๑) ตับอักเสบ (๒) มะเร็งตับ

วิธีการรักษา นวดและใช้ยาสมุนไพร

ขั้นตอนในการรักษา ทำการนวดเส้นท้องเพื่อให้กระเพาะอาหารคลายตัว จะได้รับประทานอาหารได้ ถ้าตับโตเนื่องจากเป็นตับอักเสบให้ใช้สมุนไพรร่วมรักษาด้วย แต่ถ้าเป็นมะเร็งตับ อาการกระเพาะอาหารตีบจะไม่สามารถรักษาให้หายขาดได้ เพียงบรรเทาให้ผู้ป่วยสามารถรับประทานอาหารได้ แต่อาการจะกลับมาใหม่ภายใน ๒-๓ สัปดาห์ ให้นวดเส้นหน้าขาและจุดแอบแอซาก่อน จากนั้นมานวดที่บริเวณเอ็นท้อง ในลักษณะกวาดและโกยตามจุดที่ ๒ และ ๓ (ภาพที่ ๒๐ ก) ตามด้วยการโกยท้องแบบหมุน (ภาพที่ ๒๐ ข)

ภาพที่ ๒๐ การนวดรักษาอาการกระเพาะอาหารตีบ (ก) กดเส้นเอ็นท้องตามจุด ๑-๓ (ข) กดเส้นเอ็นท้องที่ตำแหน่งได้สะดวก

๓) ชื่อโรค/อาการ เกียวกินดินหรือมีนเสี้ยะกินดิน

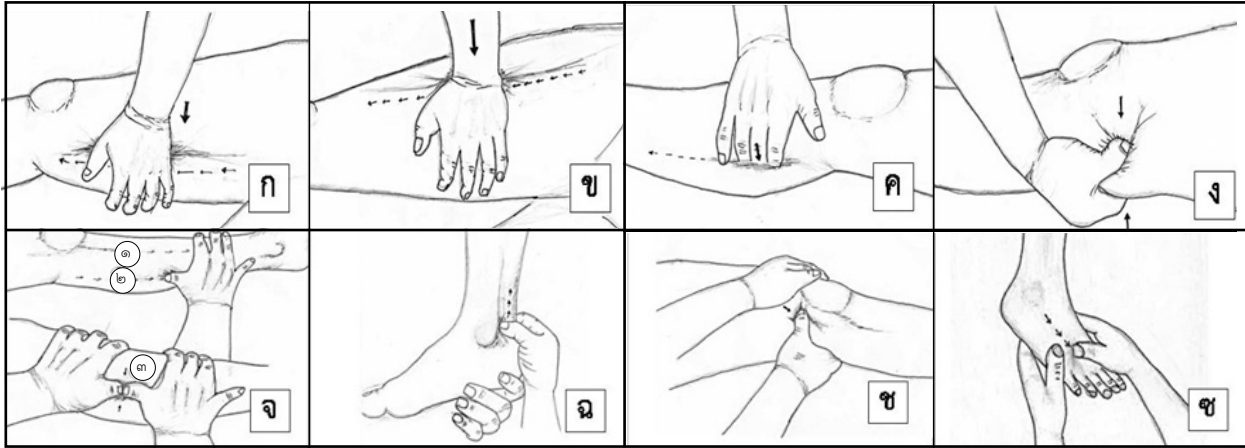
อาการ ขาดัง มีนขา เดินขัด ๆ เดินกะเผลกกะเผลกปวดจี๊ด ๆ มีน หยิกไม่เจ็บ มีอาการปวดรุ่มด้วย

สาเหตุ นั่งทับนาน ๆ เป็นพื้นฐานของโรคอย่างอื่น เช่น อัมพฤกษ์ อัมพาต

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้สันมือกดเส้นลำขาในตั้งแต่ขาหนีบไปตามลูกศร (ภาพที่ ๒๑ ก) ใช้สันมือกดเส้นหน้าขาไปตามเส้นลูกศร (ภาพที่ ๒๑ ข) ใช้นิ้วปลายนิ้วขีดเส้นน่องด้านใน (ภาพที่ ๒๑ ค) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับในทิศทางดึงออก (ภาพที่ ๒๑ ง) ให้หัวแม่มือขีดเส้นแข้ง หมายเลข ๑ และเส้นมีนขา หมายเลข ๒ และเส้นบีแข้ง หมายเลข ๓ กดซ้ำทั้ง ๓ จุด (ภาพที่ ๒๑ จ) หมอจับเท้าของผู้ป่วยยกขึ้นดึงเส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวายไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๒๑ ฉ) ขีดเส้นเข้าด้านข้าง (ภาพที่ ๒๑ ช) และขีดเส้นร่อนนิ้ว (ภาพที่ ๒๑ ซ)

ภาพที่ ๒๑ การนวดแก้เกี่ยวกับดิน (ก) เส้นลำขาใน (ข) เส้นหน้าขา (ค) นิ้วขัดเส้นน่องด้านใน (ง) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับ (จ) เส้นแขนง หมายเลข ๑ และเส้นมันชา หมายเลข ๒ และเส้นบีแซง หมายเลข ๓ (ฉ) เส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ช) เส้นเข้าด้านข้าง (ซ) เส้นร่อนิ้ว

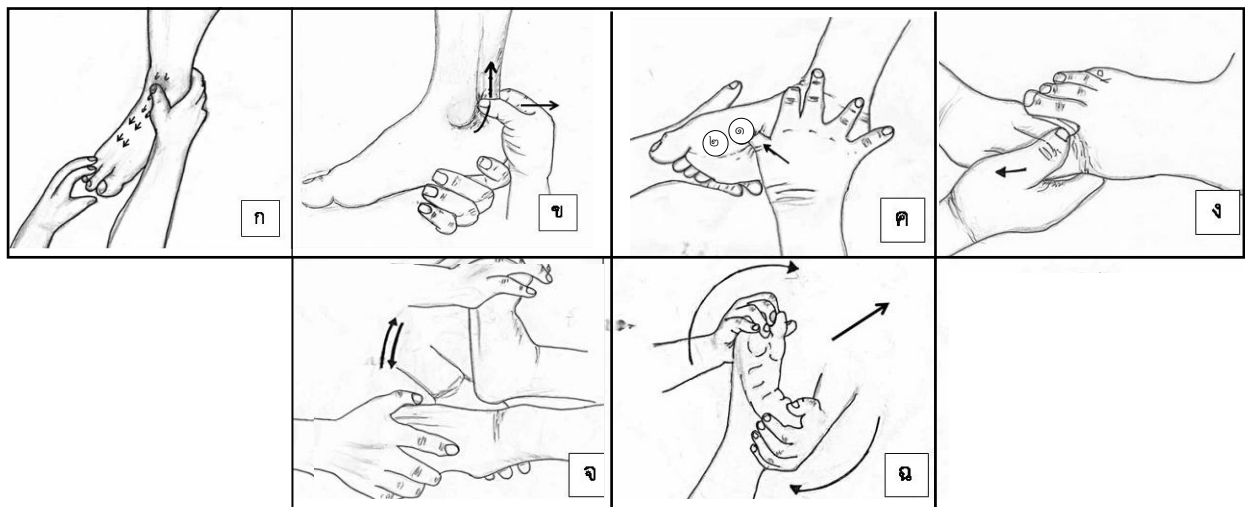
๔) ชื่อโรค/อาการ ข้อเท้าหลุดโบก

อาการ กระดูกข้อเท้าเคลื่อน ปวดข้อเท้า เดินไม่ได้ มีอาการบวม ชัดข้อ เดินไม่ได้ กระดูกข้อเท้าหลุดหรือเคลื่อน

สาเหตุ เดินพลัดทำให้ข้อเท้าพับ ตกหลุม อุบัติเหตุจากการเล่นกีฬา ตกจากที่สูง

วิธีการรักษา หมอพื้นบ้านรักษาข้อเท้าหลุดโบก โดยการนวด การใช้ยาสมุนไพรประกอบการเป่า

ขั้นตอนการนวด หมอจับที่ข้อเท้าผู้ป่วยตรวจดูข้อเท้าผู้ป่วย (การตรวจวินิจฉัยข้อเท้า) จากนั้นใช้หัวแม่มือขัดเส้นเอ็นขมข้อเท้าหรือเส้นข้อพับไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๒๒ ก) ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง หมอจับเท้าของผู้ป่วยยกขึ้นดึงเส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวายไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๒๒ ข) พลิกฝ่าเท้าของผู้ป่วยหงายขึ้น ใช้หัวแม่มือหรือข้อนิ้วกดจุดเส้นใจตื้นจุดหมายเลข ๑ และ ๒ (ภาพที่ ๒๒ ค) พลิกฝ่าเท้ากลับแล้วดึงเส้นเอ็นข้อนิ้วเท้า ทั้ง ๕ นิ้ว (ภาพที่ ๒๒ ง) ดัดข้อเท้าในลักษณะพลิกขึ้นและจุ่มลงโดยพลิกค้างไว้ ๑ นาที (ภาพที่ ๒๒ จ) และปลดข้อเท้าโดยจับที่ข้อเท้าหมุนเวียนซ้ายและหมุนเวียนขวา ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง แล้วดึงข้อเท้า (ภาพที่ ๒๒ ฉ)

ภาพที่ ๒๒ การนวดข้อเท้าหลุดโบก (ก) เอ็นขมข้อเท้าหรือเส้นข้อพับ (ข) เอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ค) เส้นใจตื้น (ง) ดึงเอ็นข้อนิ้วเท้า (จ) ดัดข้อเท้า (ฉ) ปลดล็อกข้อเท้า

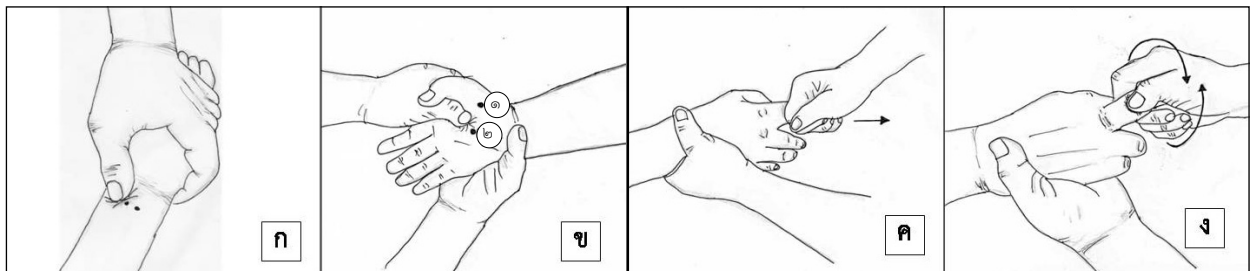

๕) ชื่อโรค/อาการ ข้อมือหลุดโบทหรือนิ้วเค้น

อาการ ปวดเค้นนิ้วมือ กระดิกนิ้วไม่ได้

วิธีการรักษา หมอพื้นบ้านรักษาข้อมือหลุดโบทหรือนิ้วเค้น โดยการนวด การใช้ยาสมุนไพรประกอบการเป่า

ขั้นตอนการนวด หมอจับมือผู้ป่วยขีดเส้นข้อมือโดยขีดซ้ำในจุดใกล้เคียงกัน (ภาพที่ ๒๓ ก) ใช้หัวแม่มือกดบริเวณเส้นประสาทท่งมโป้หมายเลข ๑ และเส้นอุ้งมือ หมายเลข ๒ กดทิ้งไว้โดยนับ ๑-๒-๓ แล้วยกขึ้น (ภาพที่ ๒๓ ข) จับมือผู้ป่วยแล้วดึงข้อมือนิ้วเข้าหาตัวของหมอนวด (ภาพที่ ๒๓ ค) และใช้หัวแม่มือบีบบริเวณเส้นนิ้วมือโดยขีดเส้นนิ้วหมุนกลับไปมา (ภาพที่ ๒๓ ง)

ภาพที่ ๒๓ การนวดข้อมือหลุดโบท (ก) เส้นข้อมือ (ข) หมายเลข ๑ เส้นประสาทท่งมโป้ หมายเลข ๒ เส้นอุ้งมือ (ค) ดึงข้อมือนิ้ว (ง) เส้นนิ้ว

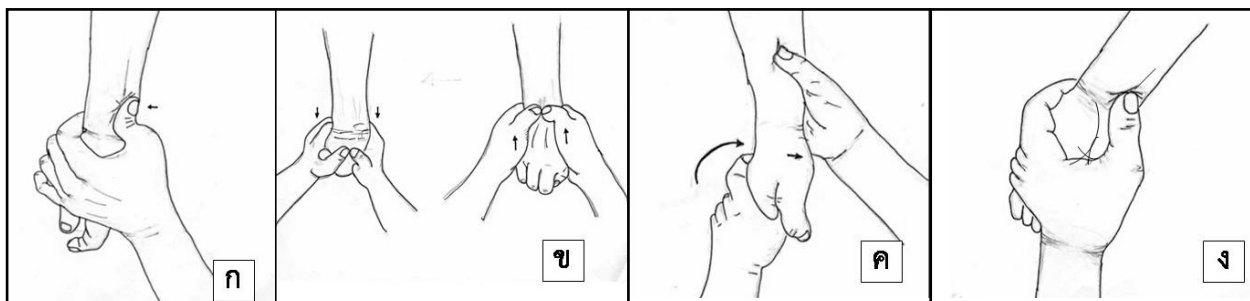
๖) ชื่อโรค/อาการ ข้อมือหลุดโบทหรือมือเค้น

อาการ ปวดข้อมือ เค้น บวม ขยับข้อมือไม่ได้

สาเหตุ ล้มข้อมือกระแทก

วิธีการรักษา หมอพื้นบ้านรักษาข้อมือหลุดโบทหรือมือเค้นโดยการนวด การใช้ยาสมุนไพรหรือประกอบกับการเป่า

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือขีดบริเวณเส้นข้อมือขีดไปทางด้านขวาของหมอนวด (ภาพที่ ๒๔ ก) หมอนวดจับมือของผู้ป่วยบริเวณข้อมือแล้วกดงอข้อมือขึ้น กดงอข้อมือลง ทำซ้ำประมาณ ๕-๖ ครั้ง (ภาพที่ ๒๔ ข) หมอนวดจับข้อมือของผู้ป่วยแล้วกระดกมือของผู้ป่วยขึ้นดังลูกศร หมุนกลับไปมา แล้วผลักเข้า ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง (ภาพที่ ๒๔ ค) หมอนวดขีดเส้นซุมเอ็นข้อมือด้านท้องมือขีดไปด้านซ้ายแล้วขีดกลับมาด้านขวา (ภาพที่ ๒๔ ง)

ภาพที่ ๒๔ การนวดข้อมือหลุดโบท (ก) เส้นข้อมือ (ข) ดัดข้อมือ (ค) หมุนเข้าข้อมือ (ง) เอ็นซุมข้อมือ

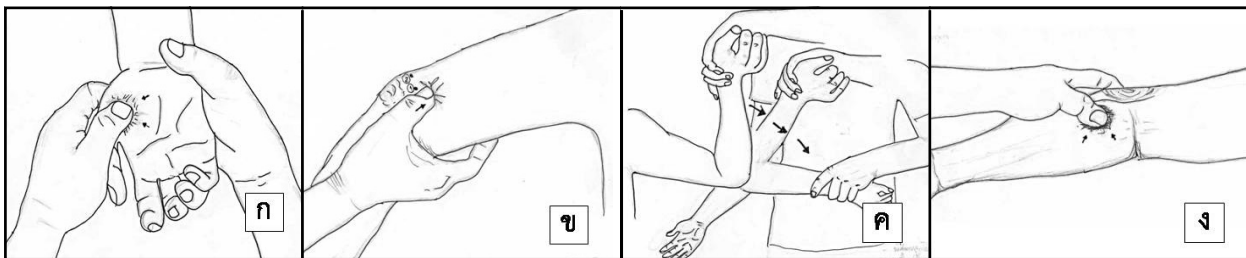

๗) ชื่อโรค/อาการ ข้อศอกหลุดโบทหรือข้อแขนหลุด

อาการ ปวดข้อแขน มีอาการปวดขา ๆ ที่ศอก ขยับแขนไม่ได้ ข้อศอกเคลื่อน ปวดข้อศอก งอศอกไม่ได้
สาเหตุ เหยียงแขนพลาด ล้มศอกกระแทก อุบัติเหตุจากการเล่นกีฬา

วิธีการรักษา รักษาได้ด้วยการฉีดยา

ขั้นตอนการนวด หมอนวดใช้หัวแม่มือกดลงจุดเส้นประสาทท่งมโป๊ นับจังหวะ ๑-๒-๓ ยกขึ้น ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง เป็นการกระตุ้นเพื่อลดความเจ็บ (ภาพที่ ๒๕ ก) ใช้หัวแม่มือกดบริเวณเส้นศอกและขยับขีดยบริเวณใกล้เคียง
กดเส้นออกจากบริเวณข้อศอก (ภาพที่ ๒๕ ข) หมอนวดใช้แขนสอดไปยังใต้ศอกของผู้ป่วย แล้วใช้มืออีกข้าง
จับข้อมือของผู้ป่วย ดัดแขน พับขึ้น-ลง จำนวน ๕ ครั้ง (ภาพที่ ๒๕ ค) และใช้หัวแม่มือกดบริเวณเส้นแขนพับหรือ
เส้นหย่อแขนพับ ในทิศทางขีดยออก (ภาพที่ ๒๕ ง)

ภาพที่ ๒๕ การนวดข้อศอกหลุดโบท (ก) เส้นประสาทท่งมโป๊ (ข) เส้นหย่อศอก (ค) ดัดแขนพับ (ง) เอ็นมันแขน

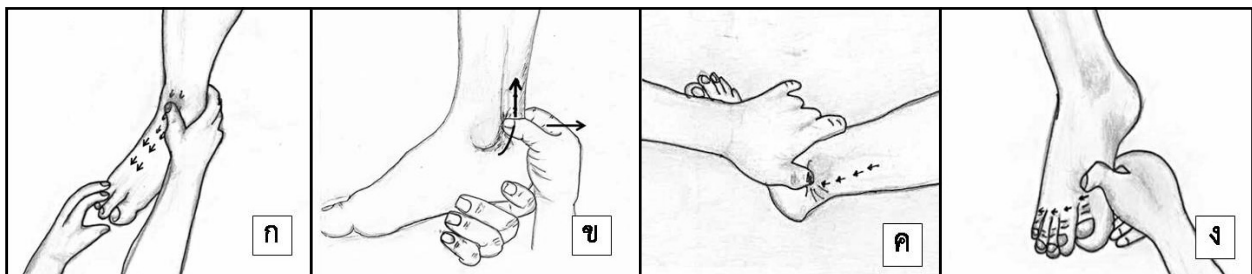
๘) ชื่อโรค/อาการ ขาเข่นหรือเส้นขาพลิก

อาการ ปวดข้อเท้าบริเวณตาตุ่ม ปวดขัด เดินได้แต่ลำบาก ปวดตึงเส้นน่อง ตึงที่ข้อเท้า ปวดตื้อข้อมือหรือตื้อมือง (ตาตุ่ม)

สาเหตุ เดินพลาดทำให้ข้อเท้าพับ ตกหลุม อุบัติเหตุจากเล่นกีฬา

วิธีการรักษา หมอพื้นบ้านรักษาขาเข่นหรือขาพลิก โดยการนวด การใช้ยาสมุนไพรประกอบกับการเป่า

ขั้นตอนในการนวดรักษา หมอจับที่ข้อเท้าผู้ป่วยตรวจดูข้อเท้าผู้ป่วย (การตรวจวินิจฉัยข้อเท้า)
จากนั้นรักษาโรคขาเข่นหรือขาพลิกโดยใช้หัวแม่มือกดเส้นเอ็นขมข้อเท้าหรือเส้นพับข้อเท้าไปตามทิศของลูกศร
(ภาพที่ ๒๖ ก) ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง จากนั้นจับเท้าของผู้ป่วยยกขึ้นดึงเส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวายไปตามทิศของ
ลูกศร(ภาพที่ ๒๖ ข) เส้นเอ็นข้อนิ้วเท้า (ภาพที่ ๒๖ ง) ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง ผู้ป่วยยกขึ้นดึงเส้นเอ็นสันน่องหรือ เอ็นร้อย
หวายไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๒๖ ข) และกดเส้นตื้อข้อมือไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๒๖ ค) เส้นเอ็นข้อนิ้วเท้า
(ภาพที่ ๒๖ ง) ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง

ภาพที่ ๒๖ การนวดขาเข่น (ก) เอ็นขมข้อเท้า หรือเส้นข้อพับ (ข) เอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ค) เส้นตื้อข้อมือ (ง) เอ็นข้อนิ้วเท้า

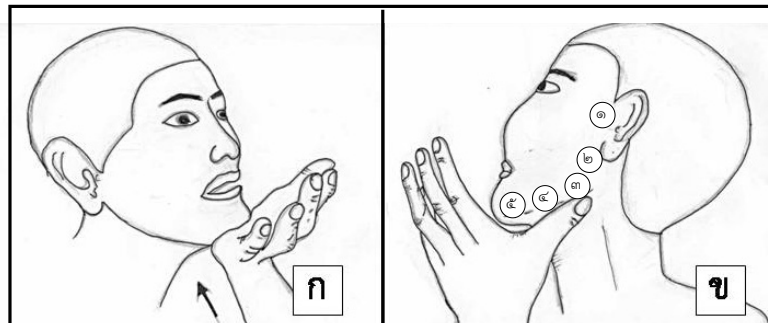
๙) ชื่อโรค/อาการ ขาตะไกรแข็ง

อาการ อ้าปากแล้วหุบไม่ลง

สาเหตุ เกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ การเป็นทำมะลา (มีเสมหะหรือแผลในลำคอ) กินผิด (ผิดสำแดง) ไข้หนักไม่ไข้ปัสสาวะดำ ไข้ไอหาลำคางเหลือง

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดใช้มือตบบริเวณใต้คาง ให้ขากรรไกรปิดเป็นปกติ (ภาพที่ ๒๗ ก) จากนั้น หมอนวดกดจุดประสาทหู หมายเลข ๑ แล้วกดจุดลม หมายเลข ๒ และเส้นประสาทคางกระตือ หมายเลข ๓-๕ (ภาพที่ ๒๗ ข)

ภาพที่ ๒๗ การนวดขาตะไกรแข็ง (ก) กดขากรรไกรค้าง (ข) หมายเลข ๑ เส้นประสาทหู หมายเลข ๒ กดจุดลมและหมายเลข ๓-๕ เส้นประสาทคางกระตือ

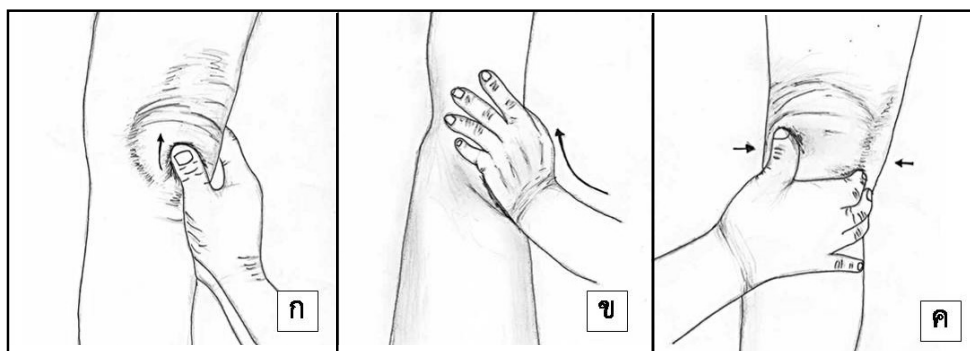
๑๐) ชื่อโรค/อาการ เข้าหลุดโบกหรือสะบ้าหลุดโบก

อาการ ชัดหัวเข้า หัวเข้าตึง หัวเข้าหลุด ปวดขาเข้า

สาเหตุ ล้มเข้ากระแทก ลูกสะบ้ากระแทก

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ให้ขีดเส้นเอ็นสะบ้าให้เลื่อนขึ้นด้านบนให้เข้าอยู่ในตำแหน่งเดิม (ภาพที่ ๒๘ ก) กดลูกสะบ้าในลักษณะผลักให้ลงหลุม (ภาพที่ ๒๘ ข) จากนั้นจับลูกสะบ้าบีบให้เข้าอยู่ในตำแหน่งเดิม (ภาพที่ ๒๘ ค)

ภาพที่ ๒๘ การนวดแก้เข้าหลุดโบก (ก) เอ็นสะบ้า (ข) กดในผลักลูกสะบ้าเข้า (ค) บีบลูกสะบ้าเข้าหลุม

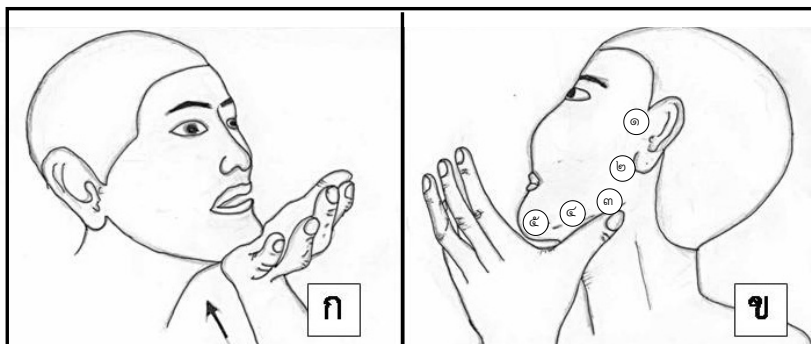
๑๑) ชื่อโรค/อาการ คางแข็ง

อาการ อ้าปากไม่ได้หรือได้เพียงเล็กน้อย

สาเหตุ เกิดจากหลายสาเหตุ ได้แก่ การเป็นท่ามะลา กินผิด ใช้หมากไม้

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดใช้มือนวดยบริเวณใต้คาง (ภาพที่ ๒๙ ก) จากนั้นหมอนวดกดจุดประสาทหู หมายเลข ๑ แล้วกดจุดลม หมายเลข ๒ และเส้นประสาทคางกระตือหมายเลข ๓-๕ (ภาพที่ ๒๙ ข)

ภาพที่ ๒๙ การนวดแก้คางแข็ง (ก) กดขากรรไกรให้รับในท่าปกติ (ข) หมายเลข ๑ เส้นประสาทหู หมายเลข ๒ กดจุดลมและหมายเลข ๓-๕ เส้นประสาทคางกระตือ

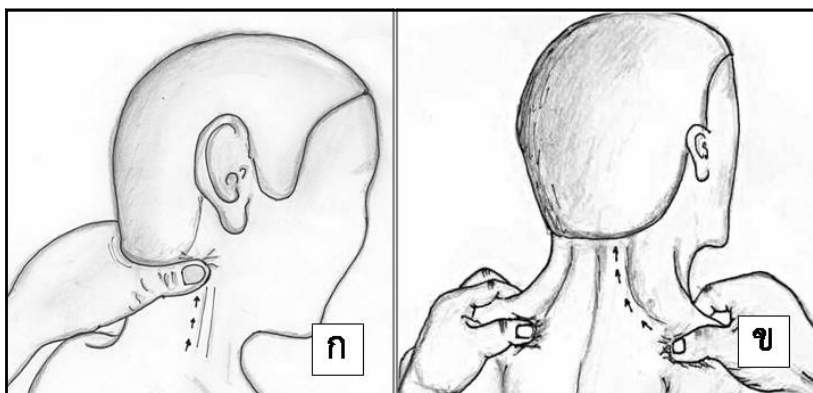
๑๒) ชื่อโรค/อาการ ตกแก้มตกหมอนหรือเส้นคอพลิก

อาการ ปวดนอนไม่ได้ หน้าหันไปด้านข้าง หมุนหันหน้าลำบาก เจ็บที่คอ

สาเหตุ นอนวางหัวลักษณะผิดท่า

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดขีดยบริเวณเส้นสะบักคอและเส้นเอ็นคอทั้งสองเส้น ขีดตามแนวลูกศร (ภาพที่ ๓๐ ก) ทำทั้งสองด้านซ้ายและขวา จากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นเป็ยงไหล่ตามแนวของลูกศร (ภาพที่ ๓๐ ข)

ภาพที่ ๓๐ การนวดแก้อาการตกหมอน (ก) เส้นสะบักคอ ภาพ (ข) เส้นเป็ยงไหล่

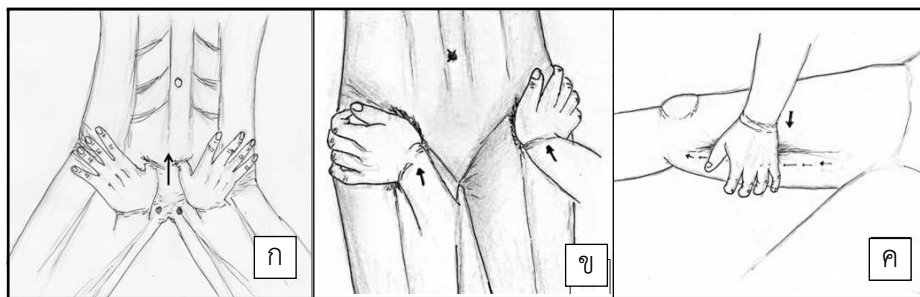
๑๓) ชื่อโรค/อาการ นาคราชคืบซีฟหรือนกเขาไม่ขัน

อาการ ไม่มีความรู้สึกทางเพศ อวัยวะเพศชายไม่แข็งตัว เหยี่ยวหยัด (ปัสสาวะไหลกะปริดกะปรอย)

วิธีการรักษา นวดและใช้สมุนไพรประกอบการรักษา

สาเหตุ ทำงานหนักเกินไป พักผ่อนไม่เพียงพอ เป็นเบาหวาน เป็นโรคหัวใจ

ขั้นตอนการนวด นวดเบา ๆ ที่ถุงหุ้มอัณฑะ กดจุดสำคัญรอบอวัยวะเพศชาย (ภาพที่ ๓๑ ก) และกดจุดเส้นนาคราชคืบซีฟ (เส้นที่เชื่อมโยงอวัยวะภายในช่องท้องกับลูกอัณฑะ) ที่อยู่เหนือบริเวณหัวหน่าว กดจุดที่อยู่ระหว่างโคนลิ้นและรูทวาร จากนั้นทำการนวดบริเวณจุดแอบและจุดหน้าขา (ภาพที่ ๓๑ ข) และเส้นลำขาใน (ภาพที่ ๓๑ ค) นิยมใช้สมุนไพรในการรักษามากกว่าการนวด เพราะเวลานวดจะเจ็บมาก

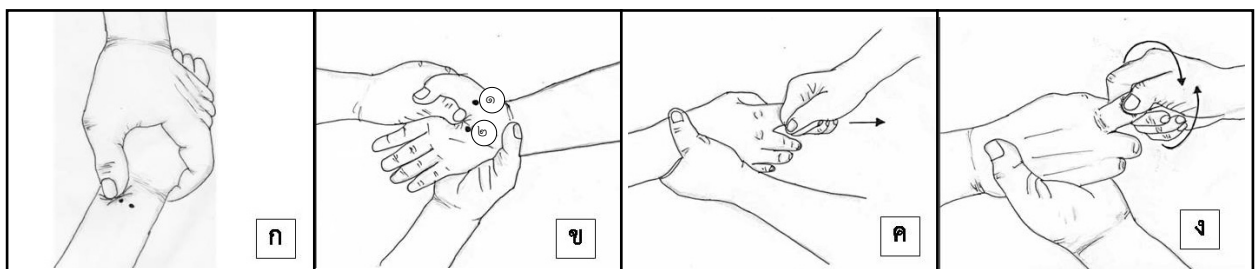
ภาพที่ ๓๑ การนวดนาคราชคืบซีฟหรือนกเขาไม่ขัน (ก) กดจุดเส้นนาคราช (ข) จุดแอบและจุดหน้าขา (ค) เส้นลำขาใน

๑๔) ชื่อโรค/อาการ/อาการ นิ้วเค้น (ตึง) หรือนิ้วหลุดหรือคุดออก

อาการ นิ้วชัน ปวดเค้นนิ้วมือ กระดิกนิ้วไม่ได้

สาเหตุ ล้มนิ้วกระแทก อุบัติเหตุจากการเล่นกีฬา

ขั้นตอนการนวด หมอจับมือผู้ป่วยขีดเส้นข้อมือโดยขีดซ้ำในจุดใกล้เคียงกัน (ภาพที่ ๓๒ ก) ใช้หัวแม่มือกดบริเวณเส้นประสาททามโป้หมายเลข ๑ และเส้นอุ้งมือ หมายเลข ๒ กดทิ้งไว้โดยนับ ๑-๒-๓ แล้วยกขึ้น (ภาพที่ ๓๒ ข) จับมือผู้ป่วยแล้วดึงข้อนิ้วมือเข้าหาตัวของหมอนวด (ภาพที่ ๓๒ ค) และใช้หัวแม่มือบีบบริเวณเส้นนิ้วมือ โดยขีดเส้นนิ้วหมุนกลับไปมา (ภาพที่ ๓๒ ง)

ภาพที่ ๓๒ การนวดนิ้วเค้น (ตึง) หรือนิ้วหลุดหรือคุดออก (ก) เส้นข้อมือ (ข) หมายเลข ๑ เส้นประสาททามโป้ หมายเลข ๒ เส้นอุ้งมือ (ค) ดึงข้อนิ้วมือ (ง) เส้นนิ้ว

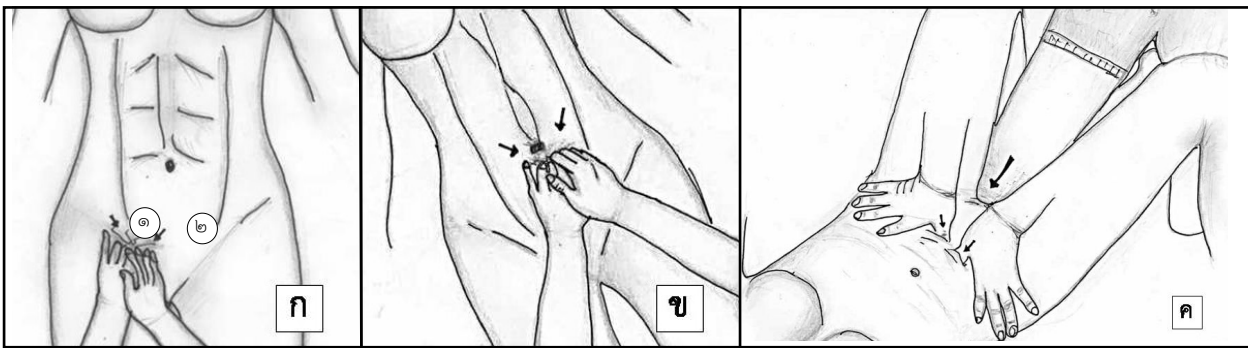
๑๕) ชื่อโรค/อาการ บานทะโรค ดากออก มดลูกหย่อน

อาการ ชัดอวัยวะเพศ อยู่ไม่เป็นสุข อักเสบ มีหมาดขาวปนเลือด ปวดท้องน้อย

สาเหตุ ทำงานหนัก คลอดลูกแล้วไม่ได้อยู่ไฟ มดลูกไม่เข้าอู่ ปากช่องคลอดฉีกขาด หลังคลอดร่วมหลับนอนกับสามีเร็วเกินไป อย่างน้อยควรหลับนอนกับสามีหลังคลอดลูกแล้วไม่น้อยกว่า ๓ เดือน

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด กดบริเวณตำแหน่งของปีกมดลูกทั้งสองข้างตามหมายเลข ๑ และ ๒ กดผลักให้มดลูกเข้าตำแหน่งเดิม (ภาพที่ ๓๓ ก) ใช้หัวแม่มือทั้งสองข้างกดลงที่บริเวณใต้เส้นลมหรือเอ็นท้อง นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น ทำซ้ำ ๒ ครั้ง (ภาพที่ ๓๓ ข) ให้ผู้ป่วยนอนในท่าหงาย หมอนวดใช้หัวเข่ากดเข้าไปบริเวณฝีเย็บ แล้วใช้หัวแม่มือทั้งสองข้าง กดบริเวณหัวหน่าวในทิศทางผลัดขึ้น (ภาพที่ ๓๓ ค)

ภาพที่ ๓๓ การนวดแก้อาการบานทะโรค (ก) ปีกมดลูก (ข) เส้นลมหรือเอ็นท้อง (ค) กดหัวหน่าว

๑๖) ชื่อโรค/อาการ ปิแข้งปั่นหรือขาปั่น

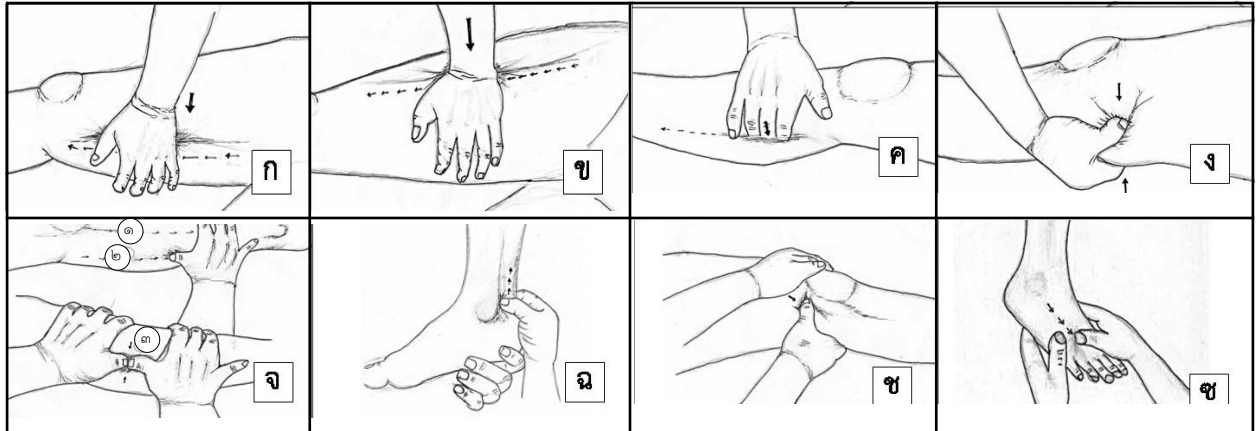
อาการ เป็นตะคริว ขาดัง มีนชา เดินขัด ๆ เดินกะเผลกกะเผลก ปวดจี๊ด ๆ มีน หยิกไม่เจ็บ มีอาการปวดร่วมด้วย

สาเหตุ นั่งทับนาน ๆ เป็นพื้นฐานของโรคอย่างอื่น เช่น อัมพฤกษ์ อัมพาต

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้สันมือกดเส้นลำขาในตั้งแต่ขาหนีบไปตามลูกศร (ภาพที่ ๓๔ ก) ใช้สันมือกดเส้นหน้าขาไปตามเส้นลูกศร (ภาพที่ ๓๔ ข) ใช้ปลายนิ้วขีดเส้นน่องด้านใน (ภาพที่ ๓๔ ค) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับในทิศทางดึงออก (ภาพที่ ๓๔ ง) ให้หัวแม่มือขีดเส้นแข้ง หมายเลข ๑ และเส้นมีนชา หมายเลข ๒ และเส้นปิแข้ง หมายเลข ๓ กดซ้ำทั้ง ๓ จุด (ภาพที่ ๓๔ จ) หมอบีบเท้าของผู้ป่วยยกขึ้น ดึงเส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวายไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๓๔ ฉ) ขีดเส้นเข้าด้านข้าง (ภาพที่ ๓๔ ช) และขีดเส้นร่องน่อง (ภาพที่ ๓๔ ซ)

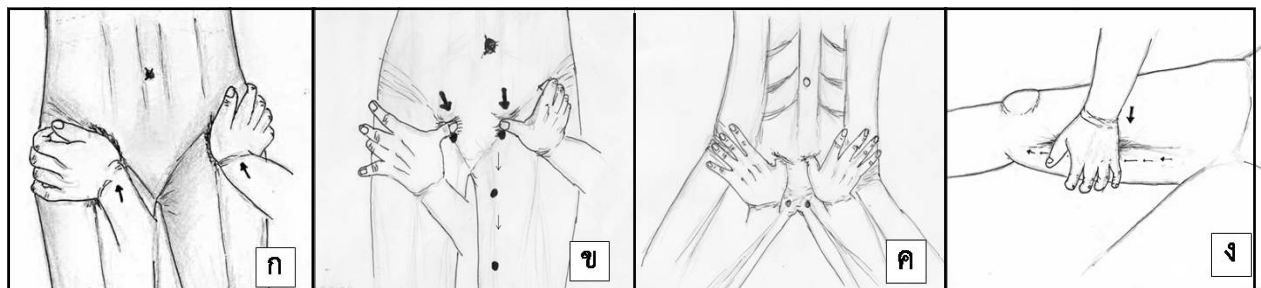
ภาพที่ ๓๔ การนวดบีบข้างปื้น (ก) เส้นลำขาใน (ข) เส้นหน้าขา (ค) ขัดเส้นน่องด้านใน (ง) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับ (จ) เส้นแขนง หมายเลข ๑ และเส้นเอ็นขา หมายเลข ๒ และเส้นบีบข้าง หมายเลข ๓ (ฉ) เส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ช) ขัดเส้นเข่าด้านข้าง (ซ) เส้นร่องนิ้ว

๑๓) ชื่อโรค/อาการ ปวดประจำเดือน

อาการ ปวดท้องขณะมีประจำเดือน ปวดหน่วงบริเวณท้องน้อย

วิธีการรักษา ใช้วิธีการนวดหรือใช้ยาสมุนไพร

ขั้นตอนการนวด ใช้สันมือกดลงไปที่เอ็นมูขนาหนีบ (ภาพที่ ๓๕ ก) กดซ้ำที่จุดเดิม ๒-๓ ครั้ง จากนั้นใช้หัวแม่มือกดที่จุดเส้นแอบแอขาไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๓๕ ข) ให้ผู้ป่วยนอนในท่าหงายแล้วหมอบใช้หัวแม่มือกดหัวหน้าในลักษณะผลักขึ้นด้านบน (ภาพที่ ๓๕ ค) และใช้สันมือกดเส้นลำขาใน (ภาพที่ ๓๕ ง)

ภาพที่ ๓๕ การนวดแก้ปวดประจำเดือน (ก) เอ็นมูขนาหนีบ (ข) จุดเส้นแอบแอขา (ค) กดผลักหัวหน้า (ง) เส้นลำขาใน

๑๔) ชื่อโรค/อาการ ปวดหัวตื้อหรือปวดหงอน

อาการ ปวดหัว ปวดหัวข้างเดียว เอ็นเข้าตา ไมเกรน ปวดประสาทคอตึง น้ำตาไหล

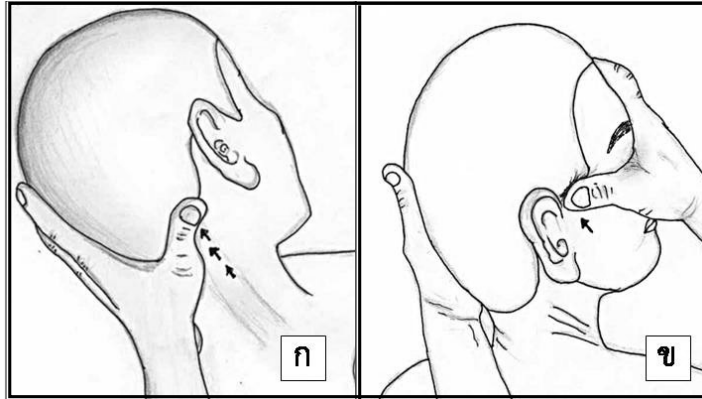
ตามันมัว ปวดขา นอนไม่หลับ วิงเวียน

สาเหตุ กินผิดสำแดง ใช้คอมพิวเตอร์มากเกินไป (Office Syndrome) เส้นขดบริเวณบ่า หน้าและเป็นพังผืด

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือขัดเส้นสะบักคอไปตามเส้นลูกศร (ภาพที่ ๓๖ ก) ใช้หัวแม่มือขัดบริเวณเส้นขมับหมุนเป็นวงกลม (ภาพที่ ๓๖ ข) เส้นหลัก คือ เส้นบ่าไหล่ เส้นเลือดเส้นลมและเส้นเอ็นเส้นขา

ภาพที่ ๓๖ การนวดแก้ปวดหัวดิบ (ก) เส้นสะบักคอ (ข) เส้นขมับหมุน

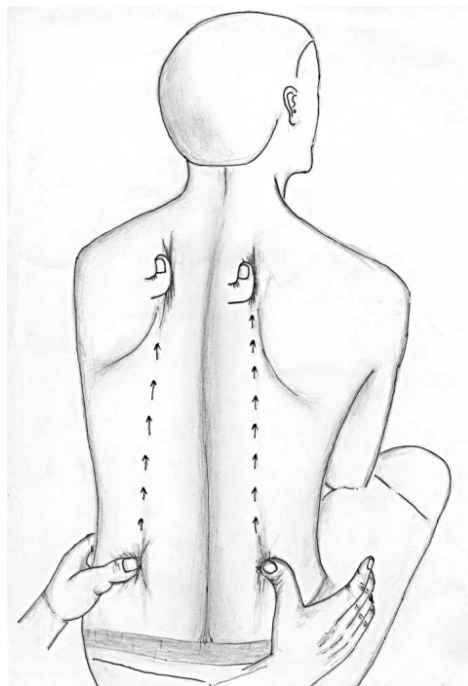
๑๙) ชื่อโรค/อาการ ปวดเอวหรือปวดบั้นเอว

อาการ ปวดบริเวณหลังและปวดตามแนวกระดูกสันหลัง

สาเหตุ ยกของหนักเกินกำลัง นอนบนที่นอนไม่เหมาะสม เช่น นิ่มหรือแข็งเกินไป กระดุกทับตานกเอี้ยง เส้นหนีบกระดูก

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือทั้งสองข้างขีดตามแนวเส้นสัน ในทิศทางขีดออกจนถึงจุดเส้นสันหลัง ทำซ้ำ ๒-๓ รอบ (ภาพที่ ๓๗)

ภาพที่ ๓๗ การนวดแก้ปวดเอว เป็นการนวดตามแนวเส้นสันหลัง

๒๐) ชื่อโรค/อาการ ปวดแถม่องทบ (ขาพับ)

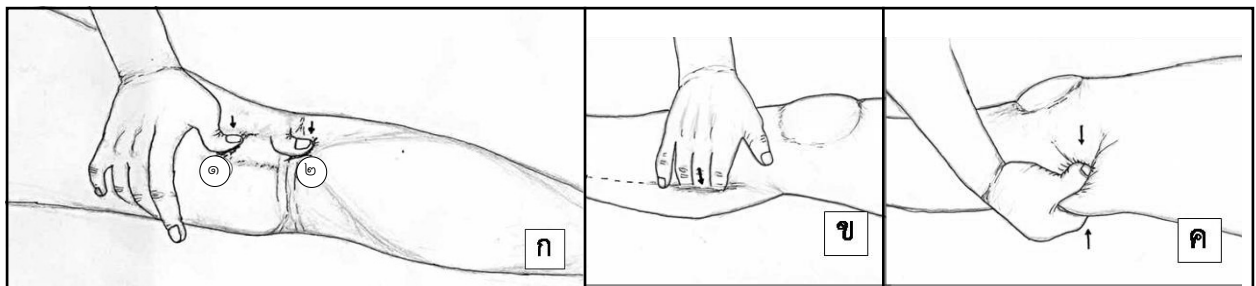
อาการ ปวดเข่าบริเวณข้อพับ นั่งยาก งอเข่ายาก นั่งพับเข้าไม่ได้ ขัดปวดเข่า ขัดต้นขา

มีก้อนขูดเป็นลูกหนู

สาเหตุ ทำงานหนักประเภทยกของหนักแล้วก้าวผิด น้ำมันไขข้อไม่พอ

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือขูดบริเวณ เส้นเอ็นขาหมายเลข ๑ และขูดบริเวณเส้นขาพับหมายเลข ๒ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง (ภาพที่ ๓๘ ก) ใช้ปลายนิ้วขูดเส้นเอ็นน่อง (ภาพที่ ๓๘ ข) และดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับ (ภาพที่ ๓๘ ค)

ภาพที่ ๓๘ การนวดแก้ปวดแถม่องทบ (ขาพับ) (ก) เส้นเอ็นขา หมายเลข ๑ เส้นขาพับหมายเลข ๒ (ข) ขูดเส้นเอ็นน่อง (ค) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับ

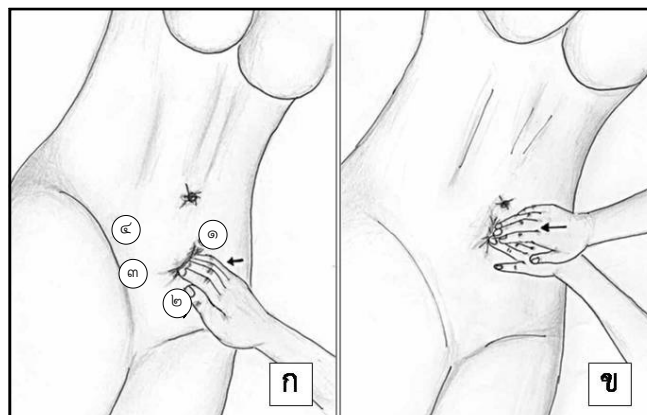
๒๑) ชื่อโรค/อาการ มดลูกค่อมหรือมดลูกตะแคงหรือมดลูกเอียง

อาการ ปวดท้องน้อย เจ็บท้องข้างเดียว มีหมาดขาว ปวดหัวมาก ปวดหลัง ปวดท้ายทอย ตามัว

สาเหตุ ทำงานหนัก คลอดลูกแล้วไม่ได้อยู่ไฟ

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดกดจุดปักมดลูก กดบริเวณท้องน้อยตามหมายเลข ๑-๔ ในทิศทางตำแหน่งเดิมของปักมดลูก (ภาพที่ ๓๙ ก) จากนั้นใช้มือทั้งสองข้างกดลงไปใต้สะดือเพื่อตรวจสอบตำแหน่งมดลูกให้อยู่ในตำแหน่งกึ่งกลาง (ภาพที่ ๓๙ ข)

ภาพที่ ๓๙ การนวดแก้อาการมดลูกค่อม (ก) กดจุดมดลูก (ข) กดผลันมดลูก

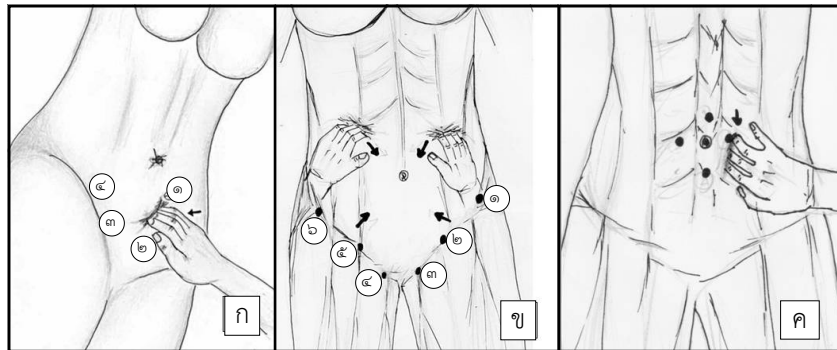
๒๒) ชื่อโรค/อาการ มดลูกติดสันหลัง

อาการ ปวดหน่วง ๆ ที่ท้องเข้าหาแนวเส้นสันหลัง

สาเหตุ ยกของหนัก ทำงานหนัก

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ให้ผู้ป่วยนอนหงาย ใช้มือกดเส้นท้อง (ภาพที่ ๔๐ ก) จากนั้นทำการโกยมดลูก (ภาพที่ ๔๐ ข) ขีดเส้นเอ็นท้อง (ภาพที่ ๔๐ ค)

ภาพที่ ๔๐ การนวดแก้อาการมดลูกติดสันหลัง (ก) กดเอ็นท้อง (ข) โกยมดลูก (ค) ขีดเอ็นท้อง

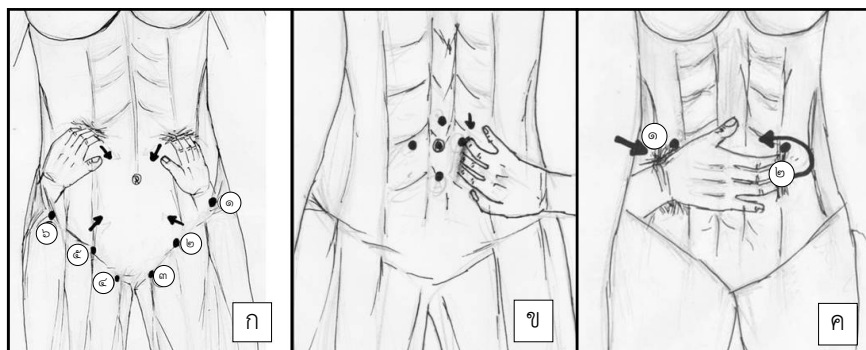
๒๓) ชื่อโรค/อาการ แม่กะแต้ง แม่หมัน

อาการ มีบุตรยาก ไม่ตั้งท้อง

สาเหตุ ทำงานหนักผิดท่าระบบการทำงานเส้นเอ็นและกล้ามเนื้อบริเวณมดลูกไม่ดี มดลูกคว่ำ รังไข่ไม่ขยาย เป็นมาแต่กำเนิด

วิธีการรักษา ใช้สมุนไพรประกอบการนวด

ขั้นตอนการนวด ให้ผู้ป่วยนอนในท่าหงายแล้วหมอใช้มือโกยท้องในตำแหน่งที่ถูกต้องของมดลูก ดังลูกศร ภาพที่ ๔๑ ใช้หัวแม่มือขีดไล่เส้นตามซอกง่ามขาพับ หมายเลข ๒-๖ (ภาพที่ ๔๑ ก) จากนั้นขีดเส้นเอ็นท้อง ทั้ง ๔ จุด (ภาพที่ ๔๑ ข) ใช้สันมือผลักเส้นฮาวท้อง ภาพ ค (๑) และใช้ปลายนิ้วกดเส้นฮาวท้องอีกฝั่ง (๒) ในลักษณะ ผลักกลับไปมา ดังลูกศรใน (ภาพที่ ๔๑ ค)

ภาพที่ ๔๑ การนวดปรับตำแหน่งมดลูก (ก) โกยมดลูก หมายเลข ๑ ขีดไล่เส้นตามซอกง่ามขาพับหมายเลข ๒-๖ (ข) เส้นเอ็นท้องทั้ง ๔ จุด (ค) เส้นฮาวท้องทั้งสองด้านหมายเลข ๑ และ ๒

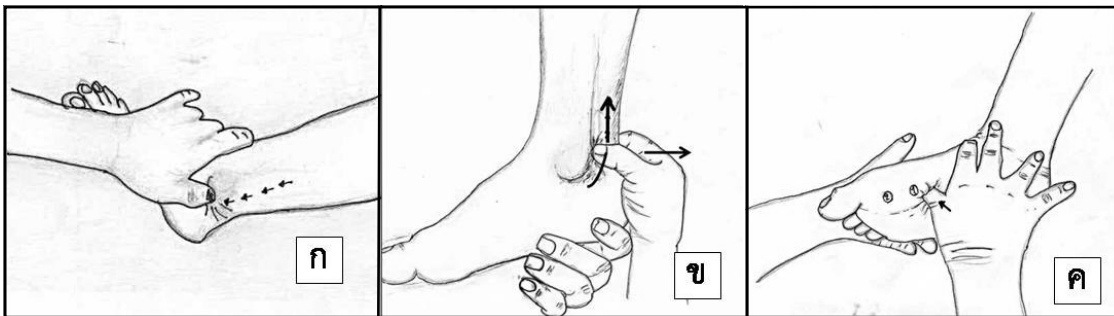
๒๔) ชื่อโรค/อาการ ลงพื้นหรือเท้าลงพื้นหรือน้ำลงพื้น

อาการ ปวดส้นน่องหรือปวดส้นข้างเท้า ปวดส้นเท้า ยืนไม่ได้ ปวดอุ้งเท้า ด้านส้นเท้าปวดเจ็บ ๆ

สาเหตุ กระโดดจากที่สูงจากต้นไม้ เดินนาน ๆ น้ำหนักเกิน เอ็นร้อยหวายตึง ตึงน้ำมาก เกิดจากการกระแทก

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอจับที่ข้อเท้าผู้ป่วยเพื่อตรวจสอบข้อเท้าผู้ป่วย (การตรวจวินิจฉัยข้อเท้า) ชิดเส้นตึงตึงตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๔๒ ก) ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง จากนั้นหมอจับเท้าของผู้ป่วยยกขึ้นดึงเส้นเอ็นส้นน่องหรือเอ็นร้อยหวายไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๔๒ ข) พลิกฝ่าเท้าของผู้ป่วยหงายขึ้นใช้หัวแม่มือหรือข้อนิ้วกดจุดเส้นใจตึงจุดหมายเลข ๑ และ ๒ (ภาพที่ ๔๒ ค)

ภาพที่ ๔๒ การนวดแก้ น้ำลงพื้น (ก) เส้นตึงตึง (ข) เอ็นส้นน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ค) เส้นใจตึง

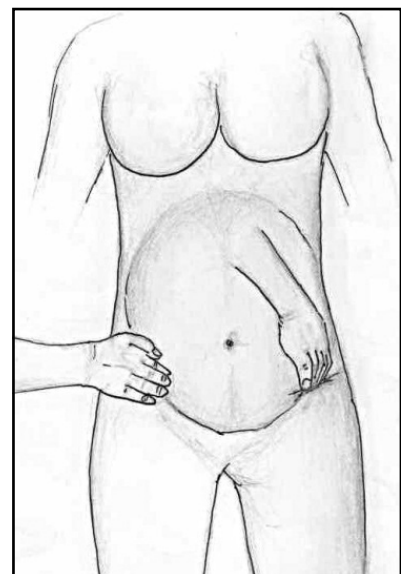
๒๕) ชื่อโรค/อาการ ลูกอ่วยหัวก่อนออกและลูกน้อยตกแทน

อาการ เดินลำบาก ขัดขา ลูกนั่งลำบาก ปวดหน่วงที่ท้อง

สาเหตุ ทำงานหนักในขณะที่ครรภ์แก่ เด็กมีน้ำหนักมากเกินทำให้กดลงต่ำไปทับกระเพาะปัสสาวะหรือทับเส้นจนทำให้แม่เดินลำบาก พบบ่อยในการตั้งครรภ์ที่ ๒ ขึ้นไป

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้มือตะล่อมกลับหัวเด็ก (ต้องอาศัยการฝึกและประสบการณ์มิฉะนั้นจะเกิดอันตรายกับเด็ก) จากนั้นนวดคลายกล้ามเนื้อช่วยให้เด็กขยับตัวขึ้นด้านบน (ภาพที่ ๔๓)

ภาพที่ ๔๓ การนวดเพื่อกลับหัวเด็กหรือเด็กกดลงต่ำ

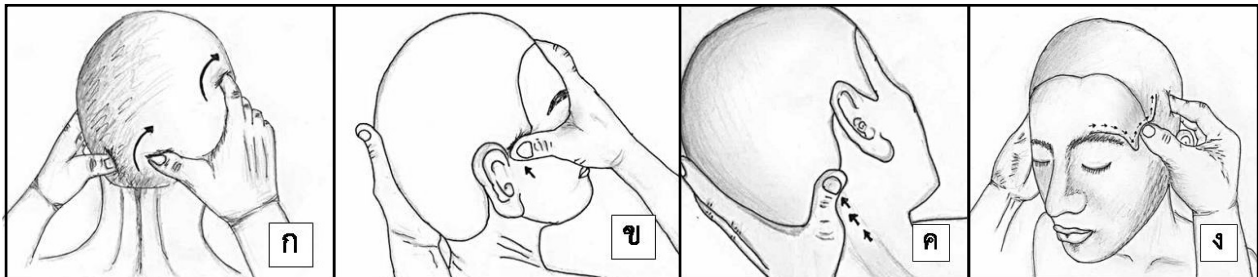

๒๖) ชื่อโรค/อาการ เลือดบ่แล่น (โรคเส้นเลือดในสมองตีบ)

อาการ วิงเวียน ไม่มีแรงเดิน ต้องนอน มือเย็น เท้าเย็น สะลึมสะลือ อยู่ไม่ดี หนอย ขาลีบ ไม่มีแรง
สาเหตุ ร่างกายไม่สมบูรณ์ เลือดไปเลี้ยงสมองไม่พอ มีไขมันในเส้นเลือดมาก

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือกดบริเวณท้ายทอยแล้วบีบยกท้ายทอยขึ้นไปตามหัวลูกศร (ภาพที่ ๔๔ ก) กดบริเวณเส้นขมับหมุนเป็นวงกลม (ภาพที่ ๔๔ ข) ใช้หัวแม่มือขีดบริเวณเส้นสะบักคอไปตามเส้นลูกศร (ภาพที่ ๔๔ ค) ใช้หัวแม่มือกดบริเวณเส้นประสาทตากลางคิ้วแล้วบีบเลื่อนไปตามหัวลูกศร (ภาพที่ ๔๔ ง)

ภาพที่ ๔๔ การนวดแก้เลือดบ่แล่น (ก) ยกท้ายทอย (ข) เส้นขมับ (ค) เส้นสะบักคอ (ง) เส้นประสาทตา

๒๗) ชื่อโรค/อาการ สะเออะ

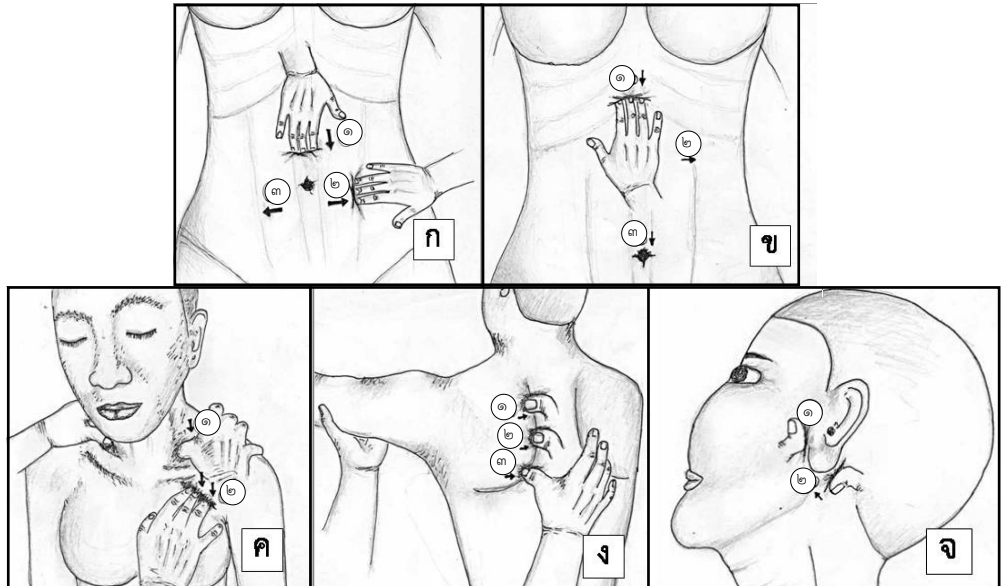
อาการ สะอึกติดต่อกันหลายวันและสะดุ้งตัวแรงจนเหนื่อย ทั้งไว้นานจะทำให้เส้นท้องตึง ปัสสาวะสีเหลือง เข้มกว่าปกติ

สาเหตุ ลมผ่านสะดือ เส้นผ่านสะดือ เส้นท้องตึง มีเส้นมาหนุนกระเพาะอาหาร

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดใช้นิ้วทั้งสามนิ้วกดลงที่เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ แล้วยกขึ้น จากนั้นกดไปยังตำแหน่งหมายเลข ๒ และ ๓ เส้นฮาวท้องทั้งสองข้าง นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๔๕ ก) หมอนวดใช้นิ้วทั้งสามนิ้วกดลงไปที่เอ็นเกี่ยวกระเพาะ หมายเลข ๑ แล้วยกมือขึ้นจากนั้นไปยังเส้นยู่กระเพาะ หมายเลข ๒ และเอ็นลมหรือจุดสะดือ หมายเลข ๓ นับจ้งหวะ ๑-๒-๓ แล้วยกขึ้น ทุกจุดกดซ้ำ ๓ ครั้ง (ภาพที่ ๔๕ ข) ใช้หัวแม่มือกดในลักษณะขีดบริเวณเส้นยู่หัวใจหมายเลข ๑ และเส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮาวนมหมายเลข ๒ โดยกดแน่นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๔๕ ค) ให้ผู้ป่วยหันหลังแล้วยกแขนของผู้ป่วยขึ้นเพื่อให้ร่องเปี้ยงเด่นชัดขึ้นจากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นร่องเปี้ยงหมายเลข ๑-๓ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง (ภาพที่ ๔๕ ง) หมอนวดใช้หัวแม่มือกดไปที่จุดรวมประสาทหูหมายเลข ๑ และจุดใต้หมากแต่หมายเลข ๒ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง ทั้งสองด้านของใบหู (ภาพที่ ๔๕ จ)

ภาพที่ ๔๕ การนวดแก้อาการสะอេះ (ก) เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ เส้นฮวท้อง หมายเลข ๒ และ ๓ (ข) เส้นยู่หัวใจหมายเลข ๑ เส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮวานม หมายเลข ๒ (ค) เส้นยู่หัวใจหมายเลข ๑ เส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮวานม หมายเลข ๒ (ง) เส้นร่องเบี่ยงหมายเลข ๑-๓ (จ) จุดรวมประสาทหู หมายเลข ๑ จุดใต้หมากแต่ หมายเลข ๒

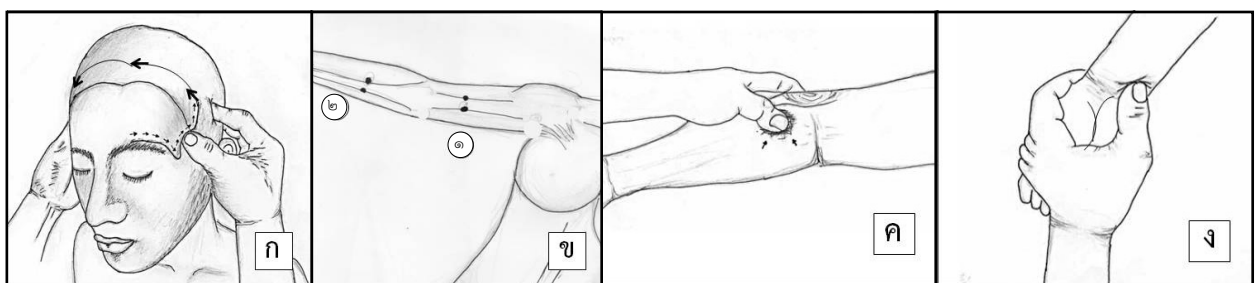
๒๘) ชื่อโรค/อาการ สันนิบาตกินเส้น (พาร์กินสัน)

อาการ มือและเท้าสั่นไม่สามารถควบคุมได้

สาเหตุ สับสนหรือมาก ได้รับสารพิษเป็นเวลานาน

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด ให้คำที่บริเวณแนวเส้นผมที่ศีรษะและคิ้ว ถ้ามีเส้นที่มีลักษณะเป็นลูกประคำร้อยแสดงว่าเป็นสันนิบาตกินเส้น ให้นวดรักษาเหมือนผู้ที่เป็นอัมพาตหรืออัมพฤกษ์ แต่ให้เน้นการนวดที่บริเวณศีรษะ โดยทำการนวดเบา ๆ

ขั้นตอนการนวด ให้ผู้ป่วยอยู่ในท่านั่งขัดสมาธิ หมอใช้หัวแม่มือกดเส้นกะโปกตา กะโปกคิ้ว เส้นขมับ ในลักษณะเคลื่อนไปตามแนวลูกศร (ภาพที่ ๔๖ ก) จากนั้นให้ผู้ป่วยนอนในท่าหงาย หมอกดเส้นแขนบน (ข) หมายเลข ๑ และเส้นล่าง (ภาพที่ ๔๖ ข) หมายเลข ๒ ใช้หัวแม่มือขีดเส้นขมเอ็นแขน (ภาพที่ ๔๖ ค) และเอ็นข้อแขน (ภาพที่ ๔๖ ง) จากนั้นกดคลายเส้นอื่น ๆ เพื่อคลายเส้นเพิ่มเติม

ภาพที่ ๔๖ การนวดแก้อาการสันนิบาตกินเส้น (ก) เส้นกะโปกตา กะโปกคิ้ว เส้นขมับ ในลักษณะเคลื่อนไปตามลูกศร (ข)เส้นแขนบน หมายเลข ๑ เส้นแขนล่าง หมายเลข ๒ (ค) เอ็นขมเอ็นแขน (ง) เอ็นข้อแขน

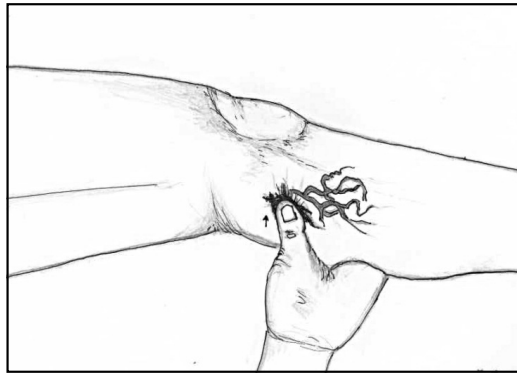
๒๙) ชื่อโรค/อาการ เส้นขอด

อาการ มีอาการ ๒ ลักษณะคือ ๑) เส้นเลือดขอดที่ผิวหนัง ๒) เส้นเอ็นขอด

สาเหตุ มีพังผืดก่อตัวใต้ผิวหนังมากเกินไปทำให้เส้นเลือดฝอยอุดตันหรือตีบตัน ความดันโลหิตสูง ความสมดุลโลหิตไม่ดี เดินหรือยืนนานเกินไปเป็นเวลานาน ๆ

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือกดบริเวณที่มีเส้นเลือดขอดหรือเส้นเอ็นขอด ตรงบริเวณที่เป็นจุดใหญ่ โดยกดแล้วนับ ๑-๒-๓ แล้วยกขึ้น ทำ ๒-๓ ครั้ง (ภาพที่ ๔๗)

ภาพที่ ๔๗ การนวดแก้เส้นเลือดขอด ให้คลึงเบา ๆ บริเวณที่เป็นเส้นเลือดขอด ถ้าเป็นเส้นเอ็นขอดให้นวดในลักษณะกึ่งกดกึ่งรีด

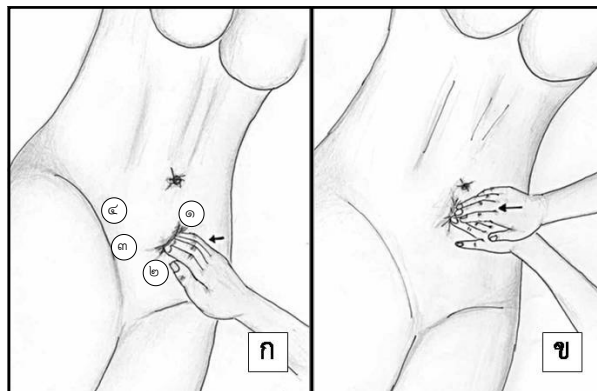
๓๐) ชื่อโรค/อาการ เส้นทับปีกมดลูก

อาการ ปวดท้องน้อย ปวดข้างเดียว เจ็บบริเวณปีกมดลูก ข้างที่เป็นจะเป็นก้อนเป็นลำเส้นนูนสูงกว่าที่อื่น

สาเหตุ ยกของหนักเกินขนาด ยกของแล้วน้ำหนักไปอยู่ข้างเดียว หยิบของในที่สูง

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดกดจุดปีกมดลูก (ภาพที่ ๔๘ ก) กดตามหมายเลข ๑-๔ ในทิศทางตำแหน่งของปีกมดลูก ใช้มือทั้งสองข้างกดลงไปใต้สะดือเพื่อตรวจสอบตำแหน่งมดลูก ขยับดันให้มดลูกเคลื่อนมาอยู่ในตำแหน่งกึ่งกลาง (ภาพที่ ๔๘ ข)

ภาพที่ ๔๘ การนวดแก้อาการเส้นทับปีกมดลูก (ก) กดจุดมดลูก (ข) กดผลักมดลูก

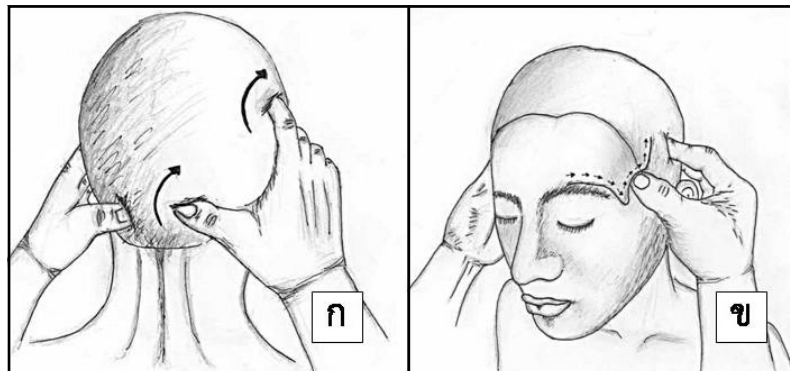
๓๑) ชื่อโรค/อาการ เส้นประสาทขึ้นกระหม่อม

อาการ ปวดหัว วิงเวียน หน้ามืด คอแข็ง ปวดตา มักเป็นอยู่บ่อย ๆ ประจำ

สาเหตุ เกิดจากการเกร็ง เพ่งนาน ๆ มีความเครียด ใช้คอมพิวเตอร์เป็นเวลานาน ๆ หรือเคร่งเครียดกับงานในสำนักงาน (Office syndrome)

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือกดบริเวณท้ายทอยแล้วบีบยกท้ายทอยขึ้นไปตามหัวลูกศร (ภาพที่ ๔๙ ก) ใช้หัวแม่มือกดบริเวณเส้นประสาทตากกลางคิ้วแล้วบีบเลื่อนไปตามหัวลูกศร (ภาพที่ ๔๙ ข)

ภาพที่ ๔๙ การนวดแก้อาการเส้นประสาทขึ้นกระหม่อม (ก) ยกท้ายทอย (ข) เส้นประสาทตา

๓๒) ชื่อโรค/อาการ เส้นเอวจมหรือปวดบักเอวหรือสะโพกหลุด (แผนปัจจุบันเรียกกระดูกทับเส้นประสาท)

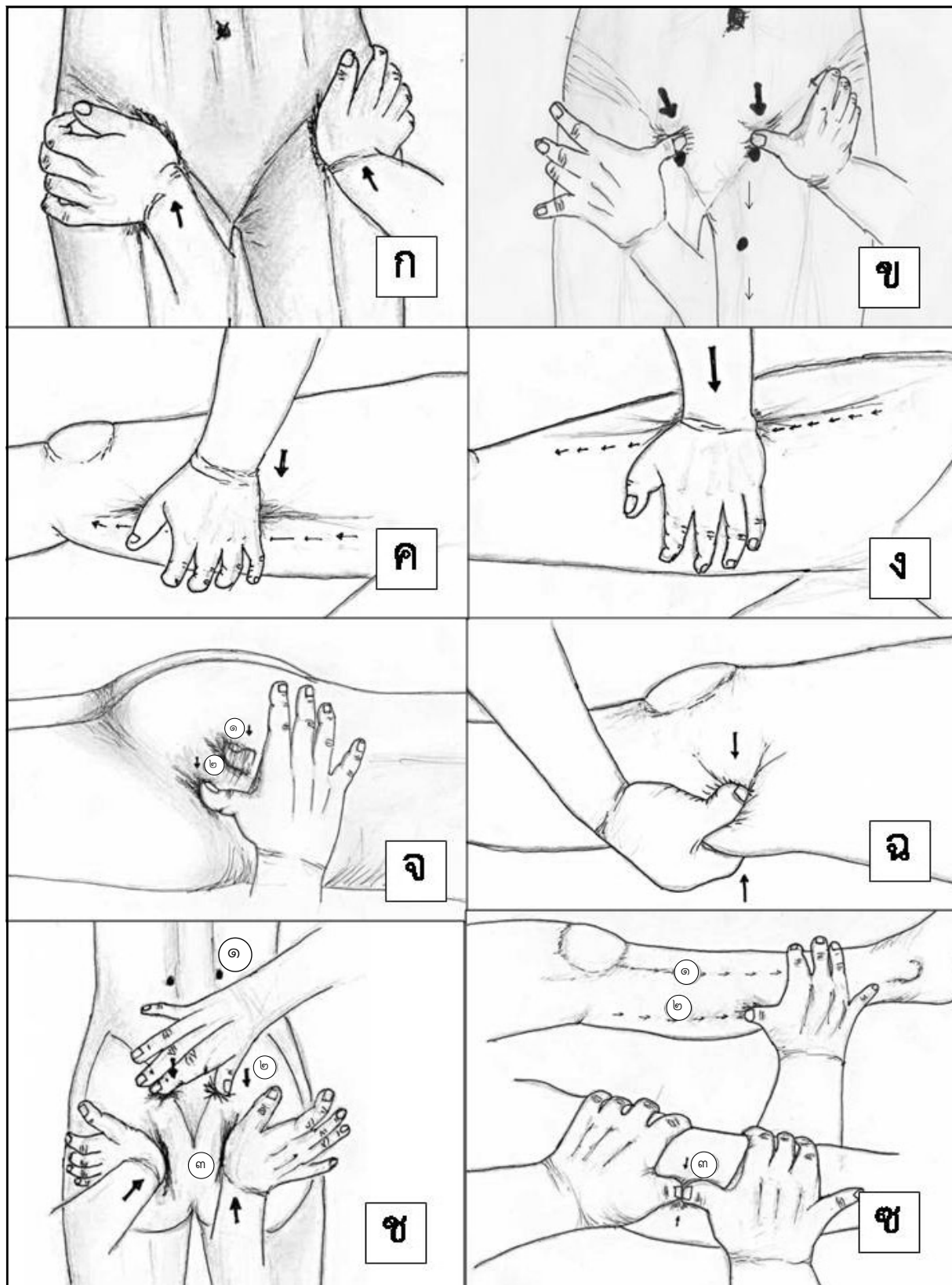
อาการ ปวดหลัง นอนยาก ก้มปวด ปวดสันหลังลงไปถึงขาถึงกับเดินไม่ได้ ชีพจรเดินไม่เสมอ เกิดอาการเย็นซีกหนึ่ง ร้อนซีกหนึ่ง โรคนี้ควรวินิจฉัยพร้อมกับการซักประวัติร่วมด้วย

สาเหตุ นั่งทำงานหรือเย็บผ้าเป็นเวลานาน ทำงานหนักก้มเงยซ้ำซาก เล่นกีฬาผิดพลาด เช่น หมุนเอว เอวถลักัน

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

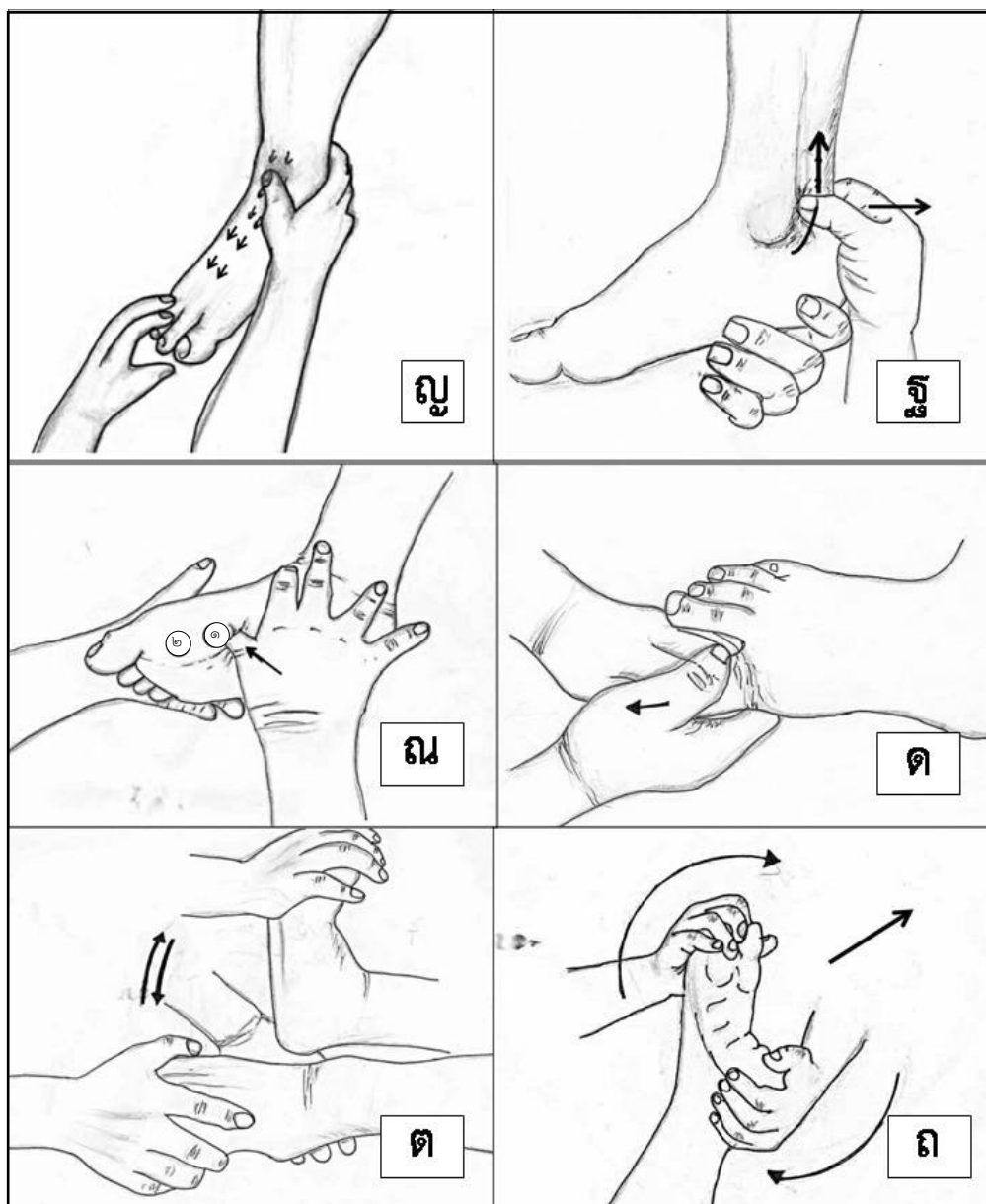
ขั้นตอนการนวด ใช้สันมือกดลงไปเอ็นมูขาหนีบ (ภาพที่ ๕๐ ก) กดซ้ำที่จุดเดิม ๒-๓ ครั้ง จากนั้นใช้หัวแม่มือกดที่จุดเส้นแอบแอขาไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๕๐ ข) ใช้สันมือกดเส้นลำขาในตั้งแต่จุดแอบแอขาไปตามลูกศร (ภาพที่ ๕๐ ค) ใช้สันมือกดเส้นลำขาหน้าไปตามเส้นลูกศร (ภาพที่ ๕๐ ง) ใช้หัวแม่มือขีดเส้นตางอเอียง กดซ้ำที่จุดใกล้กัน ดังหมายเลข ๑-๒ (ภาพที่ ๕๐ จ) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับในทิศทางดึงออก (ภาพที่ ๕๐ ฉ) ใช้หัวแม่มือขีดสะบักหลัง หมายเลข ๑ และสะบักเอว หมายเลข ๒ จากนั้นใช้สันมือกดสะโพก หมายเลข ๓ ให้หัวแม่มือขีดเส้นแข้ง หมายเลข ๑ และเส้นมันชา หมายเลข ๒ และเส้นบีแข้ง หมายเลข ๓ กดซ้ำทั้ง ๓ จุด (ภาพที่ ๕๐ ช) หมอจับที่ข้อเท้าผู้ป่วยเพื่อตรวจสอบข้อเท้าผู้ป่วย (เป็นการตรวจวินิจฉัยข้อเท้า) จากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นเอ็นขมข้อเท้าหรือเส้นพับข้อเท้าไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๕๐ ญ) ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง หมอจับเท้าของผู้ป่วยยกขึ้นดึงเส้นเอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวายไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๕๐ ฐ) พลิกฝ่าเท้าของผู้ป่วยหงายขึ้นใช้หัวแม่มือหรือข้อนิ้วกดจุดเส้นใจตื้นจุดหมายเลข ๑ และ ๒ (ภาพที่ ๕๐ ณ) พลิกฝ่าเท้ากลับแล้วดึงเส้นเอ็นข้อนิ้วเท้า ทั้ง ๕ นิ้ว (ภาพที่ ๕๐ ด) ดัดข้อเท้าในลักษณะผลักขึ้นและจุ่มลงโดยผลักค้างไว้ ๑ นาที (ภาพที่ ๕๐ ต) และปลดข้อเท้าโดยจับที่ข้อเท้าหมุนเวียนซ้ายและหมุนเวียนขวา ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง แล้วดึงข้อเท้า (ภาพที่ ๕๐ ถ)

ภาพ ๕๐ การนวดแก้เส้นเอวจม (ก) เอ็นมูมหาหีบ (ข) เส้นเอ็นแอบแอขา (ค) เส้นเอ็นลำขาใน (ง) เส้นเอ็นลำขาหน้า (จ) เอ็นตานกเอี้ยง (ฉ) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับ (ช) สะบักหลัง หมายเลข ๑ สะบักเอว หมายเลข ๒ สะโพก หมายเลข ๓ (ซ) เส้นแขนง หมายเลข ๑ และเส้นมื่นชา หมายเลข ๒ และเส้นบี๊แข้ง หมายเลข ๓

ภาพที่ ๕๐ (ต่อ) (ญ) เอ็นข้อมข้อเท้า หรือเส้นข้อพับ (ฐ) เอ็นสันน่องหรือเอ็นร้อยหวาย (ณ) เส้นใจตีน (ด) ดึงเอ็นข้อนิ้วเท้า (ต) ดัดข้อเท้า (ถ) ปลดล็อกข้อเท้า

๓๓) ชื่อโรค/อาการ แสบมากโทก (กรดไหลย้อน)

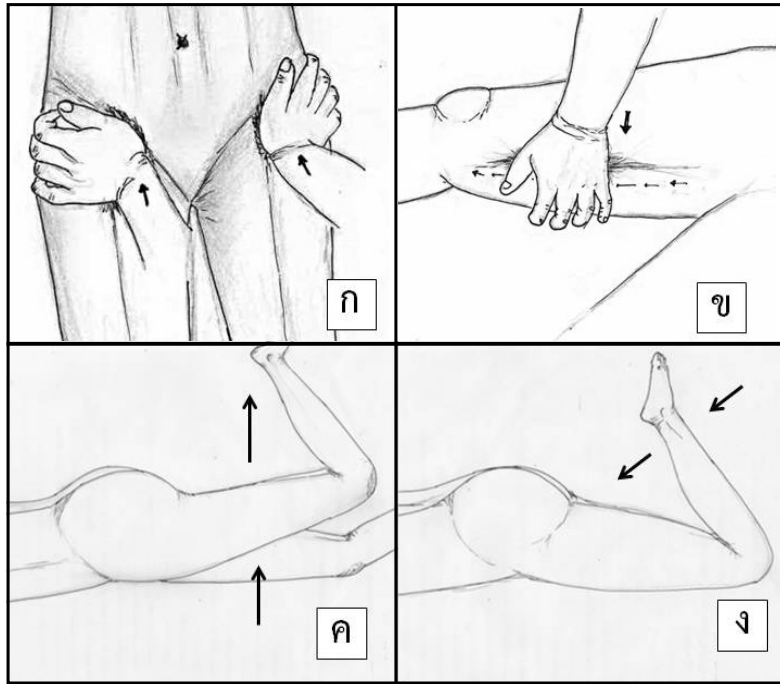
อาการ ปวดแสบ ปวดร้อนบริเวณลิ้นปี่เหมือนถูกไฟลวก

สาเหตุ รับประทานอาหารไม่เป็นเวลา

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวดหรือใช้ยาสมุนไพร

ขั้นตอนการนวด นวดเส้นท้องให้หย่อน โดยให้ผู้ปวยนอนในท่าหงาย หมอใช้สันมือกดจุดมุนหน้าขา ลงมาตามเส้นหน้าขาทำซ้ำ ๒ - ๓ ครั้ง (ภาพที่ ๕๑ ก) แล้วกดเส้นลำขาใน (ภาพที่ ๕๑ ข) จากนั้นให้ผู้ปวยนอนใน ท่าคว่ำแล้วหมอดัดเส้นท้องเทคนิคการยกขาขึ้นด้านบนสลับขาซ้ายขวา (ภาพที่ ๕๑ ค) และกดขาพับลงทั้งสองข้าง พร้อมกัน (ภาพที่ ๕๑ ง)

ภาพ ๕๑ การนวดแก้อาการแสบหมากโทก (ก) จุดมุมหน้าขา และเส้นหน้าขา (ข) เส้นลำขาใน (ค) คัดเส้นหน้าท้อง ท่ายกขา (ง) คัดเส้นหน้าท้อง ท่าพับขา

๓๔) ชื่อโรค/อาการ หล่อย

อาการ กล้ามเนื้อไม่มีแรง มือเท้าอ่อน ยืนหรือเดินลำบาก

สาเหตุ เส้นกระดูกกระแทกหรือถูกต้อนอย่างแรง ประสาทไม่ทำงาน กินผิดสำแดง พบในเด็กที่ถูกตีบ่อย ๆ และถูกตีโดนเส้นสำคัญ

วิธีการรักษา รักษาโดยการนวด

ขั้นตอนการนวด นวดทุกส่วนของร่างกาย หมอนวดจะสังเกตการเต้นของชีพจรในส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จะทำให้ทราบว่าการกล้ามเนื้อส่วนใดที่มีปัญหามาก ให้ทำการเน้นย้ำการนวดในส่วนนั้น ๆ

๓๕) ชื่อโรค/อาการ หัวไหล่หลุดโบกหรือแขนหลุด

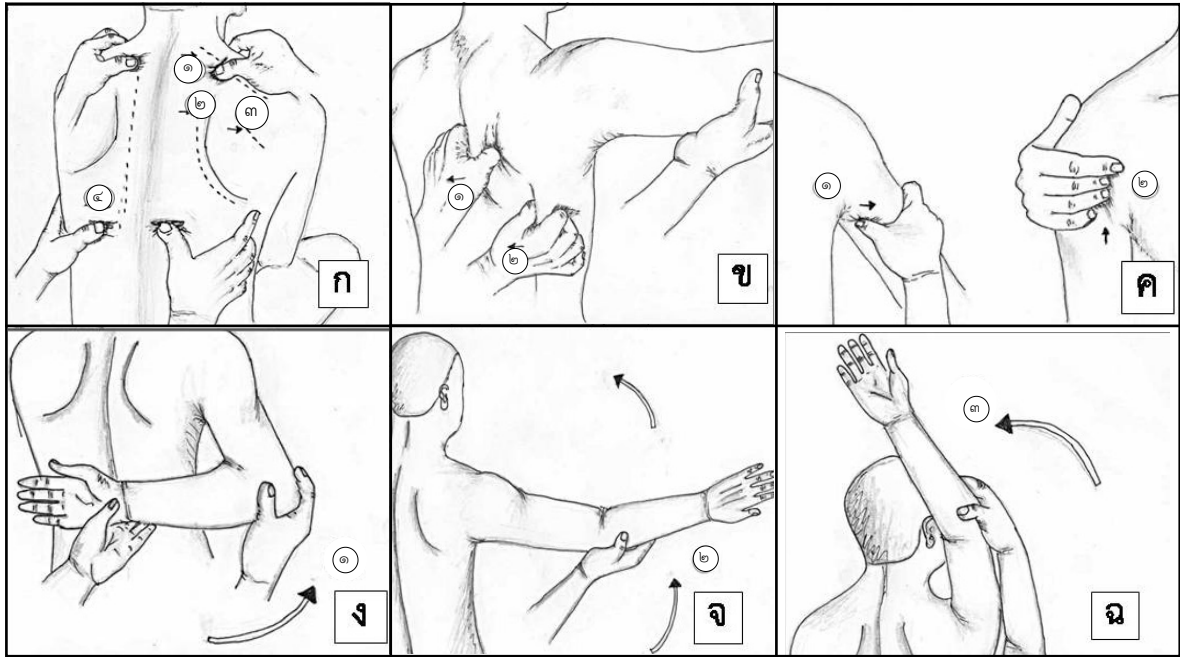
อาการ มีอาการปวดขาที่หัวไหล่ ยกแขนลำบากหรือยกแขนไม่ได้ ตั้งบริเวณต้นคอ ปวดจนน้ำตาไหลตลอดเวลา

สาเหตุ ยกของหนักผิดท่า เหวี่ยงแขนพลาด หัวไหล่สะเทือนจากอุบัติเหตุ เล่นกีฬาพลาด

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้มือทั้งสองข้างบีบบริเวณเป้งไหล่หรือเส้นเข้าไหล่ตามแนวเส้น (ภาพที่ ๕๒ ก) หมายเลข ๑ จากนั้นใช้หัวแม่มือขีดร่องเป้งหมายเลข ๒ และเส้นเป้งหมายเลข ๓ จากนั้นขยับมาที่เส้นสันหลัง หมายเลข ๔ หมอนวดยกแขนผู้ป่วยขึ้น (ภาพที่ ๕๒ ข) จะทำให้เส้นเด่นชัดขึ้นแล้วใช้มืออีกข้างดึงเส้นเป้ง หมายเลข ๑ และเส้นช่วงหรือเส้นฮาวเอวหมายเลข ๒ จากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นใต้แขนพับหรือเส้นปีกไก่ ออกนอกลำตัวของผู้ป่วย (ภาพที่ ๕๒ ค) หมายเลข ๑ ขีดเส้นชัดหัวไหล่ หมายเลข ๒ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง จับแขนผู้ป่วยไขว้มาทางด้านหลังเหยียดแขนออกตั้งฉากกับลำตัว ยกแขนผู้ป่วยให้ตั้งตรงแนบหูแล้วลากเลยข้ามไปด้านหลังศีรษะผู้ป่วย ทำซ้ำ ๒-๓ รอบ (ภาพที่ ๕๒ ง-ด)

ภาพที่ ๕๒ การนวดหัวไหล่หลุดโปก (ก) หมายเลข ๑ เส้นเปี่ยงไหล่ หมายเลข ๒ ร่องเปี่ยง หมายเลข ๓ เส้นกระดานไหล่ หมายเลข ๔ เส้นสันหลัง (ข) หมายเลข ๑ ดึงเส้นร่องเปี่ยง หมายเลข ๒ ดึงเส้นช่วง (ค) หมายเลข ๑ เส้นแขนพับหรือปีกไก่ หมายเลข ๒ เส้นหัวไหล่ (ง-จ) หมุนแขนเข้าหัวไหล่

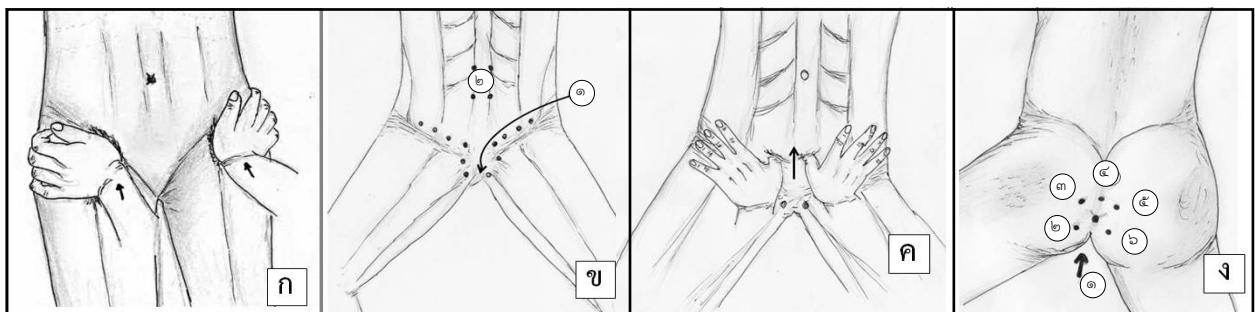
๓๖) ชื่อโรค/อาการ ทำโปหรือไส้ลงทำ

อาการ ลำไส้ย้อยลงมาอยู่ในถุงหุ้มอัณฑะ ปวดลูกอัณฑะ มีอาการจุก เดินไม่ได้ปวดหน่วงๆ

สาเหตุ ไม่ใส่กางเกงใน ยกของหนักเป็นเวลานาน ออกกำลังมากเกินไป

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ให้ผู้ป่วยนอนในท่าหงาย จากนั้นใช้สันมือกดจุดมุมหน้าขายาวมาตามเส้นลำขา หน้า ทำซ้ำ ๒ – ๓ ครั้งจนรู้สึกเส้นอ่อนลง (ภาพที่ ๕๓ ก) ใช้หัวแม่มือกดไปตามง่ามพับขา ตามจุดใน (ภาพที่ ๕๓ ข) หมายเลข ๑ แล้วใช้ปลายนิ้วมือทั้งสาม คือนิ้วชี้ นิ้วกลาง นิ้วนาง กดเส้นเอ็นท้อง ๔ จุด ดังจุดใน (ภาพที่ ๕๓ ข) หมายเลข ๒ แล้วใช้หัวแม่มือกดในลักษณะผลักดันหัวหน่าวและมุมเอ็นท้อง (ภาพที่ ๕๓ ค) จากนั้นให้ผู้ป่วยนอนในท่าคว่ำแล้วใช้หัวแม่มือกดรอบเส้นกันกบ (ภาพที่ ๕๓ ง)

ภาพที่ ๕๓ การนวดแก้ทำโป (ก) จุดมุมขาหน้าและเส้นลำขาหน้า (ข) บริเวณซอกขาพับหมายเลข ๑ และเอ็นท้อง หมายเลข ๒ (ค) เนินหัวหน่าว (ง) เส้นรอบกันกบ

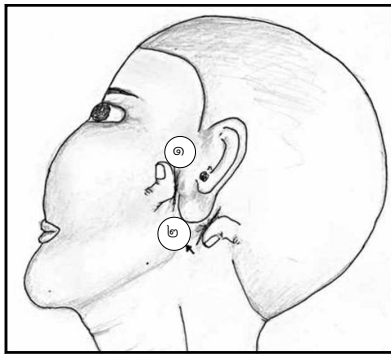
๓๗) ชื่อโรค/อาการ หูแว่ว

อาการ ได้ยินเสียงผิดไป กระวนกระวาย ได้ยินเสียงหวี ๆ ตลอดเวลา

สาเหตุ ได้ยินเสียงดังมากเกินไป

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด นวดโดยการเอามือปิดหูไว้ทั้งสองข้าง แล้วปล่อยออก ทำซ้ำหลาย ๆ ครั้ง จากนั้นใช้หัวแม่มือกดไปที่จุดรวมประสาทหู หมายเลข ๑ และจุดใต้หมากแต่หมายเลข ๒ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง ทั้งสองด้านของใบหู (ภาพที่ ๕๔)

ภาพที่ ๕๔ การนวดแก้อาการหูแว่ว โดยนวดที่จุดรวมประสาทหูหมายเลข ๑ จุดใต้หมากแต่หมายเลข ๒

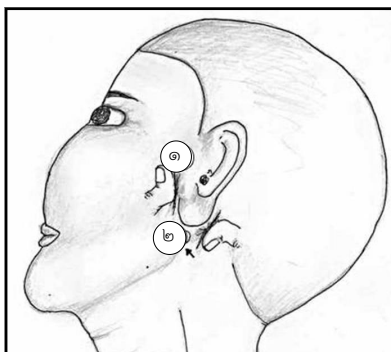
๓๘) ชื่อโรค/อาการ หูอื้อ ลมออกหู

อาการ ได้ยินเสียงผิดไป กระวนกระวาย มีลมออกหู หูอื้อ หูตึง หูแว่ว

สาเหตุ เส้นต่อมทอนซิลข้างในหูตึงเกินไป ต่อมกล่องเสียงตึง เกิดจากอารมณ์เปลี่ยนแปลง ได้ยินเสียงดังมากเกินไป น้ำเข้าหู

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด นวดที่ด้านหน้าของหูเบา ๆ หรือดึงบริเวณติ่งหู ถ้านวดแรงจะทำให้อักเสบ จากนั้นใช้หัวแม่มือกดไปที่จุดรวมประสาทหู หมายเลข ๑ และจุดใต้หมากแต่ หมายเลข ๒ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง ทั้งสองด้านของใบหู (ภาพที่ ๕๕)

ภาพที่ ๕๕ การนวดแก้อู้อื้อ โดยนวดที่จุดรวมประสาทหูหมายเลข ๑ จุดใต้หมากแต่หมายเลข ๒

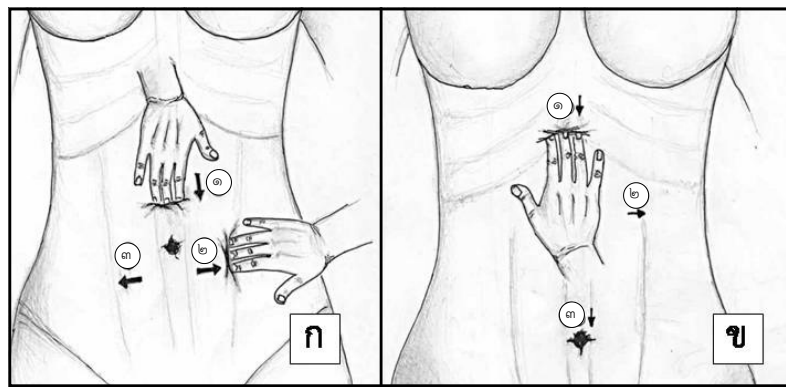
๓๙) ชื่อโรค/อาการ อังท้องหรืออันท้อง

อาการ ปั่นป่วนด้านในท้อง ท้องแข็ง มีอาการจุกเสียด แน่นท้อง เจ็บท้อง รับประทานอาหารเข้าไปแล้วแน่น เกิดลมตึกกลับ รับประทานอาหารไม่ได้ ท้องผูกมีลมในท้อง อาจผายลม ในขณะรักษา

สาเหตุ ทำงานหนักผิดปกติ ทำให้กล้ามเนื้อหน้าท้องหดหรือรับประทานอาหารไม่เป็นเวลา

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้นิ้วทั้งสามนิ้วกดลงที่เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ แล้วยกขึ้น จากนั้นกดไปยังตำแหน่ง หมายเลข ๒ และ ๓ เส้นขาวท้องทั้งสองข้าง นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๕๖ ก) จากนั้นใช้นิ้วทั้งสามนิ้วกดลงไปที่เอ็นเกี่ยวกระเพาะ หมายเลข ๑ แล้วยกมือขึ้น แล้วไปกดเส้นอยู่กระเพาะ หมายเลข ๒ และเอ็นลมหรือจุดสะดือ หมายเลข ๓ นับจังหวะ ๑-๒-๓ แล้วยกขึ้น ทุกจุดกดซ้ำ ๓ ครั้ง (ภาพที่ ๕๖ ข)

ภาพที่ ๕๖ การนวดแก้อาการอังท้อง (ก) เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ เส้นขาวท้องหมายเลข ๒ และ ๓ (ข) เส้นอยู่หัวใจ หมายเลข ๑ เส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นขาวนม หมายเลข ๒

๔๐) ชื่อโรค/อาการ อัมพฤกษ์ (เกิดจากระบบเส้นเอ็นไปอยู่ผิดตำแหน่งนาน ๆ จนเป็นอัมพาต)

อาการ เริ่มเป็นที่ละเล็กละน้อยจากนิ้วเท้า นิ้วมือ มึนชา ขยับแขนขา ยากไม่มีแรง เมื่อเป็นมากขึ้นจะปวดหัว ปากเบี้ยว พูดลำบาก ปวดตึง ๆ ถึงกับน้ำตาไหล เส้นชัก คางแข็ง มือหยิก ปากเบี้ยว เส้นตึง

สาเหตุ เกิดจากระบบเส้นเอ็นไปอยู่ผิดตำแหน่งนาน ๆ จนเป็นอัมพฤกษ์ เส้นจมที่ตานกเอี้ยง ร่างกายได้รับสารพิษมาเป็นเวลานาน

วิธีการรักษา มีการใช้ยาสมุนไพรและอุปกรณ์ ประกอบการนวดรักษา

ขั้นตอนการนวด นวดทุกส่วนในระบบเส้นเอ็น เนื่องจากโรคนี้เกิดจากการกดทับเส้นเอ็นเป็นเวลานาน สะสมจนทำให้ระบบการทำงานเส้นเอ็นอยู่ในภาวะตึงหรือตาย เส้น/เอ็นที่เชื่อมโยงไปยังส่วนต่าง ๆ ของร่างกายโดนกดตึง ส่งผลให้อวัยวะส่วนอื่นไม่สามารถทำงานได้ ให้นวดทั้งตัว ในขณะที่นวดหมอนวดจะต้องสังเกตการเต้นของชีพจรในแต่ละส่วนของร่างกาย เพื่อตรวจสอบการไหลเวียนของระบบเลือด

๔๑) ชื่อโรค/อาการ อัมพาต

อาการ ไม่สามารถขยับตัวได้

สาเหตุ เส้นประสาทขาด ผิดสำแดง เลือดลมไม่ดีและเดินไม่สะดวก

วิธีการรักษา มีการใช้ยาสมุนไพรและอุปกรณ์ ประกอบการนวดรักษา

ขั้นตอนการนวด นวดทุก ๆ ส่วนในระบบเส้นเอ็น เพื่อเป็นการบำบัดเส้นเอ็นให้มีการกระตุ้นกล้ามเนื้อ เพื่อจะได้กลับมาทำงานได้อีกครั้ง ต้องอาศัยการทำซ้ำ การทำกายภาพบำบัด ร่วมกับการประคบด้วยสมุนไพร

หมายเหตุ การนวดรักษา อัมพฤกษ์และอัมพาตต้องอาศัยการฝึกปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญ

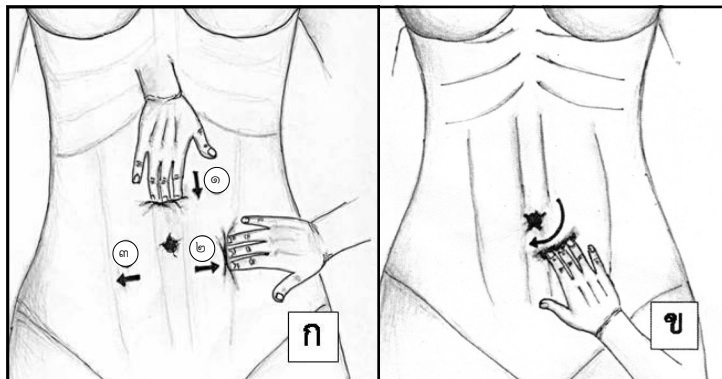
๔๒) ชื่อโรค/อาการ เ็นเกี่ยวท้องหรือเอ็นพันสายป้อ

อาการ จุกท้อง รับประทานอาหารไม่ได้ แน่นท้อง ท้องไส้ปั่นป่วน โรคนี้เกิดจากอวัยวะในช่องท้อง ผิดที่ผิดทางหรืออาจเคลื่อนทำให้การทำงานผิดปกติ เกิดแน่นท้องกระวนกระวาย ขณะทำการรักษาอาจเกิดการผายลม หายใจไม่อิ่ม ลมดันขึ้นเบื้องบน

สาเหตุ ทำงานหนัก รับประทานอาหารไม่เป็นเวลา เกิดจากลมผิด

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด หมอนวดใช้นิ้วทั้งสามนิ้วกดลงที่เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ แล้วยกขึ้น จากนั้นกดไปยังตำแหน่งหมายเลข ๒ และ ๓ เส้นฮาวท้องทั้งสองข้าง นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๕๗ ก) จากนั้นใช้ปลายนิ้วทั้งสามกดลงบริเวณข้างสะดือ แล้วผลักหมุนเวียนเป็นวงดั่งลูกศร (ภาพที่ ๕๗ ข)

ภาพที่ ๕๗ การนวดแก้เอ็นเกี่ยวท้อง (ก) เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ เส้นฮาวท้อง หมายเลข ๒ และ ๓ (ข) กดหมุนเวียนรอบสะดือ

๔๓) ชื่อโรค/อาการ เ็นเข้าช่วงหรือเอ็นพันหัวใจ

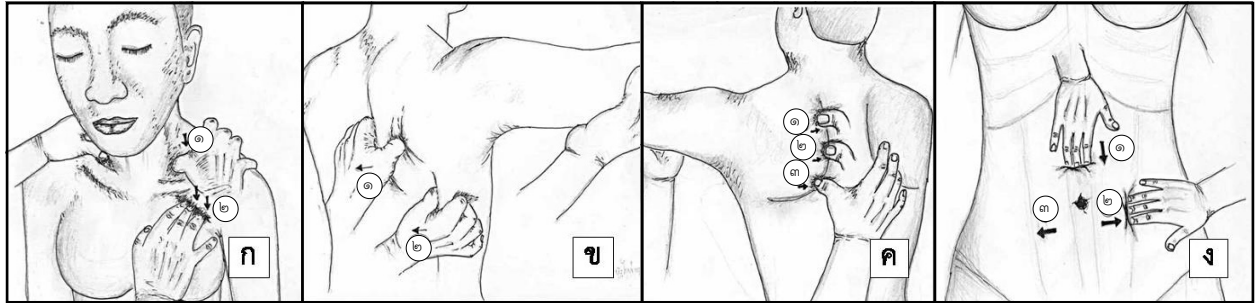
อาการ หายใจไม่อิ่ม เจ็บแน่น เมื่อย แน่นหน้าอก หายใจขัด หายใจฝืด หายใจไม่อิ่ม นิ่งนอนลำบาก เจ็บแปลบ ๆ ที่หน้าอก ปวดสันใน เจ็บซี่โครง (ช่วง) บางคนคิดว่าเป็นโรคหัวใจ

สาเหตุ ขับรถหรือนั่งรถนาน ๆ โกงหลังนาน ๆ เอี้ยวตัวออกก็เป็น หาบของหนัก ห่อไหล่จากการใช้คอมพิวเตอร์ เกิดการเกร็ง

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือกดในลักษณะขีดบริเวณเส้นอยู่หัวใจหมายเลข ๑ และเส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮาวนม หมายเลข ๒ โดยกดแน่นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๕๘ ก) หมอนวดยกแขนผู้ป่วยขึ้นจะทำให้เส้นเด่นชัดขึ้นแล้วใช้มืออีกข้างดึงเส้นข้างดังหมายเลข ๑ และเส้นช่วงหรือเส้นฮาวเอวหมายเลข ๒ (ภาพที่ ๕๘ ข) ให้ผู้ป่วยหันหลังแล้วยกแขนของผู้ป่วยขึ้นเพื่อให้ร่องเส้นเด่นชัดขึ้นจากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นร่องข้างหมายเลข ๑-๓ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง (ภาพที่ ๕๘ ค) หมอนวดใช้นิ้วทั้งสามนิ้วกดลงที่เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ แล้วยกขึ้น จากนั้นกดไปยังตำแหน่งหมายเลข ๒ และ ๓ เส้นฮาวท้องทั้งสองข้าง นับ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๕๘ ง)

ภาพที่ ๕๔ การนวดแก้อาการเอ็นเข้าช่วง (ก) เส้นยู่หัวใจหมายเลข ๑ (ข) เส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮาวนม หมายเลข ๒ ดึงเส้นร่องเป๊ียง หมายเลข ๑ ดึงเส้นช่วงหมายเลข ๒ (ค) เส้นร่องเป๊ียงหมายเลข ๑-๓ (ง) เส้นเอ็นท้อง หมายเลข ๑ เส้นฮาวท้องหมายเลข ๒ และ ๓

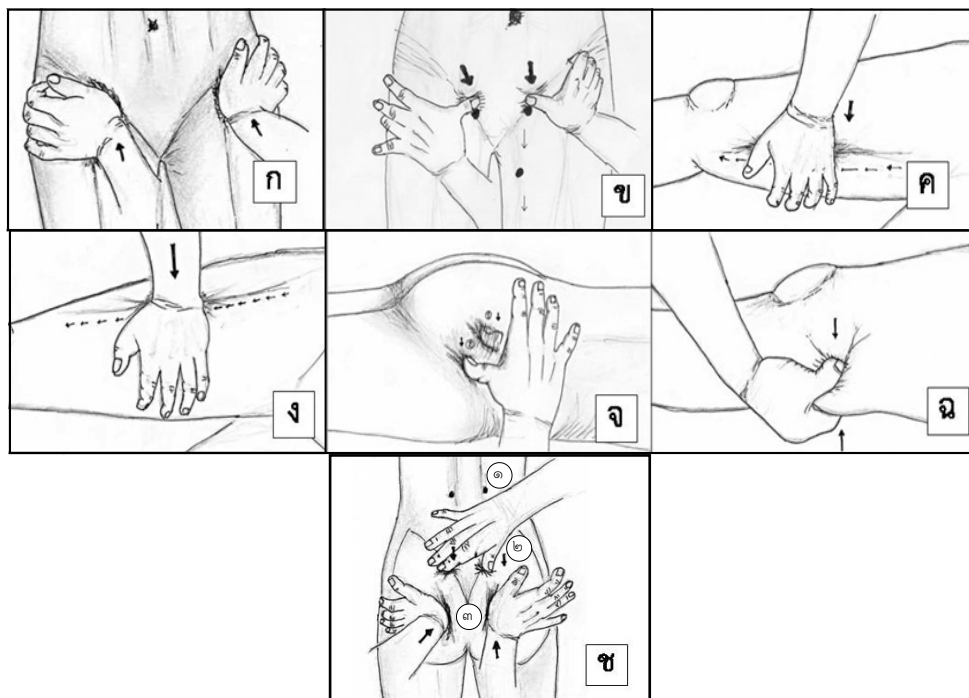
๔๔) ชื่อโรค/อาการ เอ็นเข้าตานกเอี้ยงหรือเส้นจมนตานกเอี้ยงหรือ (เส้นจมนสลักเพชร)

อาการ ชัดสะโพก เติดยาก ปวดสะโพก นั่งลำบาก ปวดและชัดสะโพก ปวดตานกเอี้ยง ทั้งไว้นาน มึนชา เป็นเส้นยึดเป็นอัมพาต

สาเหตุ ยกของหนักเป็นเวลานาน นั่งทำงานหรือเย็บผ้าเป็นเวลานาน เดินมาก ยกของหนัก

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้สันมือลงไปเอ็นมูมขาหนีบ (ภาพที่ ๕๔ ก) กดซ้ำที่จุดเดิม ๒-๓ ครั้ง จากนั้นให้หัวแม่มือกดที่จุดเส้นแอบแอขาไปตามทิศของลูกศร (ภาพที่ ๕๔ ข) ใช้สันมือกดเส้นลำขาในตั้งแต่จุดแอบแอขาไปตามลูกศร (ภาพที่ ๕๔ ค) ใช้สันมือกดเส้นลำขาหน้าไปตามเส้นลูกศร (ภาพที่ ๕๔ ง) ใช้หัวแม่มือขีดเส้นตานกเอี้ยง กดซ้ำที่จุดใกล้กัน ตามหมายเลข ๑-๒ (ภาพที่ ๕๔ จ) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับในทิศทางดึงออก (ภาพที่ ๕๔ ฉ) ใช้หัวแม่มือขีดสะบักหลัง หมายเลข ๑ และสะบักเอว หมายเลข ๒ จากนั้นใช้สันมือกดสะโพก หมายเลข ๓ (ภาพที่ ๕๔ ช)

ภาพที่ ๕๕ การนวดแก้อาการเอ็นเข้าตานกเอี้ยง (ก) เอ็นมูมขาหนีบ (ข) เส้นเอ็นแอบแอขา (ค) เส้นเอ็นลำขาใน (ง) เส้นเอ็นลำขาหน้า (จ) เอ็นตานกเอี้ยง (ฉ) ดึงเส้นพับหรือเส้นขาพับ (ช) สะบักหลังหมายเลข ๑ สะบักเอว หมายเลข ๒ สะโพก หมายเลข ๓

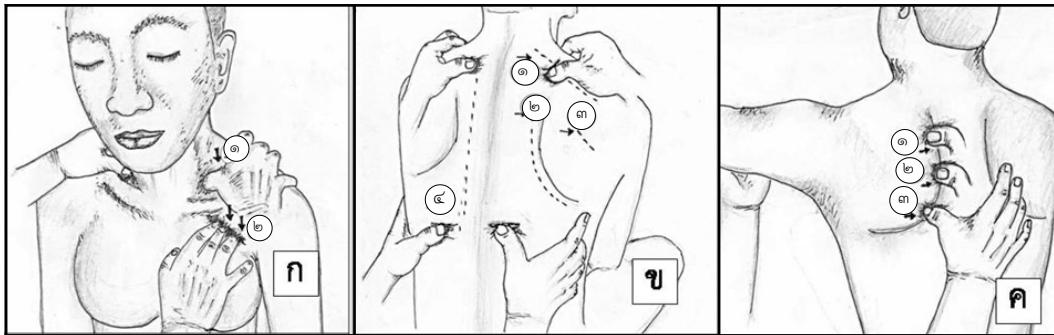
๔๕) ชื่อโรค/อาการ เ็นเข้าเป็ยงหรือเป็ยงเค็งหรือเ็นเข้าเก็ง

อาการ ปวดไหล่ถึงบริเวณกลางหลัง เค่งหลัง แค้นปื้นที่แผ่นหลัง นอนลงแน่นมาก ก้มลำบาก ตึงบริเวณเอว เนื่องจากสันในจม ปวดปีกไก่ เนื่องจากเส้นสะบักจม ปวดสันใน เส้นแขนตึง

สาเหตุ ไถนาเดินตาม สลัดแขนผิพลาต อุ่มเต็กนาน ๆ

วิธีการรักษา รักษาด้วยการนวด

ขั้นตอนการนวด ใช้หัวแม่มือกดในลักษณะขีดบริเวณเส้นอยู่หัวใจ หมายเลข ๑ และเส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮาวนม หมายเลข ๒ โดยกดแซ่บ ๑-๒-๓ ยกขึ้น (ภาพที่ ๖๐ ก) ใช้มือทั้งสองข้างบีบบริเวณเป็ยงไหล่หรือเส้นเข้าไหล่ตามแนวเส้นดังหมายเลข ๑ จากนั้นใช้หัวแม่มือขีดร่องเป็ยงหมายเลข ๒ และเส้นเป็ยงหมายเลข ๓ จากนั้นขยับมาที่เส้นสันหลังหมายเลข ๔ (ภาพที่ ๖๐ ข) ให้ผู้ช่วยยกแขนของผู้ป่วยขึ้นเพื่อให้ร่องเป็ยงเด่นชัดขึ้นจากนั้นใช้หัวแม่มือขีดเส้นร่องเป็ยงหมายเลข ๑-๓ ทำซ้ำ ๒-๓ ครั้ง (ภาพที่ ๖๐ ค)

ภาพที่ ๖๐ การนวดแก้อาการเ็นเข้าเป็ยง (ก) เส้นอยู่หัวใจหมายเลข ๑ เส้นกล้ามเนื้อหรือเส้นฮาวนม หมายเลข ๒ (ข) หมายเลข ๑ เส้นเป็ยงไหล่ หมายเลข ๒ ร่องเป็ยง หมายเลข ๓ เส้นกระดูกสันหลัง หมายเลข ๔ เส้นสันหลัง (ค) เส้นร่องเป็ยงหมายเลข ๑-๓

หมายเหตุ จุดและเส้นสำคัญที่ควรทราบ เมื่อจะทำการกดหรือขีดจะต้องให้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ เพราะอาจทำให้ผู้ป่วยหมดสติได้ มีอยู่ ๓ บริเวณคือ

๑. เส้นที่คอหรือเส้นเลือดดำ
๒. เส้นที่ไหปลาร้าหรือเส้นอยู่หัวใจ เรียกว่า “สันใน”
๓. จุดตายด้านหลังที่ท้ายทอย จุดตัดดอกไม้

๑.๕ พิธีกรรมที่เกี่ยวข้อง

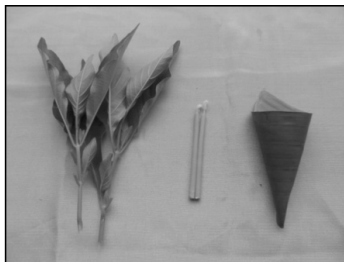
พิธีกรรมในที่นี้หมายถึงพิธีกรรมที่ปฏิบัติก่อนการรักษาและภายหลังการรักษา

๑) พิธีกรรมก่อนการรักษา

พิธีกรรมนี้เรียกว่า “ขึ้นครู ค่าคาย” ฐานคิดของพิธีกรรมนี้เกิดจากการที่หมอนวดพื้นบ้านแต่ละท่านต้องได้องค์ความรู้มาจากครู หมอนวดพื้นบ้านบางท่านอาจได้ความรู้มาจากครูหลายคน ครูในที่นี้อาจเป็นคุณธรรมดาหรือครูทางจิตวิญญาณ หมอนวดพื้นบ้านทุกท่านต้องเตรียม “ขันกะย่อง” ในปัจจุบันเรียกว่า “ขันห้า” ไว้เพื่อบูชาครู โดยผู้มาใช้บริการอาจเตรียมดอกไม้ ธูป เทียนมาเองหรือใช้ดอกไม้ ธูป เทียนที่อยู่ในขันห้าแล้วก็ได้ แต่ผู้มารับการรักษาจะต้องจ่ายค่าคายลงในขันกะย่อง จำนวนค่าคายขึ้นอยู่กับหมอนวดพื้นบ้านแต่ละท่าน ซึ่งควรจะอยู่ในช่วง ๑๒ – ๒๔ บาท การจัดทำขันกะย่องเพื่อเป็นการบูชาครูที่เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ ขอขมาเจ้ากรรมนายเวรและทำให้จิตของหมอนวดมีสติในการรักษา เงินที่เป็นค่าคายหมอนวดพื้นบ้านต้องนำไปใช้ในการทำบุญทำทานเท่านั้น ไม่นำมาใช้เพื่อตนเอง ในขันกะย่องประกอบด้วยขวยหรือกรวย ๕ ชุด ในขวยแต่ละอันมี ดอกไม้หรือยอดไม้ ๑ คู่ และเทียน ๑ คู่ (ภาพที่ ๖๑)

๒) พิธีกรรมหลังการรักษา

พิธีกรรมนี้เรียกว่า “การปงคาย” เนื่องจากปัจจุบันสังคมการดำรงชีวิตมีการเปลี่ยนแปลงไปทำให้เงินตรากลายเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งของการดำรงชีวิต เมื่อหมอนวดพื้นบ้านต้องมาให้บริการในการรักษา ทำให้ขาดโอกาสในการทำมาหากิน ประกอบกับในปัจจุบันสมุนไพรบางชนิดหมอนวดพื้นบ้านไม่สามารถเดินไปเก็บจากป่าใกล้บ้านได้ จำเป็นต้องเดินทางไปไกลจากพื้นที่หรือซื้อมาจากแหล่งที่มีการผลิต ทำให้ต้องมีปัจจัยเพื่อใช้ในการจัดหา ค่าปงคายจะมากหรือน้อยแล้วแต่กรณีที่มาใช้บริการ ส่วนใหญ่หมอนวดพื้นบ้านไม่มีการเรียกร้อยค่าปงคายเป็นตัวเลข แล้วแต่ผู้มาใช้บริการจะให้ตามกำลังศรัทธา ยกเว้นในรายที่มีอาการมาก เช่น อัมพฤกษ์ อัมพาต ที่ต้องใช้การรักษาเป็นเวลานานและต้องใช้สมุนไพรจำนวนมาก จากการสำรวจพบว่าค่าปงคายอยู่ในช่วง ๑๐๐-๒๐๐ บาท มากที่สุด

ภาพที่ ๖๑ ขันกะย่องตามภูมิปัญญาอีสานเพื่อการบูชาครูและตั้งคาย ซึ่งประกอบด้วยขวย (กรวย) ๕ อัน ภายในขวยบรรจุ ดอกไม้และเทียนอย่างละ ๑ คู่

๑.๖ สมุนไพรที่ใช้ในการรักษาร่วมกับการนวด

การใช้สมุนไพรร่วมกับการรักษาของหมอนวดพื้นบ้านพบว่ามีการใช้สมุนไพรค่อนข้างน้อย ยกเว้นการรักษาอัมพฤกษ์และอัมพาตที่ต้องมีการใช้ยาตั้ง (ลูกประคบ) จากการศึกษาจากตำราบางส่วนและการเสวนากลุ่มพบสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับการรักษาระบบเส้น/เอ็น มี ๗๐ ตำรับ (ตารางที่ ๓) โดยมีสมุนไพรที่เป็นพืชจำนวน ๑๖๑ ชนิด และเห็ด ๑ ชนิด สมุนไพรที่ใช้มากที่สุด ๕ อันดับแรก จากสมุนไพรทั้ง ๗๐ ตำรับคือ

- ๑) ยาห้ว (*Smilax glabra* Roxb.) ปรากฏใน ๑๔ ตำรับ
- ๒) หญ้าแห้วหมู (*Cyperus rotundus* L.) ปรากฏใน ๑๑ ตำรับ
- ๓) เปล้า (*Croton roxburghii* N.P. Balakr.) และเจตมูลเพลิงแดง (ปีปปีแดง) (*Plumbago indica* L.) ปรากฏใน ๑๐ ตำรับ
- ๔) ว่านไฟ (*Zingiber montanum* (J.Koenig) Link ex A.Dietr.) ปรากฏใน ๙ ตำรับ
- ๕) พริกไทย (*Piper nigrum* L.) และตากวาง (*Salacia verrucosa* Wight) ใช้ ๘ ตำรับ

การเก็บยาส่วนใหญ่ให้ท้องคาถาก่อนเก็บยามาใช้ คาถามีดังนี้ “เพิ่นว่า ยาดีอยู่หนี่ สิบบ้านชาห้าบ้านลือ ผู้ข้าขอบูชาไปป่วยไปปิ่นให้จงให้เขา”

ในการศึกษาครั้งนี้ โรค/อาการต่างๆ ที่มี ตำรับยาสมุนไพรรักษาได้ ประกอบด้วยกลุ่มโรคต่างๆ เช่น โรคช้ำ เส้นมินชา/หล่อย เส้นตึง/เอ็นตึง/เส้นตาย เหน็บชา ฟกช้ำ ซึ่งในโรค/อาการแต่ละอาการนั้น อาจมียาสมุนไพรทั้งที่เป็นยาสำหรับต้มดื่ม ยาประคบ ยาทา ร่วมด้วย

ในตารางที่ ๔ เป็นการนำเสนอข้อมูลของสมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดโดยได้รวบรวมทั้งชื่อในตำรับยา ชื่อสามัญ ชื่อวิทยาศาสตร์ และการวิเคราะห์ความถี่ที่มีปรากฏในตำรับยาทั้ง ๗๐ ตำรับ ว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าไร

ตารางที่ ๓ ตำรับยาที่ใช้ร่วมกับการนวดรักษา

ลำดับ	โรค/อาการ	ตำรับยา	วิธีการใช้	หมายเหตุ
๑	กษัยเส้น	พริกไทย ผักหนอก หนุ่ยแห้วหมู เครือเขาค้อ น้ำผึ้ง ตำผสมกัน	ผสมน้ำผึ้ง ปั้นเป็นลูกกลอนรับประทาน	
๒	กษัยเส้น	แก่นขี้เหล็ก แก่นกะเดา (สะเดา) แก่นจำปา เครือเขาค้อ เปลือกลิ้นฟ้า	ต้มดื่ม	
๓	กษัยเส้น	แก่นตุ๊กสี แก่นขี้เหล็กใหญ่ ยาหว่า อ้อยดำ เอ้าส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๔	กษัยเส้น	เปลือกเคื่อปอง เปลือกลิ้นฟ้า ขมิ้นชัน ผักเสี้ยน ก้านกะเดา	ต้มดื่ม	
๕	แก้งเวียน น้ามืด ไม่มีแรง (ไม่มีกำลัง) เกิดจากอุบัติเหตุ ปวดเนื้อปวดตัว	ใบเป้ง ใบส้มขื่น เปลือกเหมาโค้น เปลือกบก ใบหนาดใหญ่ ใบโกทา	ประคบ	ตำรับของอุณยายละออง แสนศิลา
๖	ปวดเมื่อยแล้วรับประทานอาหารไม่อร่อย	แก่นแดง แก่นถ่อน แก่นคุณ เอ้อย่างละเท่ากัน ต้มเคี่ยว ๓ เอา ๑ ใส่ขวดผึ้งขาวเปลือกไว้ ๗ คืน	ต้มดื่ม	
๗	ปวดเส้นหนักจนกลายเป็นโรคเส้นประสาท ทำให้ประสาทหู ตาเสีย ไปจนทำให้ไม่รู้สีกตัว	พริกไทย ๑ ส่วน ขิงแห้ง ๒ ส่วน ปีปแดง ๓ ส่วน ผักอีเลิด ๔ ส่วน ตีปสี้ ๘ ส่วน สะค้าน ๑๖ ส่วน	ต้มดื่ม	ถ้าเป็นเมามากให้ดื่ม ๑-๒ หม้อ ถ้าเป็นมากให้ดื่ม ๓ หม้อ
๘	มีนชาหรือห้อย	แก่นตาไก่ แก่นตากวาง แก่นตานา แก่นขาลิ้น เอ้าส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๙	มีนชาหรือห้อย	แก่นตาไก่ แก่นตากวาง แก่นตานา แก่นขาลิ้น รากคันทอง	ต้มดื่ม	
๑๐	มีนชาหรือห้อย	แก่นกะโดนโคก เครือกล้วยน้อย	ต้มดื่ม	
๑๑	มีนชาหรือห้อย	รากเต้าแล้ง หนุมานแก่น ใบเชือบ้า	ฝนใส่ น้ำ ทา	
๑๒	มีนชาหรือห้อย	ขิง กระเทียม ขมิ้นเครือ หัวสี่โค แก่นพิมาน พริกไทย เอ้าส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	เวลาดื่มให้เสก สักกัควา ๓ จบ
๑๓	มีนชาหรือห้อย	ยาหัวหนก ๕ บาท อ้อยดำหนก ๕ บาท เดือดินหนก ๑๐ บาท เจริญเป็นหนก ๑๐ บาท	ต้มดื่ม	
๑๔	มีนชาหรือห้อย	รากพายสง เครือส้มลม พริกไทย กระเทียม เกลือคว เอ้าส่วนพอสมควร	ต้มดื่ม	
๑๕	มีนชาหรือห้อย	แก่นดูกั่ว แก่นตุ๊กสี แก่นตากวาง แก่นคอแลน ยาหว่า อ้อยดำ เอ้าส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	เวลารับประทานยานี้มักจะถ่าย

ตารางที่ ๓ ตำรับยาที่ใช้รวมกับการนวดรักษา (ต่อ)

ลำดับ	โรค/อาการ	ตำรับยา	วิธีการใช้	หมายเหตุ
๑๖	มีนชาหรือห้อย	แก่นดุกีเส รากหมากหัก แก่นตาเสือ เครือเขายอ ปีบปีแดง ยาหัวส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๑๗	มีนชาหรือห้อย	เปลือกขาม เปลือกคูณ เปลือกอะเลา เปลือกตูมกา เครือเขายอ ใบเซ็กเล็กใหญ่ ให้เอายาตั้งแต่ ๑-๔ ส่วน เท่ากัน เครือเขายอเอาเท่ายาทั้งหมด ใบเซ็กเล็กใหญ่ เอาพอติกว่าให้ยาเมล็ดเดียว ตำผสมกันเป็นยาผงหรือปั้นเป็นลูกกลอนก็ได้	ปั้นเป็นลูกกลอนรับประทาน	ยาจะขับเศษอาหาร มูก เลือด ที่เน่าเสียออกหมด เมื่อโรคหมดแล้ว สิ่งขับออกมาจะเป็นสีเขียวของยา
๑๘	มีนชาหรือห้อย	ปีบปีแดง เมล็ดฝ้าย หย้าแห้วหมู รากเซื่อง รากเอื้องนกวาง แก่นมอนสา รากเป็ดน้ำ	ต้มดื่ม	
๑๙	ยาแก้ปวดขา	แก่นช้างน้าว แก่นจำปา(ดอกขาว) แก่นขยาเปีย แก่นค้อนหมาม แก่นรังแรง แก่นคัตเต้า แก่นรังหมาม แก่นสิงไคตัน แก่นกัลเลื่อไค้ง	ต้มดื่ม	ตำรับของนายสมดี พันโยศรี
๒๐	ยาตั้งทั่วไป	หุดหอม ส้มเสี้ยว ผักเสี้ยนผี เปลือกมะสัง ใบหุดหอม(มะกรูด) ขมิ้นน้อย นำส่วนประกอบทั้งหมดมาหั่น ใช้สตรหรือสีงให้แห้ง ห่อด้วยผ้าหม้อนิลหรือผ้าดิบ นำมานึ่ง	ประคบ	
๒๑	ยาตั้งทั่วไป	ผิวหุดหอม ใบส้มเกลี้ยง ไพล ผักเสี้ยนผี ขมิ้น ผิวเปลือกต้นมะสังห่อด้วยผ้าหม้อนิลหรือผ้าดิบ นำมานึ่ง	ประคบ	ผู้ให้ข้อมูล นางสาวสุริยา ไยแดง จังหวัดสุรินทร์
๒๒	ยาตั้งทั่วไป	ว่านไฟ ฮากนมหาสารวรรค(ฮากพวงพี) ฮากคัตเต้า ฮากต้องแล้ง เปลือกคอแลน ขมิ้นเครือ เปล้า หนาด หัวข่า อย่างละเท่ากัน หั่นเป็นชิ้นเล็ก ห่อด้วยผ้าหม้อนิลหรือผ้าดิบ นำมานึ่ง	ประคบ	ผู้ให้ข้อมูล นางอุไร ดอนเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์
๒๓	ยาอย่าง แก้เคล็ด ฟกซ้ำ	ใบหนาด ใบเป่า ผลมะขุมเทศ เถาเอ็นอ่อน ใบมะขามหรือใบส้มป่อย ใบสิงไค ว่านไฟ ขมิ้น ใบว่านชน	ย่าง	ผู้ให้ข้อมูล นางสมัย อำภาผล จังหวัดขอนแก่น
๒๔	ยาถ่ายเส้นถ่ายเอ็น	ใบมะกา ว่านไฟ หัวข่า เปลือกขาม เครือตาปา เอาอย่างละเท่ากัน ผสมกัน นำมาตำให้เป็นผง	ขงรับประทานกับน้ำร้อน	
๒๕	ลดการตึงของเส้นเอ็น	หัวผง หัวกล้วยพระนี้ แกลบข้าวเจ้า เอายาทั้งหมดนี้ส่วนเท่ากัน ห่อผ้าดำจุบหม้อนิล (หม้อคราม) หรือให้ใช้ผ้าย้อมครามห่อยา นำมานึ่ง	ประคบ	

ตารางที่ ๓ คำรับยาที่ใช้ร่วมกับการนวดรักษา (ต่อ)

ลำดับ	โรค/อาการ	คำรับยา	วิธีการใช้	หมายเหตุ
๒๖	ลดการตึงของเส้นเอ็น	รากไม้ทุกชนิด รากผักกือเล็ด รากสีโค รากผักกือไทย ปีบปีแดง พริกไทย รากชะมัด รากสองฟ้า ยาหัว อ้อยดำ เอยาฯทั้งหมดนี้ส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๒๗	ลดการตึงของเส้นเอ็น	รากผักเสี้ยนผี หัวขมิ้นขึ้น หัวหญ้าแห้วหมู เครือเขาสอ เอยาฯทั้งหมดนี้ ส่วนเท่ากัน บดให้แหลก เอยาฯซึ่งเป็นน้ำมันเป็นลูกกลอน	รับประทานเช้าเย็นวันละ ๒ เม็ด	
๒๘	ลดการตึงของเส้นเอ็นและกล้ามเนื้อ	ผิวหมากหูด ตะไคร้หอม หัวสิงโค ขมิ้นขึ้น ว่านไฟ การบูร พิมเสน ใบหนาด ใบเปปล้ำ เอยาฯละเท่ากัน หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ห่อด้วยผ้าฝ้าย นำไปนึ่ง	ประคบ	ผู้ให้ข้อมูล นางสมัย อำภาผล จังหวัดขอนแก่น
๒๙	ลดอาการบวม	ว่านไฟ(ไฟล) ขมิ้น เ็นอำนาจ เอยาฯอ่อน ใบหนาด ใบเป่า อย่างละ ๑ ถ้วย รอยด้วยการบูรเล็กน้อย ห่อด้วยผ้าหม้อนิลหรือผ้าดิบ	ประคบ	
๓๐	ลดอาการบวม	หญ้าแห้วหมู ๗ ขึ้น หมากแห้ง ๗ ขึ้น ลำต้นหม่อน ๗ ขึ้น หม่อนนำไป เคี้ยว	เป่าพ่นบริเวณที่เจ็บปวด	ต้องมีความกักกับ
๓๑	ลดอาการบวม แก้เคล็ด	หมากแห้ง ลำต้นหม่อน หัวแห้วหมู อย่างละ ๗ ขึ้น เคี้ยว	เป่า+คาถา	ผู้ให้ข้อมูล นางเหรียญ ธานีพูน จังหวัดสุรินทร์
๓๒	เส้นตึง เคล็ด	เปลือกอีสุ่ม เปลือกถ่อน ผักตากัง ใบว่านคำฟ้า เอยาฯทั้งหมดส่วน เท่ากัน ห่อผ้าชุบหม้อนิล (หม้อคราม) หรือให้ใช้ผ้าย้อมครามห่อยา นึ่ง ให้ร้อน	ประคบ	
๓๓	เส้นตึงหรือเส้นติดปกติ	ต้นเสลดพังพอนตัวผู้และตัวเมีย มาแช่เหล้าให้ได้ ๗ วัน	ทาบริเวณที่ติดปกติ	
๓๔	เส้นเท้าพลิก	ข้าวเย็นเหนือ ข้าวเย็นใต้ แขน้ำแล้ว	นำน้ำมาเป่าพ่นบริเวณที่เจ็บปวด	ต้องมีความกักกับ
๓๕	เส้นพลิกหรือแพลง	ใบเป่า ตะไคร้หอม ใบหนาด เปลือกต้นแดง หัวผักหนอก(บัวบก) ว่านตูบหนูบ เครือเอ็นอ่อน นำส่วนประกอบทั้งหมดมาหั่น ใช้สด นำมา ห่อด้วยผ้าหม้อนิลหรือผ้าดิบ นำไปนึ่ง	ประคบ	
๓๖	เหน็บชา	กระตูดควายเผือก ยาหัว ๑ ร้อย เครือคางควาย ๑ ร้อย ตาไก่ ๑ ร้อย รากมูก ๑ ร้อย	ต้มดื่ม	

ตารางที่ ๓ ตารางยาที่ใช้ร่วมกับการนวดรักษา (ต่อ)

ลำดับ	โรค/อาการ	คำรับยา	วิธีการใช้	หมายเหตุ
๓๗	เหน็บชา	เปลือกตาเสือ เครื่องฝึกสภาพ ใบผักหนอก ตำผสมกัน เอาผ้าชุบหมอนิล (หม้อคราม) ท่อ ต้ม	ประคบ	
๓๘	เหน็บชา	แก่นตูมตัง แก่นชาลิ้น แก่นตาไก่ แก่นตากวาง ยาหัว อ้อยดำ เอาส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๓๙	เหน็บชา	ชิงแห้ง เครื่องสะค้าน หญ้าแห้วหมู ปิปปีแดง จิงแดง ผักอีเลิด พริกไทย ตีปูลี หัวขำบ้าน เอาส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๔๐	เหน็บชา	หญ้าแห้วหมู หนักร ๑ ร้อย พริกไทย ๑ ถ้วยชา ปิปปีแดง ๑ ถ้วยชา ตากให้แห้ง ตำผสมกัน	ชงกับน้ำร้อน	
๔๑	เหน็บชา	ยอดเห็อกปลาแห้ง ๗ ยอด การบูร หนักร ๑ บาท ตำผสมกัน	พอกตามตัวในเวลานอน	
๔๒	เหน็บชา	น้ำมันก๊าด ๕ ส่วน น้ำมันเบนซิน ๑ ส่วน เปลือกทุตหอม ๑ ส่วน ว่านไฟ ๑ ส่วน การบูร ๑ ส่วน หัวหอม ๑ ส่วน ตำผสมกันแล้วใส่น้ำมันงา	ทา	
๔๓	เหน็บชา	เปลือกกลุ่ม นำมาตำจากนั้นใส่ลงในน้ำมันใส	ทา	
๔๔	เหน็บชา	ว่านมางคำผงใส่น้ำมันใส	ทา	
๔๕	เหน็บชา	หัวกลอยน้อย ผ่นใส่น้ำมันใส	ทา	
๔๖	เหน็บชา	ชีเหล็กทั้งห้า มะค่าไค้ทั้งห้า ผักเสี้ยนผี ๓ ต้น ยาหัวหนักร ๑ บาท ยาหัวค้อนกะแต หนักร ๑ บาท เปลือกพระยาสัตบันหนักร ๑ บาท เครื่องตาปา หนักร ๑ บาท ยาตำหนักร ๑ บาท	ต้มดื่ม	
๔๗	เหน็บชา	ถั่วเขียว ข้าวก่ำ ๑ กำมือ ต้มให้เปื่อย ใส่เกลือพอสมควร	รับประทาน	
๔๘	เหน็บชา	ใบขาม ใบกะแยง ข้าวเจ้า ก้อยทะนึ่งอบ ใบเป้งา ใบหนาด เปลือกแดง เปลือกตูมกา เปลือกเหมือดแอ่ เปลือกเหม้าคัน ตำผสมกัน แล้วนำไปนึ่ง	นอนทับหรือประคบ	
๔๙	เหน็บชา	หญ้าแห้วหมู	ต้มดื่ม	๒-๓ สัปดาห์

ตารางที่ ๓ คำรับยาที่ใช้ร่วมกับการนวดรักษา (ต่อ)

ลำดับ	โรค/อาการ	คำรับยา	วิธีการใช้	หมายเหตุ
๕๐	อัมพฤกษ์และอัมพาต	ไพล ว่านชน(พลับพลึง) เถาเอ็นอ่อน ใบหนาด ใบเป่า เสดดพังพอนตัวผู้ เสดดพังพอนตัวเมีย	ประคบ	
๕๑	เอ็นเข้าท้อง	หนังหมา ชากควายฝือก เกล็ดเต่าเพ็ก เผาไฟ ห่อผ้าขาว	แช่เท้าต้ม	
๕๒	เอ็นเข้าท้อง	ไม้เสียว อ้อย หัวบัวหลวง	ต้มดื่ม	
๕๓	เอ็นเข้าท้อง	แก่นมันปา ข้าวเจ้า ๑ กำมือ อ้อย หัวบัวหลวง ๑ ฝาน	ต้มดื่ม	
๕๔	เอ็นเข้าส่ว	รากหมากแตก	ต้มดื่ม	
๕๕	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	แก่นดูไก่ แก่นตาไก่ แก่นเปลา้ แก่นสะแบง เครือลิ้นแฮด เอาส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๕๖	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	แก่นตาไก่ แก่นตากวาง แก่นดูไก่ แก่นตานกกด ฮากเสียน้อย ยาหัวอ้อยดำ เอาส่วนเสมอกัน	ต้มดื่ม เข้าเย็น	
๕๗	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	หัวหวานนึ่ง หัวหวานา หัวหย้าคัมปาว หัวหย้าแห้วหมู ในหมากฝ้าย แก่นจำปา แก่นมันปา แก่นเตือหิน ฮากถั่วแระ หัวหมากนัต ขมิ้นเครือ แก่นจำปาขาว เอาส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม เข้าเย็น	หวานนึ่งและหวานาน่าจะเป็นสมุนไพรชนิดเดียวกัน
๕๘	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	แก่นเอ็นนกวาง รากฮุ้นเฮ้ รากน้ำเต้าแล้ง รากเลียงป็น รากลิ้นแฮด หย้าแห้วหมู ยางนาง ยาหัว เอาส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๕๙	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	รากขี้เต้า แก่นบั้งมั่ง รากเข็มขาว เอาส่วนเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๖๐	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	รากลำ รากแมงฮ้าง แก่นเอ็นนกวาง รากตากวาง แก่นสะแบง เอาอย่างละเท่ากัน ยาหัวหนัก ๑ บาท	ต้มดื่ม	
๖๑	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	รากตาไก่ รากตากวาง เกล็ดลิ้นน้อย เกล็ดลิ้นใหญ่ รากตานกกด	ต้มดื่ม	
๖๒	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	เปลือกหมียอดคน เปลือกแก้มอัน เปลือกขายเต็น เปลือกตุ้มกา เครือเขาออพริกไทย ๗ จิง ๗ เทียม ๗ ตีปี่ ๗ ยาหัว เอายาเหล่านี้ต้มให้แตก	ต้มกับน้ำร้อน น้ำผึ้ง หรือน้ำอ้อยก็ได้	ก่อนต้มให้เสกคาถาว่า โอมกะสีเสียด เอ็นน้อยมาเหยียดหากัน เอ็นหักครุฑให้ต่อ เอ็นยอครุฑให้ทำ โอมสุมติต เสก ๓
๖๓	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	ยาหัว อ้อยดำ ส่วนเสมอกัน	ต้มดื่ม	

ตารางที่ ๓ ตารางยาที่ร่วมกับการนวดรักษา (ต่อ)

ลำดับ	โรค/อาการ	คำรับยา	วิธีการใช้	หมายเหตุ
๖๔	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	ใบมะเขือบ้า ผักหนอก ขมิ้นชัน ใบผีเสื้อ ใบกาลพฤกษ์ เปลือกทุดหอม ใบหมั้วตาควาย รากดาบเงือก รากไฟเดือนห้า เอาส่วนเท่ากัน บดให้แหลกเป็นผง	ขึงคัมกับน้ำร้อน	
๖๕	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	แก่นไค้หนู หัวเลา หัวแหม เจียงปิ่น หญ้าคมปาว หัวเอื้อง ข้าวสาร หญ้าหัวหมู หญ้าขี้ด หญ้าคา ไนหมากฝ้าย ยาหัว เอาอย่างละเท่ากัน	ต้มดื่ม	
๖๖	เอ็นตึงหรือเอ็นตาย	เปลือกอิฐุม หนั๊ก ๑ ร้อย แก่นข่าลิ้น หนั๊ก ๑ ร้อย เครื่องคางควายหนั๊ก ๑ ร้อย แก่นตากวางหนั๊ก ๑ ร้อย ยาหัว ๔ ร้อย	ต้มดื่ม	
๖๗	อัมพาต อัมพฤกษ์	สกัดน้ำมันจากเมล็ดหมากแตก นำมาพู่ให้ร้อน	ทา นวดกลั่มเนื้อ	
๖๘	แก้ปวดเมื่อย บำรุงกำลัง	เห็นได้ไม่แดง ดองงเหล้า	ดื่ม	ผู้ให้ข้อมูล นางกีย มุลมั่งคั่ง
๖๙	ยาตั้ง สำหรับมดลูกหรืออยู่กรรม	ว่านชักมดลูก ว่านโครอบแก้จรวาล ว่านไฟ ขมิ้นชัน การบูร พิมเสน หัวสิงโต ใบหนาด ใบเปกล้า หั่นให้เป็นชิ้นเล็ก ทอดด้วยผ้าฝ้าย นำไปนึ่ง	ประคบ	ผู้ให้ข้อมูล นางสาวสมัย อำภาผล จังหวัดขอนแก่น
๗๐	คลายเส้น คลายกล้ามเนื้อ	น้ำมันว่านร้อยแปด	ทา นวด	ผู้ให้ข้อมูล เครือข่ายจังหวัดสกลนคร

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๑	กระเทียม	กระเทียม	<i>Allium sativum</i> L.	ไม้ล้มลุก	๓ (๔)
๒	กล้วยหน่ออง	กล้วยน้ำว้า	<i>Musa x paradisiaca</i> L.	ไม้ล้มลุก	๒ (๓)
๓	กลอย	กลอย	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	ไม้เถาล้มลุก	๑ (๒)
๔	กะเดา	สะเดา	<i>Azadirachta indica</i> A.Juss.	ไม้ต้น	๒ (๓)
๕	กะโดนโคก	กระโดน	<i>Careya sphaerica</i> Roxb.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๖	กะแยง	ผักแยง	<i>Limnophila aromatica</i> (Lam.) Merr.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๗	กาลพฤกษ์	กาลพฤกษ์	<i>Cassia javanica</i> L.subsp. <i>nodosa</i> (Buch-Ham. ex Roxb.) K.Larsen & S.S. Larsen	ไม้ต้น	๑ (๒)
๘	กุ่ม	ผักก้าม กุ่มบก	<i>Crateva adansonii</i> subsp. <i>trifoliata</i> (Roxb.) Jacobs.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๙	เกล็ดลิ้นน้อย	เกล็ดปลาช่อน	<i>Phyllodium pulchellum</i> (L.) Desv.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๐	เกล็ดลิ้นใหญ่	เกล็ดปลาช่อน	<i>Phyllodium longipes</i> (Craib) Schindl.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๑	แก้มอัน	เนาใน	<i>Ilex umbellulata</i> (Wall.) Loes.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๒	โกทา	คนทา	<i>Harrisonia perforata</i> (Blanco) Merr.	ไม้พุ่มที่เลื้อย ทอดลำต้นเกาะ เกี่ยวขึ้นไป	๑ (๒)
๑๓	กำลังเสือโคร่ง	กำลังเสือโคร่ง	<i>Ziziphus attopoensis</i> Pierre	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๑๔	ขมิ้นชัน ขมิ้นอ้อย	ขมิ้นชัน	<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe	ไม้ล้มลุก	๙ (๘)
๑๕	ขมิ้นเครือ	อวดเชือก	<i>Combretum latifolium</i> Blume	ไม้เถา	๓ (๔)
๑๖	ข่าบ้าน	ข่าหลวง	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd.	ไม้ล้มลุก	๒ (๓)
๑๗	หัวข่า	ข่าป่า	<i>Alpinia malaccensis</i> (Burm f.) Roscoe var. <i>Malaccensis</i>	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๘	ขาม	มะขาม	<i>Tamarindus indica</i> L.	ไม้ต้น	๔ (๖)
๑๙	ขาเป๋ย	ขาเป๋ย	<i>Hymenopyramis parvifolia</i> Moldenke	ไม้เถา	๑ (๒)
๒๐	ข่าลิ้น	กัฒลิ้น	<i>Walsura trichostemon</i> Miq.	ไม้ต้น	๓ (๔)
๒๑	ข้าวก่ำ	ข้าวเหนียวดำ	<i>Oryza sativa</i> L. var. <i>glutinosa</i>	หญ้า	๑ (๒)
๒๒	ข้าวเจ้า	ข้าวเจ้า	<i>Oryza sativa</i> L.	หญ้า	๕ (๗)
๒๓	ข้าวเย็นเหนือ	ข้าวเย็นเหนือ	<i>Smilax corbularia</i> Kunth	ไม้เถา	๑ (๒)
๒๔	ข้าวเย็นใต้	ยาหัว	<i>Smilax glabra</i> Roxb.	ไม้เถา	๑ (๒)

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๒๕	ขิง	ขิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	ไม้ล้มลุก	๒ (๓)
๒๖	ขิงแดง	ขิงแดง	<i>Alpinia purpurata</i> (Vieill.) K.Schum.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๒๗	ขิงแห้ง	ขิงแห้ง	<i>Zingiber ligulatum</i> Roxb.	ไม้ล้มลุก	๒ (๓)
๒๘	ขี้เหล็ก ขี้เหล็กใหญ่	ขี้เหล็ก	<i>Senna siamea</i> (Lam.) H.S.Irwin & Barneby	ไม้ต้น	๔ (๖)
๒๙	เข็มขาว	เข็มพวงขาว	<i>Ixora finlaysoniana</i> Wall. ex G.Don	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๓๐	เขือง	ย่านทาด	<i>Smilax luzonensis</i> C.Presl	ไม้เถา	๑ (๒)
๓๑	แขม	แขม	<i>Saccharum arundinaceum</i> Retz.	หญ้า	๑ (๒)
๓๒	คอแลน	กรวยป่า	<i>Casearia grewiaefolia</i> Vent.	ไม้ต้น	๒ (๒)
๓๓	ค้อหนาม	ตะคร้อหนาม	<i>Sisyrolepis muricata</i> (Pierre) Leenh.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๓๔	คัตเค้า	คัตเค้าเครือ	<i>Oxyceros horridus</i> Lour.	ไม้พุ่มที่เลื้อย ทอดลำต้นเกาะ เกี่ยวขึ้นไป	๓ (๔)
๓๕	คันท้ง	ลำบิตดง	<i>Diospyros filipendula</i> Pierre ex Lecomte	ไม้ต้น	๑ (๒)
๓๖	คูน	ราชพฤกษ์	<i>Cassia fistula</i> L.	ไม้ต้น	๒ (๓)
๓๗	เครือกล้วยน้อย	นมแมว	<i>Melodorum siamense</i> (Scheff.) Ban	ไม้เถา	๑ (๒)
๓๘	เครือเขาฮอ	บอระเพ็ด	<i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook.f. & Thomson	ไม้เถา	๖ (๙)
๓๙	เครือคางควาย	เครือคางควาย	<i>Dalbergia velutina</i> Benth.var. <i>velutina</i>	ไม้เถา	๒ (๓)
๔๐	เครือตาปลา	เถาวัลย์เปรียง	<i>Derris scandens</i> (Roxb.) Benth.	ไม้เถา	๒ (๓)
๔๑	เครือผักสาบ	ผักสาบ	<i>Adenia viridiflora</i> Craib	ไม้เถา	๑ (๒)
๔๒	เครือลิ้นแสด	ลิ้นแสด	<i>Tetracera scandens</i> (L.) Merr.	ไม้เถา	๑ (๒)
๔๓	เครือส้มลม	ส้มลม	<i>Aganonerion polymorphum</i> Pierre ex Spire	ไม้เถา	๑ (๒)
๔๔	เครือเอ็นอ่อน	เถาเอ็นอ่อน	<i>Cryptolepis dubia</i> (Burm.f.) M.R.Almeida	ไม้เถา	๒ (๓)
๔๕	ไค้หนุ่ม	ไค้รุ่น	<i>Salix tetrasperma</i> Roxb.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๔๖	งา	งา	<i>Sesamum indicum</i> L.	ไม้ล้มลุกต่าง ๆ	๑ (๒)
๔๗	จำปา จำปาขาว	ลั่นทม	<i>Plumeria rubra</i> L.	ไม้ต้น	๔ (๖)
๔๘	เจียงป็น	ครอบจักรวาล	<i>Xantonnea parvifolia</i> (Kuntze) Craib	ไม้พุ่ม	๓ (๕)
๔๙	ชะมัด	สันโสก	<i>Clausena excavata</i> Burm.f.	ไม้ต้น	๑ (๒)

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๕๐	ข่าน้ำ	ตาลเหลือง	<i>Ochna integririma</i> (Lour.) Merr.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๕๑	ขายเคียน	กะเจียน	<i>Polyalthia cerasoides</i> (Roxb.) Bedd.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๕๒	คาบเจือก	ด่านราชสีห์	<i>Tephrosia vestita</i> Vogel	ไม้พุ่มขนาดเล็ก	๑ (๒)
๕๓	ดีปลี	ดีปลี	<i>Piper retrofractum</i> Vahl	ไม้เถา	๓ (๔)
๕๔	คูกข้าว	มะคูก	<i>Siphonodon celastrineus</i> Griff.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๕๕	คูกใส	ขันทองพญาบาท	<i>Suregada multijlora</i> (A.Juss.) Baill.	ไม้ต้น	๕ (๗)
๕๖	เตื่อดิน	เตื่อดิน	<i>Trachelospermum asiaticum</i> (Siebold & Zucc.) Nakai	ไม้เถา	๑ (๒)
๕๗	เตื่อป่อง	มะเตื่อปล้อง	<i>Ficus hispida</i> L.f.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๕๘	เตื่อหิน	เตื่อปล้องหิน	<i>Ficus semicordata</i> Buch.-Ham. ex Sm.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๕๙	แดง	แดง	<i>Xylia xylocarpa</i> (Roxb.) W.Theob. var. <i>kerrii</i> (Craib & Hutch.) I.C.Nielsen	ไม้ต้น	๓ (๔)
๖๐	ตะไคร้หอม	ตะไคร้หอม	<i>Cymbopogon nardus</i> (L.) Rendle	หญ้า ไม้ต่าง ประเทศ	๒ (๒)
๖๑	ตากวาง	กำแพงเก้าชั้น	<i>Salacia verrucosa</i> Wight	ไม้เถา	๘ (๑๒)
๖๒	ตาไก่	กำแพงเจ็ดชั้น	<i>Salacia chinensis</i> L.	ไม้พุ่มที่เลื้อย ทอดลำต้น เกาะเกี่ยวขึ้นไป	๗ (๑๐)
๖๓	ตานกกด	คำรอก	<i>Ellipanthus tomentosus</i> Kurz	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๒ (๓)
๖๔	ตานา	กระดุมผี	<i>Glochidion rubrum</i> Blume	ไม้ต้น	๒ (๓)
๖๕	ตาเสือ	ตาเสือ	<i>Aphanamixis polystachya</i> (Wall.) R.Parker	ไม้ต้น	๒ (๓)
๖๖	ตุมกา	ตุมกาขาว	<i>Strychnos nux-blanda</i> A.W.Hill	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๓ (๔)
๖๗	ตุมตัง	กระแจะ	<i>Naringi crenulata</i> (Roxb.) Nicolson	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๖๘	ถ่อน	ทั้งถ่อน	<i>Albizia procera</i> (Roxb.) Benth.	ไม้ต้น	๒ (๓)
๖๙	ถั่วเขียว	ถั่วเขียว	<i>Vigna radiata</i> (L.) R. Wilczek	ไม้เถาล้มลุก	๑ (๒)
๗๐	ถั่วแหย	ถั่วแหยผี	<i>Vigna dalzelliana</i> (Kuntze) Verdc.	ไม้เถาล้มลุก	๑ (๒)
๗๑	น้ำเต้าแล้ง เต้าแล้ง ต้องแล้ง	นมน้อย	<i>Polyalthia evecta</i> (Pierre) Finet & Gagnep.	ไม้ต้น	๓ (๔)
๗๒	บก	กระบก	<i>Irvingia malayana</i> Oliv. ex A.W.Benn.	ไม้ต้น	๑ (๒)

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๗๓	บังมั่ง	เถียงพ้านางแอ	<i>Carallia brachiata</i> (Lour.) Merr.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๗๔	บัวหลวง	บัวหลวง	<i>Nelumbo nucifera</i> Gaertn.	ไม้ล้มลุกที่อาศัย อยู่ในน้ำ	๒ (๓)
๗๕	ปืปปีแดง	เจตมูลเพลิงแดง	<i>Plumbago indica</i> L.	ไม้พุ่มขนาดเล็ก	๖ (๙)
๗๖	เป็ดน้ำ	ผักเป็ดน้ำ	<i>Altemanthera philoxeroides</i> (Mart.) Griseb.	ไม้ล้มลุกที่อาศัย อยู่ในน้ำ	๑ (๒)
๗๗	เปล้า เป้า	เปล้าใหญ่	<i>Croton persimilis</i> Mull. Arg.	ไม้ต้น	๑๐ (๑๔)
๗๘	ผง	ปรงเหลี่ยม	<i>Cycas siamensis</i> Miq.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๗๙	ผักตากัง	รางจืด	<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl.	ไม้เถา	๑ (๒)
๘๐	ผักเสี้ยนผี	ผักเสี้ยนผี	<i>Cleome viscosa</i> L.	ไม้ล้มลุก	๔ (๖)
๘๑	ผักใส่่น้ำ	โคกกระออม	<i>Cardiospermum halicacabum</i> L.	ไม้เถาล้มลุก	๑ (๒)
๘๒	ผักหนอก	บัวบก	<i>Centella asiatica</i> (L.) Urb.	ไม้ล้มลุก	๔ (๖)
๘๓	ผักอีเลิด	ข้าพลุ	<i>Piper sarmentosum</i> Roxb.	ไม้ล้มลุก	๓ (๔)
๘๔	ผีเสื้อ	ผีเสื้อ	<i>Alangium chinense</i> (Lour.) Harms	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๘๕	ไผ่	ไผ่	<i>Bambusa</i> sp.	ไผ่	๑ (๒)
๘๖	ฝ้าย	ฝ้าย	<i>Gossypium herbaceum</i> L.	ไม้พุ่ม	๓ (๔)
๘๗	นมสาวสวรรค์	นมสวรรค์	<i>Clerodendrum paniculatum</i> L.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๘๘	พระยาสัตบัน	พญาสัตบรรณ	<i>Alstonia scholaris</i> (L.) R.Br.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๘๙	พริกไทย	พริกไทย	<i>Piper nigrum</i> L.	ไม้เถา	๘ (๑๒)
๙๐	พายสง	เครือปลาสงแดง	<i>Ichnocarpus frutescens</i> (L.) W.T.Aiton	ไม้เถา	๑ (๒)
๙๑	พิมาน	กระถินพิมาน	<i>Acacia harmandiana</i> (Pierre) Gagnep.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๙๒	ไฟเดือนห้า	หญ้าสาบกา	<i>Hygrophila incana</i> Nees	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๙๓	มอนสา	ปอกระสา	<i>Broussonetia papyrifera</i> (L.) L'Her.ex Vent.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๙๔	มะกา ส่าเหล้า	มะกา	<i>Bridelia ovata</i> Decne.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๙๕	มะสัง สัง	มะสัง	<i>Feroniella lucida</i> (Scheff.) Swingle.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๒ (๓)
๙๖	เขือบ้า มะเขือบ้า	ลำโพง	<i>Datura metal</i> L.	ไม้พุ่ม	๒ (๓)
๙๗	มะคำไก่	ประคำไก่	<i>Putranjiva roxburghii</i> Wall.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๙๘	มันปา	กันเกรา	<i>Fagraea fragrans</i> Roxb.	ไม้ต้น	๒ (๓)
๙๙	มูก	โมก	<i>Wrightia pubescens</i> R.Br.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๑๐๐	แม่ฮ้าง	สาบเสือ	<i>Chromolaena odorata</i> (L.) R.M.King & H.Rob.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๐๑	ยาดำ	ว่านหางจระเข้	<i>Aloe vera</i> (L.) Burm.f.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๐๒	ยานาง	เถาย่านาง	<i>Tiliacora triandra</i> (Colebr.) Diels	ไม้เถา	๑ (๒)
๑๐๓	ยาห้ว	ยาห้ว (ข้าวเย็นใต้)	<i>Smilax glabra</i> Roxb.	ไม้เถา	๑๔ (๒๐)
๑๐๔	ยาห้วค้อนกะแต	ยาเข้าเย็น	<i>Premna nana</i> Coll. & Hemsl.	ไม้พุ่มขนาดเล็ก	๑ (๒)
๑๐๕	ละหุ่งเทศ	ละหุ่ง	<i>Ricinus communis</i> L.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๐๖	ลำ หมายาลำ	มะกล่ำต้น	<i>Adenantha pavonina</i> L.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๐๗	ลิ้นฟ้า	เพกา	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Benth.ex Kurz	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๒ (๓)
๑๐๘	ลิ้นแฮด	ลิ้นแรด	<i>Tetracera scandens</i> (L.) Merr.	ไม้เถา	๑ (๒)
๑๐๙	เลา	พง	<i>Neyraudia reynaudiana</i> (Kunth) Keng ex Hitchc.	หญ้า	๑ (๒)
๑๑๐	ว่านครอบจักรวาล	ครอบจักรวาล	<i>Abutilon indicum</i> (L.) Sweet	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๑๑	ว่านขมิ้นดลูก	ว่านขมิ้นดลูก	<i>Curcuma comosa</i> Roxb.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๑๒	ว่านชน(พลับพลึง)	พลับพลึง	<i>Crinum asiaticum</i> L.	ไม้ล้มลุก	๒ (๒)
๑๑๓	ว่านค้ำฟ้า ว่านฟ้า		<i>Crinum</i> sp.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๑๔	ว่านตูปหมูป	เปราะป่า	<i>Kaempferia marginata</i> Carey ex Roscoe	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๑๕	ว่านนางคำ	ว่านนางคำ	<i>Curcuma aromatica</i> Salisb.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๑๖	ว่านไฟ	ไพล	<i>Zingiber montanum</i> (J.Koenig) Link ex A. Dietr.	ไม้ล้มลุก	๙ (๑๓)
๑๑๗	ส้องฟ้า	โปรงฟ้า	<i>Clausena harmandiana</i> (Pierre) Pierre ex Guillaumin	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๑๘	สะค้าน	สะค้าน	<i>Piper interruptum</i> Opiz	ไม้เถา	๒ (๓)
๑๑๙	สะแบง	ยางกราด	<i>Dipterocarpus intricatus</i> Dyer	ไม้ต้น	๒ (๓)
๑๒๐	สิงโคตัน	เทพทาโร	<i>Cinnamomum porrectum</i> (Roxb.) Kosterm.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๒๑	ส้มเกลี้ยง	ส้มเกลี้ยง	<i>Citrus sinensis</i> (L.) Osbeck	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๑๒๒	ส้มขึ้น	เขยตาย	<i>Glycosmis pentaphylla</i> (Retz.) DC.	ไม้ต้น	๑ (๒)

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๑๒๓	ส้มป่อย	ส้มป่อย	<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC.	ไม้พุ่มที่เลื้อย ทอดลำต้น เกาะเกี่ยวขึ้นไป	๑ (๒)
๑๒๔	ส้มเสี้ยว	เสี้ยวใหญ่	<i>Bauhinia malabarica</i> Roxb.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๒๕	เสี้ยว	เสี้ยวใหญ่	<i>Phyllanthus angkorensis</i> Beille	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๒๖	เสี้ยวน้อย	ไคร้หางนาค	<i>Phyllanthus taxodiifolius</i> Beille	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๒๗	เสลดพังพอนตัวผู้	เสลดพังพอน	<i>Barleria lupulina</i> Lindl.	ไม้พุ่ม	๒ (๓)
๑๒๘	เสลดพังพอนตัวเมีย	พญาปล้องทอง	<i>Clinacanthus nutans</i> (Burm.f) Lindau	ไม้เถาวัลย์	๒ (๓)
๑๒๙	หญ้าขัด	ขัดมอญ	<i>Sida acuta</i> Burm.f.	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๓๐	หญ้าคมปาว	หญ้าคมบางหิน	<i>Scleria tonkinensis</i> C.B.Clarke	ไม้ล้มลุก	๒ (๓)
๑๓๑	หญ้าคา	หญ้าคา	<i>Imperata cylindrica</i> (L.) Raeusch.	หญ้า	๑ (๒)
๑๓๒	หญ้าแห้วหมู	หญ้าแห้วหมู	<i>Cyperus rotundus</i> L.	ไม้ล้มลุก	๑๑ (๑๖)
๑๓๓	หนาด	หนาดใหญ่	<i>Blumea balsamifera</i> (L.) DC.	ไม้ต้น	๙ (๑๓)
๑๓๔	หมาก	หมาก	<i>Areca catechu</i> L.	ปาล์ม	๒ (๓)
๑๓๕	มอน	หม่อน	<i>Morus alba</i> L.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๒ (๓)
๑๓๖	หมากแก่น	กำจัดต้น	<i>Zanthoxylum rhetsa</i> (Roxb.) DC.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๓๗	หมากซัก	มะคำดีควาย	<i>Sapindus rarak</i> DC.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๓๘	หมากแตก	กระทิงลาย	<i>Celastrus paniculata</i> Willd.	ไม้เถา	๒ (๓)
๑๓๙	หมากนัด	สับปะรด	<i>Ananus comosus</i> (L.) Merr.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๔๐	หวายนั่ง	หวายนั่ง	<i>Calamus acanthophyllus</i> Becc.	ปาล์ม	๑ (๒)
๑๔๑	หวายนา		น่าจะเป็นชนิดเดียวกับหวายนั่ง แต่มาเรียก เป็นคำสร้อย		
๑๔๒	หัวสืโค หัวสิงโค	ตะไคร้	<i>Cymbopogon citratus</i> (DC.) Stapf	หญ้า	๕ (๗)
๑๔๓	หัวหอม	หอมแกง	<i>Allium cepa</i> L.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๔๔	หูดหอม	มะกรูด	<i>Citrus hystrix</i> DC.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๖ (๙)
๑๔๕	เหงือกปลาแซ้ง	เหงือกปลาหมอ	<i>Acanthus ebracteatus</i> Vahl	ไม้พุ่มขนาดเล็ก	๑ (๒)
๑๔๖	เหมาคัน เหมาไต้น	มะเฝ้า	<i>Antidesma montanum</i> Blume var. <i>Montanum</i>	ไม้ต้น	๒ (๓)
๑๔๗	เหมาตาควาย	เฝ้าสร้อย	<i>Antidesma acidum</i> Retz.	ไม้ต้น	๑ (๒)

ตารางที่ ๔ สมุนไพรที่ใช้ประกอบการรักษาร่วมกับการนวดของหมอพื้นบ้านอีสาน (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อในตำรับยา	ชื่อสามัญ	ชื่อวิทยาศาสตร์	ลักษณะวิสัย	ความถี่ที่ปรากฏ ใน ๗๐ ตำรับ (ตัวเลขใน วงเล็บคือ%)
๑๔๘	เหมือดคน	โสด	<i>Aporosa villosa</i> (Wall. ex Lindl.) Baill.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๔๙	เหมือดแเอ	พลองเหมือด	<i>Memecylon edule</i> Roxb.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๕๐	อ้อย	อ้อย	<i>Saccharum officinarum</i> L.	หญ้า	๒ (๓)
๑๕๑	อ้อยดำ	อ้อยดำ	<i>Saccharum sinense</i> Roxb.	หญ้า	๗ (๑๐)
๑๕๒	อะเลา	อินทนิลบก	<i>Lagerstroemia macrocarpa</i> Wall.ex Kurz	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๕๓	อติไทย	โหระพา	<i>Ocimum basilicum</i> L.	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๕๔	อิฐุม	มะรุม	<i>Moringa oleifera</i> Lam.	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๒ (๓)
๑๕๕	เอื้อง	เอื้องหมายนา	<i>Cheilocostus speciosus</i> (J.Koenig) C.D. Specht	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๕๖	เอนอ้า	โคลงเคลง	<i>Melastoma malabathricum</i> L. subsp. <i>malabathricum</i>	ไม้พุ่ม	๑ (๒)
๑๕๗	เอ็นอ่อน	เถาเอ็นอ่อน	<i>Cryptolepis dubia</i> (Burm.f.) M.R.Almeida	ไม้เถา	๒ (๓)
๑๕๘	รังหนาม อังหนาม	เต็งหนาม	<i>Bridelia retusa</i> (L.) A.Juss.	ไม้ต้น	๑ (๒)
๑๕๙	รังแรง ฮังแอ้ง	แครกฟ้า	<i>Heterophragma sulfureum</i> Kurz	ไม้ต้นขนาดเล็ก	๑ (๒)
๑๖๐	ฮุ่นไฮ้	ตานครบ	<i>Erythroxylum cambodianum</i> Pierre	ไม้ล้มลุก	๑ (๒)
๑๖๑	เฮื่อนกวาง	ดัดเต๋าดัน	<i>Diospyros ehretioides</i> Wall. ex G.Don	ไม้ต้น	๓ (๔)
๑๖๒	เห็ดไม้แดง ต้นแดง	เห็ดทั้งต้นแดง		เห็ด	

๑.๗) ข้อควรระวัง ในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ

๑) ข้อควรปฏิบัติ ประกอบด้วย

- ๑) ไม่ควรนวดเมื่อรับประทานอาหารอิ่มใหม่ๆ หลังรับประทานอาหาร ๑-๒ ชั่วโมง ถึงจะนวดรักษาได้
- ๒) ห้ามรักษาผู้ที่เมาหรือมีอาการผิดปกติ เช่น มีไข้สูง อาเจียน
- ๓) หลังรับการรักษาให้พัก ๑ วัน งดทำงานหนักหรือให้ดื่มเหล้า ๑ ถ้วยเล็ก (ประมาณ ๓๐ cc)
- ๔) ในกรณีที่ผู้ป่วยมีอาการอักเสบเพราะติดเชื้อไม่ควรนวดรักษา เพราะจะไปกระตุ้นทำให้อาการอักเสบรุนแรงขึ้น
- ๕) ไม่ควรนวดผู้ที่ประสบอุบัติเหตุใหม่ๆ
- ๖) การเปิดประตูลมไม่ควรกดนานเกิน ๔๕ วินาที และห้ามใช้แรงมากเกินไป เพราะอาจทำให้หลอดเลือดซ้ำอักเสบ รวมทั้งเส้นประสาทขาดเลือดไปเลี้ยงนานเกินไปจะทำให้เกิดอาการชาได้
- ๗) ควรสอบถามอาการของผู้ป่วยในระหว่างรักษาและหลังการรักษา
- ๘) ห้ามนวดฝ่าเท้าหญิงมีครรภ์โดยเฉพาะในขณะที่ครรภ์อ่อนหรือหญิงมีประจำเดือน เพราะจะทำให้ตกเลือดได้
- ๙) ในกรณีที่ต้องใช้เท้าช่วยในการนวด ห้ามเหยียบบริเวณก้นกบหรือกระเบนเหน็บโดยเด็ดขาด
- ๑๐) ไม่ควรอาบอาบน้ำทันทีหลังเสร็จจากการนวดใหม่ๆ

๒) ข้อควรหรือข้อห้าม หมอพื้นบ้านส่วนใหญ่จะแนะนำไม่ให้ผู้ป่วยทานอาหารแสลง ดังนี้

- ๑) ห้ามรับประทานของแสลง โดยเฉพาะโรคฝีพิษ ไฟลามก ห้ามรับประทาน ปู กบ กุ้ง
- ๒) ห้ามรับประทานของหมักดอง เช่น เหล้า เบียร์ หน่อไม้ จะทำให้ปวดมากขึ้น
- ๓) ห้ามรับประทานปลาไม่มีเกล็ด เช่น ปลาหลด ปลาไหล ปลาตะเพียนหางแดง ทำให้คางแข็ง
- ๔) ห้ามรับประทาน หัวหมู หนังหมู ข้อยำหมู หัวไชโป้วผัดไข่ สัตว์ปีก อาหารทะเล ชะอม อาจทำให้เกิดกะบัง (เลือดเป็นพิษ) ถึงขั้นเป็นหล่อย (กล้ามเนื้อไม่ทำงาน)

๒. ผลการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้าน

จากตารางที่ ๕ พบว่าการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้านใน ๕ จังหวัด คือ ขอนแก่น มหาสารคาม สกลนคร สุรินทร์ และเลย จำนวน ๑๖๕ คน พบว่า ผู้มารับบริการเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย ช่วงอายุที่มาใช้บริการ นวดสูงสุดอยู่ในช่วง ๕๑-๖๐ ปี ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาหาหมอนวด มากที่สุดอยู่ในช่วง ๑๐๐-๔๙๙ บาท ค่าปังกาย (ค่าตอบแทนหมอนวด) มากที่สุดอยู่ในช่วง ๑๐๐-๒๐๐ บาท โดยใช้บริการด้านอาหารจากหมอนวดพื้นบ้านมากที่สุด ร้อยละ ๔๙ ผู้ที่มารับบริการมีความพึงพอใจมากกว่าร้อยละ ๙๘ และถ้ามีปัญหาจะกลับมาใช้บริการใหม่คิดเป็น ร้อยละ ๕๕ และพบว่าส่วนใหญ่มาด้วยอาการ ปวดหลัง ปวดเอว กระดูกทับเส้น รองลงมาคือ อัมพฤกษ์ อัมพาต และอาการที่เกี่ยวข้องกับมดลูก โดยสามารถจัดกลุ่มอาการต่างๆ ใน ๓ ลำดับแรกดังนี้

ลำดับที่ ๑ ปวดหลัง หลังแข็ง หลังจม สะบักเอวจม กระดูกทับเส้น ปวดเอว

ลำดับที่ ๒ อัมพาต อัมพฤกษ์

ลำดับที่ ๓ จุกเสียดท้อง แน่น เส้นทับปมมดลูก เกี่ยวกับท้อง เอ็นท้อง ปวดประจำเดือน มดลูกหย่อน

ตารางที่ ๕ ผลการสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดที่บ้าน

รายการ	จำนวน	ร้อยละ	หมายเหตุ
เพศที่มาใช้บริการ ชาย หญิง	๖๘ ๙๗	๔๑ ๕๙	
ช่วงอายุที่มาใช้บริการ <๔๐ ปี ๔๑-๕๐ ปี ๕๑-๖๐ ปี >๖๑ ปีขึ้นไป	๒๓ ๔๖ ๖๓ ๓๓	๑๔ ๒๘ ๓๘ ๒๐	
ค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาหาหมอนวด >๑,๐๐๐ บาท ๕๐๐ - ๙๙๙ บาท ๑๐๐ - ๔๙๙ บาท ๒๐ - ๙๙ บาท ๐ บาท	๑๖ ๑๓ ๖๘ ๒๕ ๔๓	๑๐ ๘ ๔๑ ๑๕ ๒๖	เป็นคนในชุมชนเดินทางมาหาหมอนวดได้
ค่าปังกายที่ให้หลังการรักษา ๓๐๐ บาท ๑๐๐-๒๐๐บาท ๒๐ - ๖๐ บาท ๐ บาท	๕ ๑๐๓ ๓๖ ๒๑	๓ ๖๒ ๒๒ ๑๓	
จำนวนญาติที่มาด้วย ๑ คน ๒ คน ๓ คน ๔ คน	๒๐ ๘๐ ๔๘ ๑๗	๑๒ ๔๙ ๒๙ ๑๐	
การใช้บริการอื่น ๆ ที่บ้านหมอ ที่พัก อาหาร ที่พัก + อาหาร ค่าเดินทางกลับ	๔๘ ๘๑ ๓๕ ๑	๒๙ ๔๙ ๒๑ ๑	
ความพึงพอใจในการมารับบริการ พึงพอใจมาก พึงพอใจปานกลาง ไม่พึงพอใจ จะไปแนะนำคนอื่น ๆ ให้มาใช้บริการ ถ้ามีปัญหาจะกลับมาใช้บริการใหม่	๑๖๒ ๓ - ๗๔ ๙๑	๙๘ ๒ - ๔๕ ๕๕	

๓. แนวทางการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้าน

๓.๑ การถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้าน

เนื่องจากมีการออกพระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย ดังนั้น จึงต้องมีการวางแผนในการถ่ายทอดองค์ความรู้ และแนวทางในการประเมินระดับความรู้ของผู้ที่สมควรจะได้รับการรับรองให้สามารถนำไปประกอบวิชาชีพได้ จากการระดมความคิดเห็นของหมอนวดพื้นบ้านและผู้ที่เกี่ยวข้อง เห็นสมควรให้มีการกำหนดกระบวนการถ่ายทอดความรู้ ดังนี้

๑. ในกรณีที่เป็นการฝึกอบรม ต้องผ่านการเรียนในภาคทฤษฎีไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง ต้องผ่านการนวดรักษาโรคและอาการต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ราย โรคที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญพิเศษ ได้แก่ อาการอัมพาตและอัมพฤกษ์ไม่น้อยกว่า ๕ ราย และอาการที่เกี่ยวข้องกับมดลูกอีก ๕ ราย และต้องสอบผ่านตามเกณฑ์ที่คณะกรรมการวิชาชีพกำหนดไว้

๒. ในกรณีที่เป็นการศึกษาในสถานศึกษา ควรเป็นหลักสูตรที่มีการศึกษาไม่ต่ำกว่า ๖ ปี ประกอบด้วยวิชาเฉพาะด้านการนวดไม่น้อยกว่า ๓๐ หน่วยกิต และฝึกปฏิบัติเป็นเวลา ๒ ปี ทั้งนี้ควรผ่านการนวดรักษาโรคและอาการต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ รายและโรคที่ต้องอาศัยความเชี่ยวชาญพิเศษ ได้แก่ อาการอัมพาตและอัมพฤกษ์ไม่น้อยกว่า ๕ ราย และอาการที่เกี่ยวข้องกับมดลูกอีก ๕ ราย

ในประเด็นนี้มีความเห็นที่แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคและสถานศึกษาทั้ง ๓ แห่ง โดยผู้วิจัยได้นำผลการศึกษามานำเสนอตามตารางที่ ๖ ดังนี้

ตารางที่ ๖ สรุปผลการเสวนาแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านเทียบกับแนวทางการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัย ๓ แห่ง

รายการ	การเรียนภาคทฤษฎี (ชั่วโมง)	การเรียนภาคปฏิบัติ (ชั่วโมง)	หมายเหตุ
๑. ผลจากการเสวนากลุ่มหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสานจากการจัดเสวนากลุ่ม ๒ ครั้ง - ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๖-๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๕ ณ โรงแรมอมารี แอร์พอร์ต กทม. - ครั้งที่ ๒ วันที่ ๒๕-๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ โรงแรมเอป็น่าเฮาส์ กทม.	๓๐	๒๐๐	๑๐๐ ราย โรคทั่วไป +อัมพาตและอัมพฤกษ์ ๕ ราย +โรคเกี่ยวกับมดลูก ๕ ราย
๒. ผลจากการเสวนากลุ่มหมอนวดพื้นบ้านภาคเหนือ จากการจัดเสวนากลุ่ม ๒ ครั้ง - ครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๖-๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๕ ณ โรงแรมอมารี แอร์พอร์ต กทม. - ครั้งที่ ๒ วันที่ ๒๕-๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๖ ณ โรงแรมเอป็น่าเฮาส์ กทม.	-	๓๐๐	๑๕๐ ราย
๓. คณะกายภาพบำบัด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	-	๒๐๐	เรียน ๒ หลักสูตร หลักสูตรละ ๑๐๐ ชม.
๔. มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์	๒๐ (๑๐ หน่วยกิต)	๓๐๐	
๕. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช	๑๕๐ (๖ หน่วยกิต)	๓๕๐ (๖ หน่วยกิต)	

๓.๒ มาตรฐานการนวดแบบพื้นบ้าน ในการศึกษานี้หมอนวดพื้นบ้าน ได้มีการกำหนดคุณสมบัติของหมอนวดพื้นบ้านและสถานที่ให้บริการดังนี้

คุณสมบัติที่ดีของหมอนวดพื้นบ้าน แบ่งออกเป็น ๒ ด้าน ดังนี้

๑.๑ คุณสมบัติทางกายภาพ

- ๑) แต่งกายสะอาดเรียบร้อย
- ๒) ดูแลรักษาร่างกายให้สะอาด
- ๓) ไม่เป็นโรคติดต่อร้ายแรง หรือในระหว่างป่วยห้ามรักษา
- ๔) รักษาศีล ๕ อย่างเคร่งครัด
- ๕) มีความน่าเชื่อถือ สำนวน พูดจาสุภาพ

๑.๒ คุณสมบัติทางจิตวิญญาณและจรรยาบรรณ

- ๑) เป็นผู้ที่มีพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา
- ๒) มีความต้องการช่วยเหลือผู้อื่น ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน มีความเสียสละ มีจิตสาธารณะ
- ๓) อยู่ในศีลธรรมอันดี ซื่อสัตย์ สุจริต ไม่ลักขโมย ไม่ผิดในกามคุณ
- ๔) มีความศรัทธาในวิชาชีพของตนเอง
- ๕) ไม่พูดโกหกหลอกลวง ไม่หวังผลตอบแทน ลาภ ยศ ศรัทธา
- ๖) ไม่โอ้อวด ไม่ยกตนข่มท่าน
- ๗) สนใจศึกษาหาความรู้ใหม่ ๆ อยู่เสมอ
- ๘) ไม่เลียงใ้ย ถ้าเกินความสามารถของตนเองต้องมีการส่งต่อให้กับคนที่เก่งกว่าตนเอง
- ๙) ไม่แบ่งชั้นวรรณะ รักษาทุกคนอย่างเท่าเทียม
- ๑๐) ไม่ดื่มของมึนเมาในขณะที่ทำการรักษา

สถานบริการที่เหมาะสม สถานที่ที่ให้บริการนวดแบบพื้นบ้าน พบว่ามี ๒ ลักษณะ คือ

๒.๑ การให้บริการที่บ้านของหมอนวดพื้นบ้าน

- ๑) ต้องเป็นที่โล่งแจ้ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก
- ๒) ในกรณีที่หมอนวดและผู้ป่วยที่เป็นคนละเพศกันห้ามนวดในที่ลับตาคน ถ้าจำเป็นต้องนวดในที่ลับตาห้ามอยู่ลำพังสองต่อสอง ควรมีบุคคลที่สามอยู่ด้วย
- ๓) สถานที่ต้องสะอาด
- ๔) อุปกรณ์ ได้แก่ ที่นอน หมอน ต้องสะอาด

๒.๒ การให้บริการนอกสถานที่ ได้แก่ การให้บริการในสถานบริการสาธารณสุขของรัฐ/เอกชน ต้องมีมาตรฐานตามที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด

๓.๓ หลักเกณฑ์ในการประเมินผลการปฏิบัติงานของหมอนวดพื้นบ้าน

๑) วิธีการประเมินการนวดแบบพื้นบ้านเพื่อให้ใบประกอบโรคศิลปะ มีรายละเอียดดังนี้

การทดสอบทักษะการแพทย์พื้นบ้าน นวดแบบพื้นบ้าน มีการทดสอบทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ดังนี้

ภาคทฤษฎี (การทดสอบความรู้) เป็นการทดสอบความรู้ที่นำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ลักษณะข้อสอบเป็นแบบปรนัย ๔ ตัวเลือก จำนวนข้อสอบ ๑๐๐ ข้อ เวลา ๒ ชั่วโมง คิดเป็นร้อยละ ๒๐ ของคะแนนทั้งหมด ผู้เข้ารับการทดสอบจะต้องได้คะแนนไม่น้อยกว่าร้อยละ ๖๐ จึงจะถือว่าสอบผ่านภาคความรู้ และมีสิทธิสอบภาคปฏิบัติ (ถ้าสอบไม่ผ่าน จะไม่มีสิทธิสอบภาคปฏิบัติ)

ภาคปฏิบัติ (การทดสอบทัศนคติ) โดยผู้ทดสอบจะต้องสัมภาษณ์ผู้เข้ารับการทดสอบตามที่กำหนด โดยพิจารณาจาก บุคลิกภาพ ความมีมนุษยสัมพันธ์ มีคุณธรรมจริยธรรม รู้ข้อห้ามและข้อควรระวังในการนวด

ภาคปฏิบัติ (การทดสอบความสามารถ) เป็นการทดสอบความสามารถซึ่งเกิดจากการสะสมประสบการณ์จนเกิดความชำนาญเพียงพอที่จะปฏิบัติงานได้อย่างมีคุณภาพตามข้อกำหนด ถูกขั้นตอนและเสร็จตามเวลาที่กำหนด (ใช้เวลาสอบ ๑ ชั่วโมง) ลักษณะแบบทดสอบเป็นการทดสอบปฏิบัติโดยให้ผู้เข้ารับการทดสอบซักถามประวัติอาการและตรวจร่างกายผู้มารับบริการก่อนที่จะนวด ซึ่งผู้เข้ารับการทดสอบสามารถเลือกนวดตามอาการที่ปรากฏ

เอกสารประกอบการสมัครเข้าทดสอบการนวดแบบพื้นบ้าน

- (๑) สำเนาทะเบียนบ้าน
- (๒) สำเนาบัตรประชาชน
- (๓) รูปถ่าย ๑ นิ้ว จำนวน ๒ รูป
- (๔) ใบรับรองวุฒิจากสถาบันการศึกษา
- (๕) ใบรับรองการเรียนนวดพื้นบ้าน จำนวน ๑๐๐ ชั่วโมง
- (๖) ใบนวดเก็บประสบการณ์งานนวด จำนวน ๑๐๐ ราย
- (๗) ค่าลงทะเบียนทดสอบ จำนวน ๓๐๐ บาท

๒) เกณฑ์การประเมินการปฏิบัติงานของหมอนวดพื้นบ้าน

จากการศึกษาในครั้งนี้หมอนวดพื้นบ้าน มีความเห็นว่าควรมีการประเมิน ๓ ด้าน คือ

๒.๑ ด้านสถานที่ และสิ่งแวดล้อม

๒.๒ ด้านหมอนวด

๒.๓ ด้านอุปกรณ์/ สมุนไพร/ คาถา

โดยมีรายละเอียดของเกณฑ์ในการประเมิน ดังตารางที่ ๗

ตารางที่ ๗ เกณฑ์ประเมินการปฏิบัติงานของหมอพื้นบ้าน

หัวข้อที่ทำการประเมิน	คะแนนเต็ม	คะแนนที่ได้	หมายเหตุ
๑. ด้านสถานที่และสิ่งแวดล้อม ๑.๑ อาคารที่ใช้ขนาดสะอาด เรียบร้อย ๑.๒ ที่นอนสำหรับนอนและผ้าคลุม สะอาด ๑.๓ หมอนและปลอกสะอาด	๒๐ ๑๐ ๕ ๕		
๒. ด้านหมอนวด ๒.๑ แต่งกายสะอาด เรียบร้อย ๒.๒ มีขั้นตอนในการวินิจฉัยโรคที่ถูกต้อง ไม่ก่อให้เกิดความเสี่ยง ๒.๓ สุภาพ ไม่โอ้อวด ๒.๔ ไม่ดำเนินการหรือก่อให้เกิดความเสี่ยงหรือเป็นอันตรายต่อผู้มาใช้บริการ	๒๕ ๕ ๕ ๕ ๑๐		
๓. ด้านอุปกรณ์/สมุนไพร/คาถา ๓.๑ อุปกรณ์ที่ใช้เหมาะสม (สะอาด ไม่เป็นอันตรายต่อผู้ให้บริการ) ๓.๒ สมุนไพรที่ใช้ในการอบ ประคบมีความ เหมาะสม (สะอาด ไม่เป็นอันตราย) ๓.๓ พิธีกรรม	๒๐ ๑๐ ๕ ๕		
๔. การติดตามประเมินผลการรักษา	๑๕		
๕. การยอมรับของชุมชน	๒๐		
รวมคะแนน	๑๐๐		

๓.๔ แบบบันทึกก่อนการรักษาและหลังการรักษา

๑) แบบบันทึกก่อนการรักษา

พบว่าหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่เสนอให้มีการจัดทำแบบบันทึกการยินยอมในการให้การรักษา ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักฐานในการตกลงให้มีการรักษา โดยอยู่บนพื้นฐานว่าผู้ป่วยมีความเชื่อมั่นในตัวหมอนวดพื้นบ้าน แบบบันทึกปรากฏในภาคผนวก ค

๒) แบบบันทึกการนัดหลังการรักษา

พบว่าหมอพื้นบ้านส่วนใหญ่มีความเห็นว่าควรให้หมอนวดพื้นบ้านมีการบันทึกข้อมูลในการให้บริการ เพื่อวัตถุประสงค์ดังนี้

- (๑) มีหลักฐานอ้างอิงในการให้บริการ
- (๒) มีข้อมูลเพื่อใช้ในการพัฒนาองค์ความรู้และการให้บริการต่อไปในอนาคต
- (๓) มีหลักฐานที่ใช้ในการติดตามผลการรักษา

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง พื้นฐานการนวดพื้นบ้านอีสาน เป็นการศึกษเชิงคุณภาพมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านอีสานเกี่ยวกับ ความเชื่อและวิธีการอธิบายร่างกายมนุษย์ หลักการวินิจฉัย ขั้นตอนในการนวด อาการ/โรคที่สามารถนวดได้และนวดไม่ได้ สมุนไพรที่ใช้ร่วมกับการนวด ข้อควรระวัง ข้อห้ามในการนวด ๒) เพื่อสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนพื้นบ้าน ๓) ศึกษาแนวทางในการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาของหมอนวดพื้นบ้าน ดำเนินการศึกษาในกลุ่มหมอนวดพื้นบ้านที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ คัดเลือกหมอนพื้นบ้านได้จำนวน ๒๖ คน จาก ๗ จังหวัด ดำเนินการถอดองค์ความรู้รายบุคคล และสอบถามความรู้จากหมอนพื้นบ้านทุกคน เก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนกรกฎาคม ๒๕๕๖ ถึง กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ โดยสามารถนำเสนอข้อมูลสรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะได้ ดังนี้

สรุปผลการศึกษา

๑) **องค์ความรู้การนวด** พบว่า ศาสตร์การนวดมีปรากฏในภาพแกะสลักนูนต่ำตามโบราณสถานในภาคอีสาน โดยที่เก่าแก่ที่สุดที่พบ คือ ที่ปราสาทสระกำแพงใหญ่ ตำบลสระกำแพงใหญ่ อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งหลักฐานดังกล่าวน่าจะมีการสืบทอดภูมิปัญญาการนวดมาจากเขมร และมีรกรากมาจากอินเดีย โดยศาสตร์การนวดมีการเผยแพร่และกระจายไปยังชุมชนต่างๆ ผ่านการฝึกปฏิบัติและเป็นความรู้ที่ติดอยู่ในตัวบุคคล ไม่มีการจดบันทึกเรื่องราวที่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ทำให้องค์ความรู้ในการนวดนี้อยู่ในตัวบุคคลและมีการถ่ายทอดกันมาด้วยวิธีการฝึกปฏิบัติจึงมีความชำนาญ โดยมีความรู้ที่ถ่ายทอดกันมาดังนี้

- **ความเชื่อและการอธิบายร่างกายมนุษย์** พบว่า หมอนวดพื้นบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับ เส้น เอ็น จุด โดยจุดบริเวณศีรษะด้านหน้ามี ๗ แห่ง และจุดบริเวณศีรษะด้านหลังมี ๘ แห่ง ส่วนระบบเส้นและเอ็นประกอบด้วย ๔ ส่วน คือ ๑) ระบบเส้นเอ็นบริเวณแขนและไหล่ มี เส้น เอ็น และจุดที่สำคัญ ๒๖ แห่ง ๒) ระบบเส้น เอ็น จุดที่บริเวณท้องมี ๘ แห่ง ๓) ระบบเส้น เอ็น จุดที่บริเวณส่วนหลัง ประกอบด้วยเส้นหลัก ๑๐ เส้น และ ๔) ระบบเส้น เอ็น จุด ส่วนขาและสะโพก ประกอบด้วย เส้นหลัก ๓๓ เส้น

- **หลักการวินิจฉัย** พบว่า หมอนวดพื้นบ้านอีสาน จะมีการตรวจรอบสะดือโดยใช้นิ้ว ๓ นิ้ว เพื่อตรวจสอบว่าเส้น/เอ็นบริเวณนั้น อยู่ในตำแหน่งที่ผิดปกติหรือไม่ สังเกตอาการของผู้ป่วย ตั้งแต่ลักษณะการเดิน ลักษณะสีผิว ลักษณะการหายใจ และลมหายใจ การสอบถามอาการต่างๆโดยทั่วไป หากพบอาการที่ไม่สามารถนวดได้ (จำนวน ๑๓ อาการ/โรค) จะแนะนำให้ไปโรงพยาบาล โดยหมอนวดพื้นบ้านอีสานมีความรู้ความสามารถในการรักษาโรค/อาการ ต่างๆได้จำนวน ๔๕ โรค /อาการ

- **ขั้นตอนในการนวด** พบว่า ในแต่ละโรค/อาการ มีขั้นตอนรายละเอียดทั้ง ๔๕ โรค/อาการ โดยการนวดพื้นบ้านอีสานจะนวดตามเส้น เอ็น และจุดต่างๆ และหมอนพื้นบ้านหลายคนจะใช้เทคนิคการขีดเส้น ในการนวดเพื่อรักษาอาการ มีพิธีกรรมก่อน-หลังรักษา เรียกว่า ค่าคาย - ปังกาย ซึ่งค่าคายเป็นคำบูชาครูของหมอนพื้นบ้าน

ทุกคนจะอยู่ระหว่าง ๑๒-๒๔ บาท ส่วนค่าปังกายเป็นค่าตอบแทนหมอที่ให้การรักษาผู้ป่วยจนอาการดีขึ้น ผู้ป่วยหรือญาติจะตอบแทนหมอภายหลังการรักษาเรียบร้อยแล้ว หมอจะไม่เรียกร้องค่ารักษาแล้วแต่ผู้ป่วยจะให้เอง ส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง ๑๐๐ - ๒๐๐ บาทมากที่สุด

- **ส่วนสมุนไพรที่ใช้ร่วมกับการนวด** พบว่า หมอนวดพื้นบ้านอีสานจะใช้ค่อนข้างน้อย ยกเว้นการรักษาผู้ป่วยอัมพฤกษ์ อัมพาต ที่จำเป็นต้องใช้ยาตำรับร่วมด้วย จากการศึกษาในครั้งนี้พบว่ามีสมุนไพรตำรับที่หมอพื้นบ้านใช้ร่วมกับการนวดรักษาจำนวน ๗๐ ตำรับ จำแนกเป็นพืชสมุนไพร ๑๖๑ ชนิด และ เห็ด ๑ ชนิด โดยสมุนไพรที่นำมาใช้ในตำรับมากที่สุดมี ๕ ชนิด คือ ยาหั่ว หญ้าแห้วหมู เปล้าและเจตมูลเพลิงแดง(ปีปีแดง) ว่านไฟ , พริกไทยและตากวาง

- **ข้อควรระวัง** พบว่า ผู้ป่วยไม่ควรนวดภายหลังการรับประทานอาหารเสร็จใหม่ๆ ในช่วง ๑ - ๒ ชั่วโมง หรือ คนที่มีไข้สูงมีอาการอักเสบติดเชื้อ ประสบอุบัติเหตุใหม่ๆ หญิงมีครรภ์ หรือกำลังมีประจำเดือน และหลังการนวดรักษาแล้วต้องงดทำงานหนัก ๑ วัน และไม่ควรอาบน้ำทันทีภายหลังการนวดเสร็จ

- **ข้อควรค่า** หรือข้อห้าม พบว่า หมอพื้นบ้านจะห้ามรับประทานของแสลง โดยเฉพาะโรคฝีพิษ ไฟลาม ห้ามรับประทานปู กุ้ง ห้ามรับประทานของหมัก ดอง ปลาไม่มีเกล็ด หัวหมู หนังหมู ซะอม อาหารทะเล เป็นต้น

๒) ผลสำรวจผู้มารับบริการกับหมอนวดพื้นบ้าน พบว่า ผู้ป่วยจำนวน ๑๖๕ ราย มีอาการที่มาพบหมอพื้นบ้านมากที่สุด ๓ ลำดับแรก คือ ๑) อาการปวดหลัง หลังแข็ง ปวดเอว กระดุกทับเส้น ๒) อัมพฤกษ์ อัมพาต ๓) จุกเสียดท้อง แน่นท้อง ปวดประจำเดือน เส้นทับปีกมดลูก มดลูกหย่อน ส่วนผู้ที่มารับบริการส่วนมากเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย มีอายุระหว่าง ๕๑-๖๐ ปี ผู้ป่วยส่วนใหญ่ให้ค่าตอบแทนการรักษากับหมอ (ค่าปังกาย) ระหว่าง ๑๐๐-๒๐๐ บาท มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๖๒ ส่วนใหญ่อ้อยละ ๔๘ มีความพึงพอใจมาก และร้อยละ ๕๕ จะกลับมาใช้บริการใหม่ถ้ามีปัญหา รวมทั้งร้อยละ ๔๖ จะแนะนำคนอื่นๆ ให้มาใช้บริการกับหมอพื้นบ้านต่อไป

๓) แนวทางการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาของหมอนวดพื้นบ้าน พบว่า ควรมีการวางแผนทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ และแนวทางในการประเมินระดับความรู้ของหมอนวดพื้นบ้านทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ดังนี้ ในกรณีฝึกอบรมต้องมีการเรียนในภาคทฤษฎีไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง และนวดแก้อาการต่างๆ ๑๐๐ ราย โดยต้องสอบผ่านตามเกณฑ์ที่คณะกรรมการวิชาชีพกำหนด ในกรณีเรียนในสถานศึกษา ควรมีหลักสูตรการศึกษาไม่ต่ำกว่า ๖ ปี และมีวิชาเฉพาะด้านการนวดไม่น้อยกว่า ๓๐ หน่วยกิต และฝึกปฏิบัติเป็นเวลา ๒ ปี รวมทั้งต้องผ่านภาคปฏิบัติในการนวดรักษาอาการต่างๆ ไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ราย ส่วนด้านคุณสมบัติของการเป็นหมอนวดพื้นบ้านที่ดีและมีมาตรฐานจะต้องมีคุณสมบัติทั้งทางกายภาพและจรรยาบรรณที่ดี รวมทั้งสถานที่ให้บริการต้องมีความเหมาะสมโดยเฉพาะด้านความสะอาด นอกจากนั้นจะต้องมีเกณฑ์การประเมิน เพื่อเป็นการรักษามาตรฐานของการให้บริการ และเพื่อเป็นการส่งเสริมให้หมอนวดพื้นบ้านได้ไปประกอบวิชาชีพต่อไป

อภิปรายผล

๑) องค์ความรู้การนวด ของหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสาน จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ไม่พบว่ามีกรรงานประวัติการนวดพื้นบ้านอีสาน แต่จากการประมวลข้อมูลในภาคสนามของการศึกษาในครั้งนี้พบว่า การนวดแบบพื้นบ้านอีสานน่าจะมีรากฐานมาจากการนวดแบบจีนมาผสมผสานกับความรู้ที่หมอพื้นบ้านได้มีการพัฒนาจากการปฏิบัติในระหว่างการนวดรักษา ดังนั้นการนวดแบบพื้นบ้านอีสานจึงให้ความสำคัญกับความผิดปกติของเอ็นเป็นหลัก จึงเรียกผู้เชี่ยวชาญทางการนวดว่า “หมอเอ็น” รากฐานที่สำคัญประการหนึ่งของการนวดแบบพื้นบ้านอีสานคือ การตรวจชีพจรตามเส้น เข้าใจว่ารากฐานของความรู้ที่น่าจะมาจากจีน แต่อย่างไรก็ตามในเขตอีสานตอนล่างที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมขอมการนวดแบบพื้นบ้านอาจมีการผสมผสานความรู้จากอินเดียเข้ามาร่วมด้วย โดยพิจารณาจากรูปสลักตามศาสนโบราณสถาน หรือปราสาทขอมในที่ต่างๆ จะปรากฏภาพวาด

เรื่องการนวดไว้ในทุกที่ นอกจากนั้นความเข้มแข็งของชุมชนคนอีสานจะวัดกันที่จำนวนของผู้เชี่ยวชาญประจำหมู่บ้าน ซึ่งมีทั้งหมด ๑๓ ประเภท (ญาคู, เจ้าโคตร, หมอสูตร, เฒ่าจ้ำ, หมอยา, หมอเอ็น, หมอตำแย, หมอมอ, หมอส่อง, หมอข้าว, หมอผ้า, หมอเหล็ก และนักเล่นีทาน) โดยหมอเอ็นนับว่าเป็นบุคคลที่สำคัญประเภทหนึ่งที่ต้องมีอยู่ในทุกหมู่บ้านจึงจะทำให้หมู่บ้านนั้นเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาความรู้/ภูมิปัญญาของชุมชนได้จากวิถีชีวิตของคนในภาคอีสานส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีการทำไร่ ทำนา ที่ต้องใช้แรงงาน ส่วนใหญ่ใช้แรงงานเกินกว่าที่กล้ามเนื้อของร่างกายจะรับได้ จึงทำให้เกิดความผิดปกติของกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น ที่โดนกดทับหรือโยกย้ายตำแหน่ง ทำให้มีอาการปวดเมื่อยเนื้อตัวอยู่เป็นประจำ ดังนั้นจึงต้องพึ่งพาหมอเอ็นที่มีอยู่ในชุมชน แม้ว่าจะไม่มีหมอเอ็นอยู่ในหมู่บ้าน ก็จะเสาะแสวงหาหมอเอ็นที่อยู่ในชุมชนอื่น เพื่อไปใช้บริการ สอดคล้องกับการศึกษาของไพบุลย์ ดาริห์ (๒๕๔๕) ที่ศึกษาเรื่องหมอเส้น โดยหมอเส้นเชื่อว่าการเจ็บปวดตามร่างกายหรืออาการผิดปกติบางอย่าง เกิดจากเส้นเอ็นหด แข็ง ตึง หรือเส้นเอ็นถูกทับ เรียกว่า “เส้นจม” วิธีแก้ไขจะใช้วิธีกดนวดเส้นเอ็นให้คลายซึ่งมีผลทำให้ “เส้นล่อย” ก็จะบรรเทาอาการเจ็บปวดหรือบำบัดอาการผิดปกติได้ สอดคล้องกับ สุทธิสา ปลื้มปิติวิริยะเวชและคณะ โดยพบว่าหมอนวดพื้นบ้านเชื่อว่าเมื่อเส้นมีความผิดปกติจะทำให้รบกวนการทำงานของร่างกาย ทำให้อยู่ไม่เป็นสุขไม่สามารถทำงานได้ตามปกติทำให้ผู้ป่วยมารับการนวดกับหมอนวดพื้นบ้านเนื่องจากผู้ป่วยมีความเชื่อว่าอาการปวดเมื่อยต่างๆ ที่เกิดจากเส้น เอ็น โดยหมอเส้นจะไม่ใช้วิธีจับตึงเส้นเพราะอาจทำให้เส้นเอ็นฉีกขาด แต่จะใช้เทคนิควิธีการกดเส้นซึ่ง มี ๒ วิธี คือ ๑) การ “ขีด” หมายถึง การใช้นิ้วหัวแม่มือกดเส้น แล้วค่อยๆ เคลื่อนนิ้วหัวแม่มือไปทางนิ้วชี้ เป็นเทคนิคการกดเส้นเอ็นที่ใช้กับส่วนของร่างกายบริเวณที่มีความแข็ง เช่น ขมับ หลัง หน้าแข้ง หมอเส้นบางคนพัฒนาเทคนิควิธีขีดให้ได้ผลดีจากประสบการณ์ของตนเอง ๒) การใช้ฝ่ามือหรือสันมือกดเส้น เป็นเทคนิคการกดเส้นเอ็น ที่ใช้กับส่วนของร่างกายบริเวณที่มีความนุ่ม เช่น บริเวณช่องท้อง สะโพก ขาท่อนบน หมอเส้นทุกคนมีการกดเส้นเพิ่มเติมบริเวณอื่นๆ ให้แก่ผู้รับบริการอีกเพิ่มเติมแม้ว่าอวัยวะส่วนนั้นจะไม่มีอาการผิดปกติ เพราะเชื่อว่าเส้นเอ็นทุกเส้นมีความเชื่อมโยงกันทั่วร่างกาย หากเส้นใดเส้นหนึ่งหดตึง ก็จะส่งผลให้เส้นอื่น ๆ หดตึงตามไปด้วย อันจะทำให้อวัยวะส่วนอื่นๆมีอาการผิดปกติไปด้วยเช่นกัน หมอเส้นส่วนใหญ่ไม่มีการใช้อุปกรณ์หรือเครื่องมือประกอบในการนวดกดตามเส้นต่างๆ สอดคล้องกับ กลัยา มหาวิน (๒๕๕๔) ที่พบว่า การนวดของชาวเขา (เผ่าจีนฮ่อ มูเซอดำ ปะหล่อง ไทยใหญ่) ส่วนใหญ่ใช้ส่วนของมือไม่ว่าจะเป็นนิ้วมือทุกนิ้ว อุ้งมือ หรือแรงจากข้อมือและข้อมือ ของหมอนวดในการนวดกดลงน้ำหนักไปบนอวัยวะต่างๆของผู้ป่วยที่มีอาการปวดเมื่อยหรือมีอาการต่างๆเพื่อให้บริการนวดรักษาเช่นกัน

๒) ผลการสำรวจผู้รับบริการ พบว่า ผู้ป่วยส่วนใหญ่ที่มาใช้บริการจะมีอาการ ปวดหลัง ปวดเอว กระดุกทับเส้น รองลงมาคือ อัมพฤกษ์ อัมพาต และอาการที่เกี่ยวกับท้อง เช่น ปวดประจำเดือน เป็นต้น ผู้ป่วยส่วนใหญ่เข้าใจและมักไปรับบริการเพื่อแก้ไขอาการต่างๆ จากหมอเส้นหมอเอ็นซึ่งเป็นผู้รู้ในหมู่บ้าน ทำให้ไม่ต้องเสียเวลาในการเดินทางไปโรงพยาบาลเป็นการลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวลงได้ หมอเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่เรียกร้อยค่ารักษาแล้วแต่จะผู้ป่วยจะให้โดยถือว่าเป็นการช่วยเหลือกันเองในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยมองว่ากิจกรรมการให้บริการของหมอพื้นบ้านมีความสำคัญและเป็นทางเลือกหนึ่งในชุมชน และยังเป็น การช่วยลดปัญหาความแออัดในการเข้ารับบริการในโรงพยาบาลของรัฐได้อีกทางหนึ่งด้วยและจากผลการศึกษาของสุทธิสา ปลื้มปิติวิริยะเวชและคณะ (๒๕๔๓) พบว่า มีท่านวดบางท่านที่ผู้วิจัยมองว่าต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในบริเวณที่สำคัญได้แก่ ไหล่ปลาร้า รักแร้ ขาหนีบ สะดือ อวัยวะเพศ ส่วนการนวดที่สามารถรักษาอาการต่างๆได้แก่ กลุ่มปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ ข้อมือข้อมือไหลข้อเท้า เคล็ด เอ็นอักเสบ อาการแน่นท้อง ท้องอืด แต่ไม่สามารถรักษาอาการ เอ็นฉีกขาด ข้อเคลื่อนบางส่วน ข้อหลุด อาการหมอรองกระดูกสันหลังเคลื่อน และให้ข้อเสนอแนะว่าจำเป็นต้องให้ความรู้เพิ่มเติมแก่หมอพื้นบ้านในเรื่องโครงสร้างร่างกายและอวัยวะภายใน และเห็นว่าหมอพื้นบ้านควรระมัดระวังในการนวดบางบริเวณและอาการ

บางอย่างที่ไม่สามารถรักษาด้วยการนวด และบางกรณีจำเป็นต้องส่งไปรักษากับแพทย์ที่ชำนาญต่อไป ในประเด็นนี้ผู้วิจัยเห็นว่าหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรเข้าไปส่งเสริมสนับสนุนรวมทั้งดำเนินการศึกษาประสิทธิภาพการนวดรักษาอาการต่างๆ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำเป็นแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นมาตรฐาน รวมทั้งนำข้อจำกัดในการรักษาของหมอพื้นบ้านมาเป็นแนวทางในการเรียนรู้เพื่อเพิ่มทักษะความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการรักษาอาการต่างๆให้มีประสิทธิภาพต่อไป

จากข้อมูลดังกล่าว บ่งชี้ให้เห็นว่า องค์ความรู้การนวดของภาคอีสาน ส่วนใหญ่เป็นองค์ความรู้เฉพาะถิ่นที่มีการพัฒนาและสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ให้ความสำคัญกับเรื่อง เส้น เอ็น และจุด เป็นหลัก โดยเน้นการใช้มือเพื่อบรรเทาอาการต่างๆ ในการบำบัดรักษา ในมุมมองของผู้วิจัยเห็นว่าองค์ความรู้การนวดเหล่านี้พบว่ามีในทุกภาคเช่นกัน เพียงแต่อาจแตกต่างกันเรื่องเทคนิคและวิธีการบำบัดรักษารวมทั้งแนวคิดและความเชื่อซึ่งแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค แต่ในบางประเด็นที่เป็นข้อจำกัดของหมอพื้นบ้าน หน่วยงานภาครัฐควรให้ความสำคัญ และควรมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมแพทย์แผนปัจจุบันเพื่อพัฒนาทักษะที่สำคัญให้กับหมอพื้นบ้านต่อไป นอกจากนี้ผู้วิจัยเห็นว่าควรผลักดันให้มีการนำองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านภาคอีสานซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นมาจัดทำเป็นแผนการถ่ายทอดความรู้ในระบบการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาหรือพัฒนาร่วมกับหน่วยงานในส่วนภูมิภาคในการจัดทำหลักสูตรการฝึกอบรมเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบันเพื่อสร้างโอกาสการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นภาคอีสานมากขึ้นประกอบกับการพัฒนาเป็นอาชีพสำหรับการดูแลสุขภาพในชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรจัดให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) และถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเจ้าหน้าที่ผู้สนใจ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ทีมสหวิชาชีพเนื่องจากเป็นความรู้ที่สามารถนำไปปรับใช้กับคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี

๒. ควรจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อขยายองค์ความรู้ และเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ โดยให้มีหมอนวดพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญทำหน้าที่เป็นครูฝึกให้กับบุคลากรสาธารณสุข ผู้ช่วยแพทย์แผนไทย หรือนักศึกษาแพทย์แผนไทย เพื่อให้องค์ความรู้เหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดโดยหมอพื้นบ้านที่มีความเชี่ยวชาญต่อไป

๓. ควรพัฒนาแนวทางการถ่ายทอดองค์ความรู้ของหมอนวดพื้นบ้านอีสาน ให้เป็นระบบและมีมาตรฐาน โดยจัดเป็นแนวทางในการฝึกอบรมทั้งภาคทฤษฎีไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ชั่วโมง และภาคฝึกปฏิบัติโดยการนวดรักษา และใช้ยาสมุนไพรร่วมไม่น้อยกว่า ๑๐๐ ราย รวมทั้งการฝึกประสบการณ์ในการนวดรักษาอัมพฤกษ์หรืออัมพาต และโรคที่เกี่ยวข้องกับมดลูกอย่างละไม่น้อยกว่า ๕ ราย

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรตำรับร่วมกับการนวดรักษาอาการต่างๆ รวมทั้งภูมิปัญญาการใช้ “ยาตั้ง” ซึ่งเป็นการนำสมุนไพรมาใช้ควบคู่ไปกับการนวดรักษาตามภูมิปัญญาของภาคอีสาน เพื่อพัฒนาอัตลักษณ์ของการใช้สมุนไพรตำรับในรูปแบบยาตั้งร่วมกับการนวดรักษาต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กัลยา มหาวิน. (๒๕๕๔). การแพทย์พื้นบ้านชาวเขาเผ่าจีนฮ่อ มูเซอดำ ปะหล่อง และไทยใหญ่ กรณีศึกษา ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงดอยอ่างขาง อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- ดารณี อ่อนชมจันทร์ และคณะ. (๒๕๔๘). การนวดพื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้า และพัสดุภัณฑ์.
- เพ็ญภา ทรัพย์เจริญ. (๒๕๕๕). การศึกษาองค์ความรู้การนวดพื้นบ้านในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย. รายงานฉบับสมบูรณ์ นำเสนอต่อ สถาบันการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข
- ไพบุลย์ ดำริห์. (๒๕๕๕). การศึกษาหมอเส้น: การนวดพื้นบ้านอีสาน. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อสำนักงาน คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- มูลนิธิกระเจา. (๒๕๕๐). ชนเผ่าลาหู่ - หมอพื้นบ้าน. [อินเทอร์เน็ต]. สืบค้นจาก <http://www.hilltribe.org/thai/lahu/lahu-traditional-medicine.php>
- ระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์. (๒๕๕๓). การอนุรักษ์และการพัฒนาการนวดพื้นบ้าน จังหวัดนครพนม. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม).
- รุจิณาด อรรถสิขฐ. (๒๕๓๕). คุณสมบัติและพฤติกรรมของหมอพื้นบ้านในชุมชน. *สาธารณสุขปริทัศน์*, ๓(๑). ๓๓-๓๘.
- รุจิณาด อรรถสิขฐ. (๒๕๓๘). การปรับตัวของการนวดพื้นบ้านในสังคมชนบท. (วิทยานิพนธ์สาธารณสุขศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล).
- วิทยา ภูมิเหล่าแจ้ง. (๒๕๕๔). หมอเฒ่า: การพัฒนาการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อกระบวนการรักษาระบบกล้ามเนื้อ ในภาคอีสาน. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม).
- สุทิดา ปลื้มปิติวิริยะเวช และเสาวภา พรศิริพงษ์. (๒๕๔๓). การนวดพื้นบ้านอีสานในเชิงกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา. *นันทบุรี: สถาบันการแพทย์แผนไทย กระทรวงสาธารณสุข*.
- สมบูรณ์ ทิพย์นุ้ย, พนม สังข์สินเลิศ, วัลลภ พรหมสังฆะ, สุพรรณิ ยี่ไขตช่วง, ประสิทธิ์ งามทิพย์. (๒๕๔๖). การฟื้นฟู ภูมิปัญญาและการขยายองค์ความรู้ให้เป็นทางเลือกในการดูแลสุขภาพชุมชนของหมอนวดพื้นบ้าน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ
- สำนักการแพทย์พื้นบ้านไทย. (๒๕๕๔). องค์ความรู้การดูแลอัมพฤกษ์ อัมพาต ของหมอพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ผู้จัดการออนไลน์ ๖ เมษายน ๒๕๕๔ <http://www.manager.co.th/Travel/>
- อุษา กลิ่นหอม. (๒๕๕๕). ขีดเส้น: วิชานวดพื้นบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.

J.H. Kellogg MD ๑๘๙๕ “The art of massage” (page ๙).

Robert Noah Calvert ๒๐๐๒: “The History of Massage” (page ๓๕).

Alan Steinfeld ๒๐๐๓: “Careers in Alternative Medicine” By (page ๔๘).

Thomas Claire ๒๐๑๐: “Body Work”

Available : http://ittm.dtam.moph.go.th/data_articles/thai_mssg/thaimssg๐๑.htm

Available : <http://www.soundtransformations.co.uk/therapymain.htm>

Available : <http://www.google.co.th/imgres?q=Charaka+Samhita>

Available : <http://en.wikipedia.org/wiki/Massage#History>

Available : <http://www.google.co.th/imgres?q=Dr+Sun+Si+Miao>

Available : <http://www.google.co.th/imgres?q=Commiphora+myrrha>

Available : <https://www.google.co.th/search?q=Bian+Que&isch=tbm&th=hl>

Available : <https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2485/D/033/1346.PDF>

Available : http://en.wikipedia.org/wiki/Huangdi_Neijing

Available : <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Akmanthor.jpg>

Andrienko, N & Andrienko, G (๒๐๐๕) Exploratory Analysis of Spatial and Temporal Data. A Systematic Approach. Springer

Tukey, J. W. (๑๙๗๗). Exploratory Data Analysis. Addison-Wesley.

อภิธานศัพท์

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
กระदनขาไข่	ต่อน้ำเหลืองบริเวณขาหนีบอวัยวะ
กระดานไหล	บริเวณมุมหัวไหล่บนกระดูกสามเหลี่ยม
กษัยเส้น	อาการเส้นเอ็นตึง เส้นตึง เส้นยึด ปวดเส้นเอ็น ปวดหลัง ปวดเอว ปวดเข่า เส้นเอ็นฝ่าเท้าอักเสบ
การนวดพื้นบ้าน	การใช้แรงสัมผัสต่อร่างกาย โดยใช้มือหรือศอกหรือเครื่องมือต่าง ๆ หรือสมุนไพร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรเทาความไม่สบายของร่างกายและจิตใจ วิธีการ/เทคนิคการนวดเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา
เกี่ยว	โรคชนิดหนึ่งเกิดจากการได้รับความเย็นมาก ๆ
เกี่ยว	อ้อมไป โอบ พัน เกี่ยวโยง
เกี่ยวกินดิน	เหน็บชา
ขันกะย่อง	ภาษาที่सानด้วยไม้ไผ่สำหรับใส่เครื่องบูชา ปัจจุบันอาจเป็นภาษาใดก็ได้ บางครั้งอาจเรียกว่ากะย่องก็ได้
ข้อเท้าหลุดโบก	กระดูกข้อเท้าหลุดหรือเคลื่อนออกจากตำแหน่งปกติ
ข้อมือหลุดโบก	กระดูกข้อมือหลุดออกจากเข่า
ข้อศอกหลุดโบกหรือข้อแขนหลุด	กระดูกบริเวณข้อศอกเคลื่อนออกจากกัน
ชะรื้อออก	อาการที่กระดูกนิ้วไม่ได้
ขัดง่ามขา	ความหมายเหมือนกระदनขาไข่
ขันห้า	ภาษาที่บรรจุกรวยดอกไม้ ๕ ชุด ภายในกรวยมีเทียน ๑ คู่และดอกไม้หรือใบไม้ ๑ คู่
ขาเข่นหรือเส้นขาพลิก	อาการปวดตึงเส้นน่อง ตึงที่ข้อเท้า ปวดตุ่มข้อมหรือตุ่มม่อ (ตาตุ่ม)
ขาตะไกรแข็ง	ชากรรไกรค้ำ
ขาปั่น	ความหมายเหมือนแข้งปั่น
ขีดหรือขีดเส้น	การใช้นิ้วหัวแม่มือกดเส้น/เอ็น แล้วค่อย ๆ เคลื่อนนิ้วหัวแม่มือไปทางนิ้วชี้ เป็นเทคนิคการกดเส้น/เอ็นที่ใช้กับส่วนของร่างกายบริเวณที่มีความแข็ง เช่น ขมับ หลัง หน้าแข้ง
เข้าหลุดโบก	สะบ้าเคลื่อนออกมาจากเข่า
แข้งปั่น	ตะกริวที่บริเวณน่อง

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
ครู	ผู้ที่ถ่ายทอดวิชาให้
คางแข็ง	อาการที่อ้าปากไม่ได้หรือได้เพียงเล็กน้อย
คาย	เงินสำหรับบูชาครู
คู้ย	เขี้ยว ตัก
เค้นหรือเค้น	เคล็ด ชัด
งอน	ท่ายทอย
จุด	บริเวณที่มีลักษณะเป็นหลุมหรือเป็นแอ่ง จุดที่เป็นอวัยวะสำคัญในการรักษา เช่น จุดตานกเอี้ยง จุดขมับ จุดกึ่งกลางมดลูก
จุดกึ่งกลางมดลูก	จุดที่อยู่บริเวณกึ่งกลางท้องน้อย
จุดขมับ	จุดที่อยู่บริเวณปลายคิ้ว เป็นตำแหน่งที่เป็นหลุม
จุดเข้าไรงันกบ	จุดที่อยู่บริเวณรอบกระดูกกันกบ
จุดงอนคอ	จุดที่อยู่บริเวณด้านหลังศีรษะระหว่างคอและศีรษะ ลักษณะเป็นหลุมอยู่กลางระหว่างเส้นคอทั้งสองเส้น
จุดงอนแต่หู	จุดที่อยู่บริเวณด้านหลังใบหู เหนือจุดบักงอน
จุดใจติน	จุดที่อยู่บริเวณใต้ฝ่าเท้า
จุดใจตินเย็น	ความหมายเหมือนจุดใจติน
จุดใจมือหรืออุ้งมือ	เอ็นที่อยู่บริเวณกลางฝ่ามือ
จุดตานกเอี้ยง (สลักเพชร)	จุดที่อยู่บริเวณด้านข้างสะโพก ลักษณะเป็นหลุม
จุดทัดดอกไม้	จุดที่อยู่บริเวณหลังใบหู เป็นตำแหน่งที่เรียกว่าจุด ใช้เทคนิคการกดจุด
จุดบักงอน	จุดที่อยู่บริเวณด้านหลังศีรษะระหว่างคอและศีรษะ ลักษณะเป็นหลุมทั้งสองด้าน
จุดโบกสะบ้า	จุดที่อยู่บริเวณข้อต่อหัวเข่า ลักษณะเป็นหลุม
จุดปีกมดลูก	จุดที่อยู่บริเวณด้านข้างของท้องน้อยทั้งสองข้าง
จุดมุมข้างขา	จุดที่อยู่บริเวณมุมโคนขาติดกับมมหน้าท้อง
จุดมุมหน้าขา	จุดที่อยู่บริเวณมุมโคนขาติดกับมมหน้าท้อง
จุดรวมประสาท	อยู่บริเวณด้านหน้าใบหูติดกับจุดแต่หูด้านหน้า
จุดรวมหัวนิ้ว	ความหมายเหมือนเอ็นขุมแขน

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
จุดรอบสะดือ	ความหมายเหมือนเส้นลม
จุดลิ้นปี่	จุดที่อยู่บริเวณช่องท้องด้านซ้ายมือใต้ซี่โครง
จุดสันนอก	จุดที่อยู่บริเวณกระดูกสามเหลี่ยมในแนวร่องเปี้ยว ใกล้กับเส้นสันหลัง
จุดหลุมสะบ้า	ความหมายเหมือนจุดโบกสะบ้า
จุดหัวหน้าว	จุดที่อยู่บริเวณหัวหน้าว ด้านหน้าของท้องน้อย
จุดอุ้งเท้า	ความหมายเหมือนจุดใจตื่น
จุดเอ็นยอดหัว	จุดที่อยู่บริเวณกลางศีรษะด้านบน ลักษณะเป็นร่องเล็ก ๆ
จุดแอบแอขา	จุดที่อยู่บริเวณมุมขาติดกับเนินหัวหน้าว
เจ้าโคตร	บุคคลที่ทำหน้าที่เหมือนผู้พิพากษาประจำหมู่บ้าน
ญาคู	พระหรือผู้ทรงศีล ประจำหมู่บ้าน
เฒ่าจ๋า	บุคคลผู้ทำหน้าที่สื่อสารระหว่างผีป่วนหรือผีบรรพบุรุษกับคนในหมู่บ้าน
ดากออก	ความหมายเหมือนบานตะโรค
ตกแก้งตกหมอน	อาการตกหมอน
ตะบักหัว	เอ็นที่อยู่บริเวณด้านหลังกะโหลกศีรษะ ลักษณะเป็นจุดคู่กันทั้งสองจุดด้านซ้ายและด้านขวามือ
ตุ้มขี้เือง	ตาตุ่มด้านนอก
ตุ้มหม่อง	ตาตุ่มด้านใน
เท้าลงพื้น	ความหมายเหมือนน้ำลงพื้น
นกเขาไม่ขัน	อวัยวะเพศชายไม่แข็งตัว
นวดแผนไทย	การใช้แรงสัมผัสต่อร่างกาย โดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและหรือเครื่องมือต่าง ๆ หรือ สมุนไพร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรเทาความไม่สบายของร่างกายและจิตใจ วิธีการ/เทคนิคการนวดมีรากฐานมาจากการบันทึกที่จัดทำไว้
นวดพื้นบ้าน	เป็นการรักษาส่วนที่มีอาการผิดปกติของร่างกาย โดยการใช้แรงสัมผัสต่อร่างกายด้วยมือ หรือศอก และหรือเครื่องมือต่าง ๆ หรือสมุนไพร วิธีการ/เทคนิคการนวดเป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนและมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมา
นวดสุขภาพ	การใช้แรงสัมผัสต่อร่างกาย โดยใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายและหรือเครื่องมือต่าง ๆ หรือ สมุนไพร ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อบรรเทาความไม่สบายของร่างกายและจิตใจ วิธีการ/เทคนิคการนวดมีรากฐานมาจากการนวดแบบแผนไทย

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
นักเล่นิทาน	บุคคลที่ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ของชุมชน ถ่ายทอดนิทานพื้นบ้าน เพื่อเป็นการปลูกฝังจริยธรรมและคุณธรรมให้กับเยาวชน
นาคราชคืนชีพ	ภาวะที่ทำให้วัวระเพศชายแข็งตัวได้
น้ำลงพื้น	ปวดส้นน่องหรือปวดส้นข้างเท้า ปวดส้นเท้า ยืนไม่ได้ ปวดอุ้งเท้า ส้นเท้าปวดเจ็บ ๆ
นิ้วเค้น	ความหมายเหมือนชะรื้อออก
นิ้วชัน	ความหมายเหมือนชะรื้อออก
นิ้วหลด	ความหมายเหมือนชะรื้อออก
บานทะโรค	มดลูกเคลื่อนออกมานอกช่องคลอดหรือลำไส้ใหญ่ตอนปลาย (Rectum) เคลื่อนออกมาจากรูทวาร
โบก	เบ้ารองรับหัวกระดูก
โบกข้อมือ	บริเวณข้อต่อข้อมือ ลักษณะเป็นข้อต่อ
โบกข้อศอก	บริเวณข้อต่อข้อศอก ลักษณะเป็นข้อต่อ
ปังกาย	ค่าสมนาคุณในการรักษา
ประสาทะกะหมอง	ความหมายเดียวกับจุดขมับ
ปวดงอน	ความหมายเหมือนปวดหัวดิบ
ปวดหัวดิบ	อาการปวดหัว คอตึง น้ำตาไหล ตามีนมัว ปวดขา นอนไม่หลับ วิงเวียน
ปวดแอกน่องทบ(ขาพับ)	อาการงอเข่ายาก นั่งพับเข่าไม่ได้ ชัดปวดเข่า ชัดต้นขา
เปี้ยง	สะบัก
เปี้ยงเค้ง	ความหมายเหมือนเอ็นเข้าเปี้ยง
พังผืด (fascia)	เยื่อเหนียวบาง ๆ ทำหน้าที่ห่อหุ้มกล้ามเนื้อและเอ็น
มดลูกค่อม	มดลูกอยู่นอกตำแหน่งปกติ
มดลูกตะแคง	ความหมายเหมือนมดลูกค่อม
มดลูกติดสันหลัง	ภาวะที่มดลูกเคลื่อนตัวไปแนบกับด้านหลัง
มดลูกหย่อน	ความหมายเหมือนบานทะโรค
แม่กะแต่ง	ภาวะมีบุตรยาก ไม่ตั้งครรภ์
แม่หมั่น	ความหมายเหมือนแม่กะแต่ง

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
ยาตั้ง	ลักษณะคล้ายลูกประคบแต่มีขนาดใหญ่กว่า เพราะมีสมุนไพรมากกว่า
ร่อนิ้วเท้านิ้วกลาง	ร่อนที่อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วกลาง
ร่อนิ้วเท้านิ้วก้อย	ร่อนที่อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วก้อย
ร่อนิ้วเท้านิ้วชี้	ร่อนที่อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วชี้
ร่อนิ้วเท้านิ้วนาง	ร่อนที่อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกนิ้วนาง
ร่อนิ้วเท้าหัวแม่เท้า	ร่อนที่อยู่บริเวณหลังฝ่าเท้า ลักษณะเป็นเอ็นอยู่ในร่องกระดูกหัวแม่เท้า
ร่อนเปื่อย	บริเวณหลังมูมกระดูกสามเหลี่ยม ลักษณะเป็นร่องกระดูกนูนใหญ่
ลูกน้อยตกแทน	เด็กมีน้ำหนักร่างกายมาก ทำให้เส้นเลือด เส้นและเอ็นถูกกดทับ
ลูกอ่วยหัวก่อนออก	การกลับหัวเด็กก่อนคลอด
เลือดบ่แล่น	โรคเส้นเลือดในสมองตีบ
สะบ้าหลุดโบก	ความหมายเหมือนเข้าหลุดโบก
สะเออะ	สะอึก
สันนิบาตกินเส้น	โรคพาร์กินสัน มีอาการกระดูกของเส้นประสาท ทำให้ไม่สามารถควบคุมการทำงานของกล้ามเนื้อแขนขาได้
สายปือ	สายรก
เส้น	มีลักษณะเป็นเส้นที่มีตำแหน่งอยู่บริเวณร่องกล้ามเนื้อ เป็นเส้นสีขาวลักษณะเป็นเปลวคล้ายรกของผลส้ม เมื่อสัมผัสด้วยมือจะมีลักษณะเป็นเส้นเล็ก ๆ อยู่ตามร่อง
เส้นกราม	เส้นที่อยู่ระหว่างมุมขากรรไกรตรงจุดร่องแก้มทั้งสองด้าน
เส้นกะเดือยคอ	เอ็นที่อยู่ด้านหน้าลำคอติดกับหลอดลมมีสองเส้น
เส้นข้างขาบน	เส้นที่อยู่บริเวณข้างขาด้านนอก
เส้นข้างแข้ง	เส้นที่อยู่บริเวณขาท่อนล่างด้านข้างลำแข้ง ลักษณะเป็นเส้นอยู่ด้านนอกลำแข้ง
เส้นซี่เปื่อย	เส้นที่อยู่บริเวณด้านบน กระดูกสามเหลี่ยมกระดูกนูนใหญ่
เส้นคอฟลิค	ความหมายเหมือนตกแก้งตกลมอน
เส้นคางตะโก	เส้นที่อยู่บริเวณกราม ลักษณะเป็นเส้นยาวไปตามขากรรไกร
เส้นง่ามไหล่	เส้นที่อยู่บริเวณมุมรักแร้
เส้นจมนานกเอี้ยง	ความหมายเหมือนเอ็นเข้าตานกเอี้ยง

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
เส้นดากหย่อนได้ก้น	เส้นที่อยู่บริเวณขาท่อนบนด้านหลัง ลักษณะเป็นเส้นจากใต้สะโพกถึงขาพับ
เส้นตัมซ้องนอก	เส้นที่อยู่ที่ตาตัมซ้องเท้าด้านนอก
เส้นตัมซ้องใน	เส้นที่อยู่ที่ตาตัมซ้องเท้าด้านใน
เส้นตัมม่อง	ความหมายเหมือนเส้นตัมซ้องใน
เส้นทับปีกมดลูก	เส้นบริเวณด้านข้างของท้องน้อยเคลื่อนตัวไปอยู่ผิดตำแหน่ง
เส้นบักแ้ว	เส้นที่อยู่บริเวณบั้นเอวหรือจุดเท้าสะเอวทั้งสองข้าง
เส้นปีแข้ง	เส้นที่อยู่บริเวณด้านหลังของขาท่อนล่าง ลักษณะเป็นเส้นยาวจากหัวเข่าถึงเอ็นน่อง
เส้นประสาทขึ้นกระหม่อม	ภาวะที่มีอาการปวดหัว วิงเวียน หน้ามืด คอแข็ง ปวดตา ปวดหัวเป็นประจำ
เส้นประสาททามโป้	เส้นที่อยู่ระหว่างง่ามนิ้วหัวแม่มือและนิ้วชี้
เส้นประสาทหัว	ความหมายเหมือนตะบักหัว
เส้นปีกไก่	เอ็นที่อยู่บริเวณใต้รักแร้ลักษณะเป็นเอ็นซ้อนกันอยู่หลายเส้น
เส้นเปี้ยง	เส้นที่อยู่บริเวณหลังมุมกระดูกสามเหลี่ยม ลักษณะเป็นเส้นอยู่ในแนวร่องกระดูกสันหลัง
เส้นมัน	เส้นที่อยู่บริเวณขาท่อนล่างด้านข้างลำแข้งติดกับเส้นหน้าแข้ง
เส้นมันนิ้วมือ	ความหมายเหมือนเส้นประสาททามโป้
เส้นลม	อยู่บริเวณรอบสะดือ
เส้นลมออกหู	ความหมายเหมือนหมากแต่หูหน้า
เส้นลำขาใน	เส้นที่อยู่บริเวณข้างขาด้านใน
เส้นลำขาหน้า	เส้นที่อยู่บริเวณด้านหน้าขาท่อนบน
เส้นเลือดลม	ความหมายเหมือนเส้นมัน
เส้นสันใน	เส้นที่อยู่บริเวณซอกคอติดกับไหปลาร้าลักษณะเป็นเส้นยาวจากต้นคอไปถึง ทรวงอกด้านใน เป็นจุดที่ต้องระวัง เพราะเป็นตำแหน่งที่มีเอ็นซ้อนกันจำนวนมาก
เส้นสันหลัง	เส้นที่อยู่ด้านหลังลักษณะเป็นเส้นคู่ตามแนวกระดูกสันหลัง
เส้นหย่อศอก	เส้นที่อยู่บริเวณด้านท้องแขนติดกับข้อศอก
เส้นหัวคิ้ว	ความหมายเหมือนเอ็นกะโหลกคิ้ว
เส้นไหล่ด้านหน้า	เส้นที่อยู่บริเวณแนวบ่าของไหล่ด้านหน้าจากแนวต้นคอจนถึงหัวไหล่
เส้นไหล่ด้านหลัง	เส้นบริเวณแนวบ่าด้านหลัง ลักษณะเป็นเส้นยาวถึงต้นคอ

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
เส้นเอว	ความหมายเหมือนเส้นบักแ้ว
เส้นเอวจม	กระดูกทับเส้นประสาท
แสบมากโหมก	อาการกรดไหลย้อน
ไส้ลงห้า	อาการไส้เลื่อน
หนนวย	ไม่สบายใจ รำคาญ หงุดหงิด กังวลใจ
หมอข้าว	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการเกษตรและการจัดการระบบนิเวศในไร่นา
หมอตำแย	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการดูแลแม่และเด็กทั้งก่อนคลอดและหลังคลอด
หมอผ้า	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทอผ้าและการจัดท้าวัตถุดิบในการทอผ้า
หมอมอ	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการตรวจสอบดวงชะตา (หมอดู) ที่มีเอกลักษณ์โดยมีการภาพที่บนแผ่นผ้าเป็นตัวเดินเรื่อง
หมอยา	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคต่าง ๆ ด้วยพิธีกรรมและสมุนไพร
หมอส่อง	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำนายสิ่งที่ไม่สามารถหาคำตอบได้ เช่น ไม่ทราบสาเหตุของอาการป่วยของหาย เป็นต้น การส่องส่วนใหญ่ต้องมีเครื่องนำทางในการส่อง เช่น มีดสนาก หรือเสียงดนตรี
หมอสูตร	บุคคลที่ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น สู่ขวัญ แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ
หมอเหล็ก	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการตีเหล็ก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเกษตรหรือ การดำรงชีวิตอื่น ๆ
หมอเอ็น	ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในการรักษาโรคโดยการบีบนวดกล้ามเนื้อและเส้นเอ็น
หมากแต่หูหน้า	อยู่บริเวณด้านหน้าใบหูติดกับจุดรวมประสาท
หมากแต่หูหลัง	จุดที่อยู่บริเวณด้านหลังใบหูใต้ติ่งหู
หมาดขาว	ตกขาว มีลักษณะเหมือนแป้งเปียก ๆ ออกมาทางช่องคลอด บางครั้งมีกลิ่นเหม็น ถึงเหม็นมาก
หล่อย	กล้ามเนื้ออ่อนแรง ทำให้ขยับร่างกายลำบากหรือขยับไม่ได้
หัวไหล่หลุดโบกหรือแขนหลุด	กระดูกบริเวณหัวไหล่หลุดออกจากเบ้า
ทำโปหรือไส้ลงห้า	ลำไส้เคลื่อนลงมาอยู่ในถุงหุ้มอัณฑะ
หูแว่ว	ได้ยินเสียงหวี ๆ ตลอดเวลา
หูอื้อ	ลมออกหู
อั้ง	คับ แออัด แน่น

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
อึดท้องหรืออั้นท้อง	อาการป่นป่วนในท้อง ท้องแข็ง มีอาการจุกเสียด แน่นท้อง เจ็บท้อง รับประทานอาหารเข้าไปแล้วแน่นเกิดลมตึกกลับ รับประทานอาหารไม่ได้ ท้องผูก
อัมพาต	กล้ามเนื้อไม่ทำงาน ทำให้ขยับร่างกายไม่ได้ทั้งตัวหรือครึ่งท่อนบนหรือล่าง เกิดมาจากหลายสาเหตุ เช่น ประสบอุบัติเหตุ เส้นเลือดในสมองแตกหรือลิ่ม เป็นต้น
อัมพฤกษ์	กล้ามเนื้อไม่ทำงาน ขยับร่างกายส่วนหนึ่งส่วนใดไม่ได้ อาการส่วนใหญ่เป็นด้านใดด้านหนึ่งของร่างกาย หรืออวัยวะหนึ่งอวัยวะใดของร่างกาย ไม่ได้เป็นทั้งตัว
เอ็น	เส้นชนิดหนึ่งที่อยู่ตามปลายกล้ามเนื้อ มีขนาดใหญ่เด่นชัดกว่าเส้น เมื่อสัมผัส กดหรือขีดด้วยมือ เอ็นจะกระดิกไปมา
เอ็นกะโปกตา	ความหมายเหมือนเอ็นตา
เอ็นกะโง้งคิ้ว	อยู่บริเวณหัวคิ้วติดกับโคนจมูก ลักษณะเป็นหลุมที่มีเอ็นอยู่ด้านใน ใช้เทคนิคในการกดเท่านั้น
เอ็นกะโง้งตา	ความหมายเหมือนเอ็นตา
เอ็นเกี่ยวกระเพาะ	เอ็นที่อยู่บริเวณใต้ลิ้นปี่เชื่อมไปที่กระเพาะ
เอ็นเกี่ยวท้อง	อาการจุกท้อง รับประทานอาหารไม่ได้ แน่นท้อง ท้องไส้ปั่นป่วน แน่นท้อง กระวนกระวาย หายใจไม่อิ่ม ลมดันขึ้นเบื้องบน
เอ็นเกี่ยวสายป้อนหรือ เอ็นพันสายป้อน	ความหมายเหมือนเอ็นเกี่ยวท้อง
เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วกลาง	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วกลาง
เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วก้อย	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วก้อย
เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วชี้	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วชี้
เอ็นข้อต่อนิ้วเท้านิ้วนาง	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วนาง
เอ็นข้อต่อนิ้วหัวแม่เท้า	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วหัวแม่เท้า
เอ็นข้อมือด้านท้องมือ	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อมือด้านท้องมือ ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเส้นซ้อนกันอยู่
เอ็นข้อมือด้านหลังมือ	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อมือด้านหลังมือ ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเส้นซ้อนกันอยู่
เอ็นเข้าช่วง	ภาวะที่มีการหายใจไม่อิ่ม เจ็บแน่น เมื่อย แน่นหน้าอก หายใจขัด หายใจฝืด นั่งนอนลำบาก เจ็บแปลบ ๆ ที่หน้าอก ปวดสันใน เจ็บช่วง (ซี่โครง)
เอ็นเข้าตานกเอี้ยง	อาการขัดสะโพก เดินยาก ปวดสะโพก นั่งลำบาก ปวดและขัดสะโพก ปวดตานกเอี้ยง
เอ็นเข้าเป้ง	อาการปวดไหลลงถึงบริเวณกลางหลัง แค้นปัสที่แผ่นหลัง ก้มลำบาก ตึงบริเวณเอว ปวดสันใน เส้นแขนง

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
เอ็นแขนบน	เอ็นที่อยู่บริเวณตำแหน่งแขนท่อนบน ด้านท้องแขนเป็นเส้นคู่ยาวจากใต้รักแร้
เอ็นแขนล่าง	เอ็นที่อยู่บริเวณตำแหน่งแขนท่อนล่าง ด้านท้องแขนมีสองเส้นคู่จากข้อศอกกันยาวถึงข้อมือ
เอ็นคอ	เอ็นที่อยู่บริเวณใต้ดิ่งหูลักษณะเป็นเอ็นยาวไปถึงกระดูกไหปลาร้า
เอ็นคางกระตေး	ความหมายเหมือนเส้นคางตะไเก่
เอ็นซุมแขน	เอ็นที่อยู่บริเวณแขนท่อนล่างติดกับข้อศอกด้านหลังแขน ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเส้นซ้อนกันอยู่
เอ็นซุมปีกไก่	ความหมายเหมือนเส้นปีกไก่
เอ็นซุมหัวไหล่	เอ็นที่อยู่บริเวณเหนือมูมรักแร้
เอ็นตา	เอ็นที่อยู่บริเวณปลายคิ้วยาวจนถึงกลางคิ้ววิ่งเข้าหาลูกตา
เอ็นท้อง	เอ็นที่อยู่บริเวณหน้าท้อง ลักษณะเป็นเส้นคู่ยาวจากกระดูกซี่โครงด้านบนถึงหัวหน้าว
เอ็นน่อง (เอ็นร้อยหวาย)	เอ็นที่อยู่บริเวณปลายน่องติดกับส้นข้อเท้า
เอ็นนั้งพับ	ความหมายเหมือนเอ็นแอกนั้งทับ
เอ็นนิ้วกลาง	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วกลาง
เอ็นนิ้วก้อย	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วก้อย
เอ็นนิ้วชี้	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วชี้
เอ็นนิ้วนาง	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วนาง
เอ็นนิ้วหัวแม่มือ	เอ็นที่อยู่บริเวณข้อนิ้วหัวแม่มือ
เอ็นพันหัวใจ	ความหมายเหมือนเอ็นเข้าช่วง
เอ็นพับ	เอ็นที่อยู่บริเวณด้านหลังหัวเข่า
เอ็นพับข้อเท้า	เอ็นที่อยู่ด้านหน้าของข้อเท้า ลักษณะเป็นเอ็นซ้อนกันหลายเส้น
เอ็นพับน่อง	ความหมายเหมือนเอ็นพับ
เอ็นมัดหัวใจ	ความหมายเหมือนเอ็นยู่หัวใจ
เอ็นยู่หัวใจ	เอ็นที่อยู่ระหว่างขอกคอและไหปลาร้า ลักษณะเป็นเอ็นที่มีหลายเอ็นซ้อนกันอยู่ เป็นจุดที่มีตำแหน่งอันตราย ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษในการนวด
เอ็นร่อนิ้วมือ	เอ็นที่อยู่บริเวณด้านหลังฝ่ามือระหว่างร่อนิ้วทั้งห้านิ้ว
เอ็นไรเมงงอดหัวไหล่	เอ็นที่อยู่บริเวณกลางหัวไหล่ ลักษณะเป็นเอ็นซ้อนกันอยู่

ศัพท์	คำอธิบาย/ความหมาย
เอ็นลม	ความหมายเหมือนหมากแต่หูหน้า
เอ็นลำคอ	เอ็นที่อยู่ด้านหลังของคอลักษณะเป็นเอ็นคู่ขนานกันทั้งสองเส้นยาวจนถึงแนวเส้นหลัง
เอ็นลูกสะบ้า	ความหมายเหมือนเอ็นหัวเข่า
เอ็นศอก	เอ็นที่อยู่บริเวณข้างศอกมีสองเส้น
เอ็นหน้าแข้ง	เอ็นที่อยู่บริเวณขาที่อ่อนล้าด้านหน้าลำแข้ง ลักษณะเป็นเส้นเอ็นใกล้กับกระดูกหน้าแข้ง
เอ็นหย่อเข้าหน้า	เอ็นที่อยู่บริเวณหน้าหัวเข่าต่อกับสะบ้า
เอ็นหัวเข่า	เอ็นที่อยู่บริเวณข้างหัวเข่ามีสองเส้นทั้งด้านในและด้านนอก
เอ็นเห้งไหล่	ความหมายเหมือนเอ็นเห้งไหล่
เอ็นไหปลาร้า	เอ็นที่อยู่บริเวณติดกับกระดูกไหปลาร้าใกล้แนวหัวไหล่
เอ็นแอกนั่งทับ	เอ็นที่อยู่บริเวณมุมปีกสะโพกด้านข้าง
เอ็นฮาวช่วง	เอ็นที่อยู่บริเวณด้านข้างลำตัว ลักษณะเป็นเส้นจากใต้รักแร้ถึงราวนม
เอ็นฮาวท้อง	เอ็นที่อยู่บริเวณด้านข้างหน้าท้อง ลักษณะเป็นเส้นคู่ด้านซ้ายและขวา ความหมายเหมือนเอ็นฮาวช่วง

ภาคผนวก ก

เครื่องมือแนวทางการสัมภาษณ์เจาะลึก

ส่วนที่ ๑ องค์ความรู้การนวดของหมอนวดพื้นบ้าน

- ๑.๑ ตามภูมิปัญญาหมอนวดพื้นบ้านอีสานได้อธิบายลักษณะของเส้นเอ็นและกล้ามเนื้อว่ามีลักษณะอย่างไร อธิบาย
- ๑.๒ หมอนวดพื้นบ้านมีหลักการวินิจฉัยอาการต่างๆ อย่างไร อธิบาย
- ๑.๓ มีการใช้สมุนไพรที่ใช้ร่วมกับการรักษาหรือไม่ อย่างไร
- ๑.๔ พิธีกรรมที่ใช้ร่วมกับการนวดพื้นบ้านภาคอีสาน มีพิธีกรรมอะไรบ้าง ในแต่ละพิธีกรรม มีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการนวดพื้นบ้านอีสานอย่างไรบ้าง
- ๑.๕ ขั้นตอนในการนวดรักษาตามภูมิปัญญาอีสานมีลักษณะอย่างไร จงอธิบาย

ส่วนที่ ๒ ผลสำรวจผู้มารับบริการจากหมอนวดพื้นบ้าน

- ๒.๑ ผู้มารับบริการนวดกับหมอนวดพื้นบ้านอีสาน มีอาการอย่างไรบ้าง
- ๒.๒ ผู้มารับบริการส่วนมากประกอบอาชีพอะไร มีค่าใช้จ่ายในการเดินทางมาหาหมอเท่าไร
- ๒.๓ ผู้ป่วยที่มารับการรักษากับหมอพื้นบ้านอีสาน มีความพึงพอใจอยู่ในระดับใด
- ๒.๔ ผู้ป่วยที่มารับการรักษากับหมอพื้นบ้านอีสาน มีค่ารักษา (ค่าปังกาย) จำนวนเท่าไร
- ๒.๕ ผู้ป่วยมีการใช้บริการอะไรบ้างที่บ้านหมอนวดพื้นบ้านอีสาน

ส่วนที่ ๓ การถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้าน

- ๓.๑ หมอนวดพื้นบ้านมีการถ่ายทอดองค์ความรู้การนวดแบบพื้นบ้านหรือไม่ ถ่ายทอดให้แก่ใคร อย่างไรบ้าง อธิบาย

ส่วนที่ ๔ แนวทางการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาของหมอนวดพื้นบ้าน

- ๔.๑ หมอนวดพื้นบ้านมีแนวทางการฟื้นฟูและสืบทอดภูมิปัญญาการนวดพื้นบ้านหรือไม่ อย่างไรบ้าง

หนังสือยินยอมให้บันทึกข้อมูลภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านด้านการนวด

ทะเบียน เลขที่ เขียนที่

วันที่เดือน.....พ.ศ.

ชื่อ - สกุล.....เพศ () ชาย () หญิง

วัน/เดือน/ปีเกิด.....

ที่อยู่

ชื่อเครือข่าย/ชุมชน..... ที่อยู่เครือข่าย/ชุมชน.....

การให้คำยินยอม

ในหนังสือยินยอมนี้ข้าพเจ้า/ผู้แทนเครือข่าย ยินยอมให้มีการเปิดเผยองค์ความรู้ด้านการนวดพื้นบ้าน ตำรายา วิธีการรักษา และหรือการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรตามเอกสารแนบท้าย โดยมอบให้ กรมการแพทย์แผนไทย และการแพทย์ทางเลือก เป็นผู้มีสิทธิ์ดำเนินการแทนข้าพเจ้า/เครือข่ายตามข้อข้างบนนี้ ข้าพเจ้า/เครือข่ายได้รับการอธิบายและเข้าใจในเรื่องต่อไปนี้

๑. การจัดเก็บข้อมูล/การถอดองค์ความรู้เรื่องการนวดพื้นบ้านในครั้งนี้ มีเพื่อฟื้นฟูและส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านไทยเพื่อสาธารณะประโยชน์ของชุมชน
๒. การจัดเก็บข้อมูล/การถอดองค์ความรู้เรื่องการนวดพื้นบ้านในครั้งนี้ ประกอบด้วยองค์ความรู้ด้านการวินิจฉัย สมุฏฐานของโรค ชื่อโรคและการรักษาโรค ด้วยการนวดแบบพื้นบ้านเพื่อเป็นการส่งผ่านข้อมูลที่เป็นสมบัติของข้าพเจ้า/ชุมชนให้กับลูกหลานรุ่นต่อไป
๓. การดำเนินงานในครั้งนี้เป็นการจัดดำเนินการเพื่อเป็นการคุ้มครองและรักษาองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญา และการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับชุมชน
๔. ในกรณีที่มีการนำเอาภูมิปัญญาที่มีการจัดเก็บในครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ในทางการค้า ทางกรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก จะเป็นผู้แทนชุมชนในการเจรจาการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

ลงชื่อ.....ผู้ให้ข้อมูล
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้บันทึกข้อมูล
(.....)

ลงชื่อ.....พยาน
(.....)

ลงชื่อ.....พยาน
(.....)

ภาคผนวก ค

หนังสือแสดงการยินยอมในการรักษา

เขียนที่

วันที่เดือน.....พ.ศ.

ข้าพเจ้า นาย/นาง/นางสาว.....อายุปี

อยู่บ้านเลขที่หมู่.....ถนน/ซอย.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

ได้มาพบ นาย/นาง/นางสาวอายุ.....ปี

อยู่บ้านเลขที่หมู่.....ถนน/ซอย.....แขวง/ตำบล.....

เขต/อำเภอ.....จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....

ซึ่งเป็นหมอพื้นบ้าน เพื่อขอรับความช่วยเหลือในการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยด้วยความยินยอมและสมัครใจ
ตามหน้าที่ธรรมจรรยาด้วยอาการ.....

ซึ่งในการขอรับความช่วยเหลือในการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยนี้ ข้าพเจ้าแจ้งลักษณะอาการเจ็บป่วย
หรือโรคประจำตัว ตามความเป็นจริงและไม่ปิดบัง หรือในข้อเท็จจริงที่ไม่ครบถ้วนหรือเป็นเท็จ ตลอดจนได้รับทราบ
ถึงกระบวนการ หรือวิธีการรักษาที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเป็นอย่างดี จึงได้ยินยอมและสมัครใจด้วยตนเองขอรับความ
ช่วยเหลือในการรักษาอาการเจ็บป่วยในครั้งนี้

ทั้งนี้ หากการบำบัดรักษาอาการเจ็บป่วยตามหน้าที่ธรรมจรรยาที่ข้าพเจ้าได้ยินยอมและสมัครใจด้วย
ตนเอง มีความเสียหายหรือเกิดผลร้ายขึ้น หรืออาจมีหรือเกิดขึ้นในอนาคต ข้าพเจ้าแสดงเจตนาต่อหน้าพยาน
เป็นสำคัญ ไม่ถือว่าเป็นความผิดหรือความบกพร่องของผู้ทำหน้าที่ตามธรรมจรรยาในการบำบัดรักษาอาการ
เจ็บป่วยให้ข้าพเจ้า จึงลงลายมือชื่อไว้เป็นหลักฐาน

ลงชื่อ.....ผู้ให้ข้อมูล
(.....)

ลงชื่อ.....ผู้บันทึกข้อมูล
(.....)

ลงชื่อ.....พยาน
(.....)

ลงชื่อ.....พยาน
(.....)

ภาคผนวก ง

แบบบันทึกการนวดรักษาแบบพื้นบ้าน

ส่วนที่กรอกโดยผู้มารับการรักษา/ญาติที่ร่วมเดินทางมาด้วย

๑. ผู้มารับการรักษาชื่อ-สกุล.....เพศ () หญิง () ชาย
วัน/เดือน/ปีเกิด
ที่อยู่ เลขที่.....หมู่.....บ้านตำบล.....
อำเภอ.....จังหวัด.....
โทรศัพท์.....มือถือ.....อาชีพ
๒. วันที่เข้ามาใช้บริการ วันที่.....เดือน.....พ.ศ.
๓. ค่าเดินทาง ไป - กลับ ในการมาหาหมอ.....บาท
๔. การชำระค่าบริการ
() ไม่ได้เสียค่าบริการ () บริจาคเป็นเงินบาท
() หมอเรียกเก็บจำนวนบาท (ค่ากาย/ยกครู.....บาท ค่าปังกาย.....บาท)
() ตอบแทนหมอเป็นสิ่งของ คือ.....
๕. จำนวนญาติที่ร่วมเดินทางมาด้วย.....คน
๖. การบริการด้านอื่น ๆ ของครุเรือนของหมอ () ที่พัก () อาหาร () ค่าเดินทางกลับ
๗. รู้จักหมอด้วยวิธีการใด () ญาติ/เพื่อนบอก () สื่อสาธารณะ
๘. ความเห็นในการมาใช้บริการ () พึงพอใจในระดับ () มาก () พอใช้ () น้อย
๙. หลังจากรับบริการไปแล้ว () จะไปบอกต่อ () จะกลับมารักษากันอีกถ้ากลับมาเป็นใหม่
๑๐. สิ่งที่ต้องการให้หมอปรับปรุง คือ
๑๑. มารักษาด้วยอาการ
๑๒. ใช้เวลาในการรักษาชั่วโมง/วัน

()

ผู้บันทึกข้อมูล

ภาคผนวก จ

รายชื่อหมอนวดพื้นบ้านภาคอีสาน

นางกัย มุลมั่งคั่ง	ที่อยู่ ๑๑ หมู่ ๑๗ ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่อายุได้ประมาณ ๔๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ โรคเส้นพลิก
นางเกสร โพพันธุราช	ที่อยู่ ๒ หมู่ ๖ บ้านเขวาค้อ ตำบลแคน อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๒๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่อายุ ๑๖ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ โรคเส้นพลิกผิดตำแหน่ง ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ได้รับในปี พ.ศ. ๒๕๔๙
นางจันลี เปลียนเอก	ที่อยู่ ๒๘๒ หมู่ ๑๑ ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ๔๗๐๐๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่อายุ ๒๕ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ รักษาอัมพาต อัมพฤกษ์ ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ได้รับในปี พ.ศ. ๒๕๕๔
นางนพรัตน์ ชันติย	ที่อยู่ ๕๑ หมู่ที่ ๙ ตำบลพอกน้อย อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๓๐ ประสบการณ์ เริ่มเป็นหมอนวดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๘ ความเชี่ยวชาญพิเศษ สะบักจม เส้นพลิก ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) – ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโธ
นางตรง ดาดาช	ที่อยู่ ๒๔๑ หมู่ที่ ๔ ตำบลกุดเรือคำ อำเภอมโนรมย์ จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๒๐ ประสบการณ์ เริ่มเป็นหมอนวดตั้งแต่อายุ ๑๖ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ มดลูก เส้นเอ็นขัด ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) – ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร
นางบุญเต็ม ภารไสว	ที่อยู่ ๒๘๗ หมู่ที่ ๑ ตำบลห้วยยาง อำเภอเมืองสกลนคร จังหวัดสกลนคร ๔๗๐๐๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๔๙ ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดประคบ ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) – ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโธ
นางลาวรรณ หลินภู	ที่อยู่ ๖๓๒๘ หมู่ที่ ๑๐ ตำบลแวง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ๔๗๒๔๐ ประสบการณ์ นวดมาแล้ว ๒๒ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดคลายเส้น ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) – ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโธ

นางไล พันธุ์โยศรี	ที่อยู่ ๓๕ หมู่ที่ ๙ ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๙๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่ อายุ ๑๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดมดลูก หมอตำแย ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) – ใบรับรอง ได้ใบรับรองจาก องค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง
นางสมบัติ โสมสิทธิ์	ที่อยู่ ๑๐๙ หมู่ที่ ๑๔ ตำบลวานรนิวาส อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๒๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่ ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) – ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร
นางสมัย อ่ำภผล	ที่อยู่ สมุนไพรตะบัลไพร ๘๑/๑ หมู่ ๗ ตำบลสกลใต้ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐ ประสบการณ์ นวดมานานกว่า ๑๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดคลายเส้น ใบประกอบโรคศิลปะ สอบผ่านเกณฑ์ใบประกอบโรคศิลปะ ของกระทรวงสาธารณสุข
นางสาวชัชวาล ชูวา	ที่อยู่ สมุนไพรตะบัลไพร ๘๑/๑ หมู่ ๗ ตำบลสกลใต้ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐ ประสบการณ์ นวดมานานกว่า ๑๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดคลายเส้น ใบประกอบโรคศิลปะ สอบผ่านเกณฑ์ใบประกอบโรคศิลปะ ของกระทรวงสาธารณสุข
นางสาวสุตาภัทร นิลรัตนคุณ	ที่อยู่ ๑๒๒ หมู่ที่ ๔ ถนนนิราศทุกข์ ตำบลวานรนิวาส อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๒๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดเท้า ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร
นางสุทิน จันท์แก้ว	ที่อยู่ ๑๒ หมู่ที่ ๙ ตำบลพอกน้อย อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๓๐ ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภักโท
นางสุธัญญา พินบุรณ์	ที่อยู่ ๑๖๒ หมู่ ๑๐ ตำบลนาตงวัฒนา อำเภอโพนนาแก้ว จังหวัดสกลนคร ๔๗๒๓๐ ประสบการณ์ นวดมา ๕ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวด ประคบ ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภักโท
นางสุรียา ไยแดง	ที่อยู่ ๒๒ หมู่ ๑๒ บ้านขวาว ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่อายุ ๓๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ แก้อาการปวดเข่าและปวดไหล่ หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภักโท
นางสุวัน บริบูรณ์	ที่อยู่ ๖ หมู่ที่ ๑๒ ตำบลกุสุมาลย์ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ๔๗๒๑๐ ประสบการณ์ นวดมา ๑๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดคลายเส้นเอ็นรักษาอาการปวดศีรษะ ปวดสะบัก ปวดขา ปวดเข่า นวดโยมมดลูกใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภักโท

นางหา ฤพะอ่าง	ที่อยู่ ๒๔ หมู่ ๘ ตำบลแพ่ง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๔๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดมาตั้งแต่อายุ ๑๕ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ แก้เส้นจม
นางเหรียญ ธานีพุด	ที่อยู่ ๔๓ หมู่ ๑๙ บ้านจุก ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดตั้งแต่อายุ ๓๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ หมอตำแย
นางอุไร ดอนเมือง	ที่อยู่ ๗๘ บ้านดอนยุง หมู่ที่ ๑๗ ตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ๔๖๑๓๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดตั้งแต่อายุ ๒๕ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ ปากเปี้ยว หล่อย
นายคำพันธ์ โคตรปัญญา	ที่อยู่ ๘๘ หมู่ที่ ๑๙ บ้านวังใหม่ ตำบลธาตุ อำเภอวานรนิวาส จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๒๐ ประสบการณ์ นวดรักษามา ๑๘ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดคลายเส้น ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ปี พ.ศ. - ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร
นายดอก เมินดี	ที่อยู่ ๒/๑ หมู่ ๑๔ บ้านลุมพุก ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ ประสบการณ์ เริ่มนวดตอนอายุ ๓๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ อัมพาต หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโ
นายทรงพล เดชพันธุ์	ที่อยู่ ๒๒ หมู่ ๑๒ ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ๔๗๐๐๐ ประสบการณ์ นวดมานานกว่า ๒๐ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ นวดสันนิบาตกินเส้น ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร
นายประเมิน เถื่อนำมา	ที่อยู่ ๓๗ หมู่ที่ ๑ ตำบลบึงหวาย อำเภอเต่างอย จังหวัดสกลนคร ๔๗๒๖๐ ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโ
นายเพื่อ ขยันการ	ที่อยู่ ๔๐/๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลหนองบัว อำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี ๔๑๐๐๐ ความเชี่ยวชาญพิเศษ อัมพาต อัมพฤกษ์ ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ใบรับรอง จากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโ
นายไสว อุปพงษ์	ที่อยู่ ๑๖๑ ชุมชนวัดป่าสุทธาวาส ๒ ถนนเสรีไทย ตำบลธาตุเชิงชุม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ๔๗๐๐๐ ความเชี่ยวชาญพิเศษ อัมพาต อัมพฤกษ์ ตอกเส้น ใบประกอบโรคศิลปะ ตามมาตรา ๓๓ (๑)(ค) ปี พ.ศ. ๒๕๕๕ หมายเหตุ เป็นหมอนวดประจำโรงพยาบาลการแพทย์แผนไทยสกลนคร หลวงปู่แป๊ะ สุภัทโ
นายอุไร กาลภูธร	ที่อยู่ ๑๑๗ หมู่ ๕ บ้านโคกสวรรค์ ตำบลเอราวัณ อำเภอเอราวัณ จังหวัดเลย ๔๒๒๒๐ ประสบการณ์ นวดมานานกว่า ๑๕ ปี ความเชี่ยวชาญพิเศษ อัมพาต อัมพฤกษ์

ภาคผนวก จ

ภาพกิจกรรมการดำเนินงาน

ภาพสาธิตการนวดนิ้วเท้าหุตุโปก นางไล พันธุ์โยศรี
จังหวัดมหาสารคาม

ภาพการประชุมเตรียมการในการจัดเก็บข้อมูล

ภาพประชุมทบทวนองค์ความรู้
ระหว่างวันที่ ๒๖-๒๘ สิงหาคม พ.ศ.๒๕๕๖

ภาพการเสวนากลุ่มเพื่อถอดองค์ความรู้

ภาพการนวดรักษาของนายอุไร กาลภูธร
จังหวัดเลย

ภาพสถานที่นวดของนายอุไร กาลภูธร จากเงินค่าปังกาย
ต่อเติมที่พักผู้ป่วย

ภาพสถานที่นวดรักษาของนางเกษร โพพันธ์ุราช
จังหวัดมหาสารคาม

ภาพการนวดรักษาอาการกระดูกทับเส้น

ภาคผนวก ข

ตำรับยาที่ใช้ร่วมกับการนวด

การใช้ยาสมุนไพรร่วมกับการนวดแบ่งออกเป็น ๘ กลุ่ม คือ ยากิน (ลูกกลอน) ยาต้มดื่ม หมัก/ดอง ยา
นวด ยาประคบ ยาตั้ง ย่าง ยาเป่า

กลุ่มที่ ๑ ยากิน

ตำรับที่ ๑ : ชื่อตำรับยา ยาปวดเมื่อย

ผู้ให้ข้อมูล : นายทัน แสนเจ็ก อายุ ๗๘ ปี ที่อยู่ ๔๐ หมู่ ๑๒ ตำบลบ้านแขวง อำเภอพุทไธสง
จังหวัดบุรีรัมย์

ส่วนประกอบของตำรับยา : ว่านไฟ หนามทุด ชิงแคง ชิง ข่า หัวขิงไค

วิธีการปรุงยา : ล้างน้ำให้สะอาด สับตากแดดให้แห้ง คั่วไม่ให้ไหม้ บดเป็นผง ผสมน้ำผึ้งปั้นเป็น
ลูกกลอน

วิธีการใช้ : กินครั้งละ ๒ เม็ด เมื่อปวด

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒ : ชื่อตำรับยา ลดการตึงของเส้นเอ็น

ผู้ให้ข้อมูล : นางสุริยา ไยแดง ๒๒ หมู่ ๑๒ บ้านขาว ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท
จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐

ส่วนประกอบของตำรับยา : รากผักเสี้ยนผี หัวขมิ้นชัน หัวหญ้าแห้วหมู เครือเขาฮอ เอายาทั้งหมดนี้ ส่วนเท่ากัน

วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดมาบดให้แหลกเอาน้ำผึ้งเป็นน้ำปั้นเป็นลูกกลอนหรือใช้ดองด้วย
เหล้าขาว ผสมน้ำผึ้ง

วิธีการใช้ : ในกรณีที่เป็นลูกกลอนให้กินเช้าเย็นวันละ ๒ เม็ด หรือในกรณีที่ต้องเหล้าให้ดื่มเช้า เย็น
ลดการตึงของเส้นเอ็น

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๓ : ชื่อตำรับยา ยาแก้ลมพาต อัมพฤกษ์

ผู้ให้ข้อมูล : นายเตียงคำ สุวรรณไตรย์ บ้านเลขที่ ๓๒/๒ ตำบลบ้านค้อ อำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ส่วนประกอบของตำรับยา : เครือกอฮอ เครือจะค่าน หัวแห้วหมู รากประสงค์ เมื่อยเลือด ส้มอ (ส้มอไทย) ขามป้อม
ชิงแคง งาดำ น้ำผึ้ง

วิธีการปรุงยา : นำส่วนประกอบทั้งหมดอย่างละเท่า ๆ กันมาบดให้เป็นผง ผสมกับน้ำผึ้งปั้นเป็น
ลูกกลอน

วิธีการใช้ : กินครั้งละ ๑ เม็ด เช้าและเย็น

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๔ : ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดตามข้อ

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อคุมมา ห้วยทราย บ้านเลขที่ ๕๐ หมู่ที่ ๑ ตำบลคำบก อำเภอดำชะอี จังหวัดมุกดาหาร

ส่วนประกอบของตำรับยา : ย่านางแดง (เถา) ย่านางบ้าน (เถา)

วิธีการปรุงยา : นำส่วนของเถาย่านางแดงและเถาย่านางบ้านมาอย่างละ ๑ กิโลกรัม (เท่ากัน) บดเป็นผง
ปั้นเป็นลูกกลอนโดยใช้หน้าผึ้ง ๑ ขวด เป็นตัวประสาน ในตำรับนี้อาจเพิ่มข้าวเย็นทั้งสอง
เป็นยาบำรุงเข้าไปด้วยก็ได้

วิธีการใช้ : กินก่อนหรือหลังอาหารวันละ ๓ เวลา

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : โรคนี้ต้องใช้เวลาในการรักษา

ตำรับที่ ๕ : ชื่อตำรับยา ยาปากแก้ปวดแขนปวดขา เหน็บมือตาย

ผู้ให้ข้อมูล : นายทัน แสนเจ็ก ๔๐ หมู่ ๑๒ ตำบลบ้านแว่ง อำเภอพุทไธสง จังหวัดบุรีรัมย์

ส่วนประกอบของตำรับยา :

๑) **ยากิน :** รากตูมบ้าน รากตูมตัง รากส่องฟ้า รากหวายนึ่ง รากฮังฮ้อน รากสีชมชื่น พระยามือเหล็ก จันทน์แดง
จันทน์หอม รากเชือกบ้า แก่นางนิ แดงโตน รากพันชาติ สามพันตา

วิธีการปรุงยา : นำทุกส่วนมาฝนใส่น้ำกิน

หมายเหตุ : หากไม่มีรากเชือกบ้า ไม่ใช้ก็ได้

๒) **ยาประคบ :** ใบเปล้าน้อย/ใหญ่ เครือหรือใบเอ็นอ่อน ใบหนาด ว่านไพล ข่า หัวสิงคโปร์ ใบสูงแดงเลือด หรือ
ใบสูงเทศ ใบมะกรูด/มะนาว/มะเว่อ พลุช้าง

วิธีปรุงยา : เอาสมุนไพรทั้งหมดมาหั่นหยาบ ๆ ห่อด้วยผ้าขาว

วิธีการใช้ : นำห่อยาไปนึ่งแล้วนำมาประคบตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : ยาตำรับนี้มีพิษที่เป็นพิษค่อนข้างร้ายแรง ๒ ชนิด คือ หมากเชือกบ้า และพันชาติ
ให้ระวังในการใช้ ควรใช้โดยหมอยาผู้เชี่ยวชาญเท่านั้น

กลุ่มที่ ๒ ยาต้ม ต้ม

ตำรับที่ ๖ ชื่อตำรับยา ยาบำรุงกำลัง

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อบุญเกิด ปัตตานย์ บ้านหนองโจ้ง ตำบลนาตูน อำเภอนาตูน จังหวัดมหาสารคาม

ส่วนประกอบของตำรับยา : ตะโกนา ตีนนก ข้างน้าว อย่างละเท่า ๆ กัน

วิธีการปรุงยา : ต้ม

วิธีการใช้ : ต้ม

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๗ ชื่อตำรับยา ยาบำรุงกำลัง

ผู้ให้ข้อมูล : นายอาน อุทโท ๑๓๒/๑ หมู่ ๘ ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร

ส่วนประกอบของตำรับยา : แก่นข้างน้าว ยาหัวหรือยาข้าวเย็นเหนือ รากผีหยิก อย่างละเท่า ๆ กัน

วิธีการปรุงยา : ต้ม

วิธีการใช้ : ต้ม

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๘ ชื่อตำรับยา ยาแก้โรคปวดเมื่อย

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อจันดี แก่นาคำ จังหวัดร้อยเอ็ด

ส่วนประกอบของตำรับยา : เครือตาปา โศคนา ดูกไส อย่างละเท่า ๆ กัน

วิธีการปรุงยา : ต้ม

วิธีการใช้ : ต้ม วันละ ๓ ครั้ง ก่อนอาหาร หรือดื่มต่างน้ำ

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๙ ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดขา

ผู้ให้ข้อมูล : นายบุญมา ป้อมยาหยับ บ้านเลขที่ ๑๐ หมู่ที่ ๖ บ้านปอพาน ตำบลพระธาตุ
อำเภอนาตูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นตำรับที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ คือนายเพ็ง
ป้อมยาหยับ

ส่วนประกอบของตำรับยา : มีส่วนประกอบเรียกว่า ๔ ตา ๕ ขี้ ๔ ตา คือ ตากวาง ตาไก่ ตานกกด ตาแหลว
จะใช้ส่วนที่เป็นเปลือกและลำต้น ๕ ขี้ คือ ขี้หนู ขี้เถ้า ขี้จัน ขี้เหล็กและขี้ต้น

- วิธีการปรุยา :** ต้นไม้ ๔ ตา ใช้ส่วนเปลือกและส่วนลำต้นมาต้ม สมุนไพร ๕ ชี้ เอาลำต้นกับเปลือกมาต้ม ยกเว้นต้นขี้ตุนเอารากมาต้ม
- วิธีการใช้ :** ต้มก่อนอาหาร เข้า-เย็น กินเป็นเวลา ๑ เดือน ถึงจะเห็นผล
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** ตากวางและตาไก่มีสรรพคุณเป็นยาถ่าย บางคนไม่ถูกกับยาอาจทำให้ถ่ายมาก
- ตำรับที่ ๑๐ ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดเส้น**
- ผู้ให้ข้อมูล :** พ่อจรัส วิชาชัย บ้านเลขที่ ๓ หมู่ที่ ๕ ตำบลกึ่งช่องชัย กิ่งอำเภอช่องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
- ส่วนประกอบของตำรับยา :** แก่นตูกใส แก่นตาไก่ แก่นตากวาง แก่นตุมตัง แก่นค้อแลน แก่นตุมกา แก่นตุมบ้าน แก่นตานกกด แก่นชายเดน อย่าง ๑ ส่วน
- วิธีการปรุยา :** ต้ม
- วิธีการใช้ :** ต้มเช้าและเย็น
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** -
- ตำรับที่ ๑๑ ชื่อตำรับยา ยาแก้อาการปวดเมื่อยต่างๆ**
- ผู้ให้ข้อมูล :** พ่อบุญทอง แก้วไธย์ จังหวัดยโสธร
- ส่วนประกอบของตำรับยา :** ค้อนกระแต (แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย) ๑ หัว เพี้ยฟาน (แก้ปวดเมื่อย) ๑ หัว หวายนัง (แก้ปวดเมื่อย) ๑ เหง้า มะ อีค่า (แก้ปวดเมื่อย) เปลือก ๑ กำมือ
- วิธีการปรุยา :** นำยามาต้มรวมกัน ต้มดื่มประมาณ ๒ หม้อ
- วิธีการใช้ :** ดื่มครั้งละ ๑ แก้ว วันละ ๒ ครั้ง เข้า - เย็น
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** เวลาเก็บยาต้องไปไม่เกิน ๑๐.๐๐ น. ไม่ให้เงาของต้นยา ทับเงาของผู้เก็บ

กลุ่มที่ ๓ หมัก ดอง ใช้ดื่มกิน

- ตำรับที่ ๑๒ ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดเส้น**
- ผู้ให้ข้อมูล :** พ่อทองพูน พิสัยพันธ์ ๓ หมู่ที่ ๘ ตำบลจุมพล อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดหนองคาย
- ส่วนประกอบของตำรับยา :** ผักเสี้ยนผี ใบตำนิ
- วิธีการปรุยา :** ตำผสมกับเหล้า
- วิธีการใช้ :** กิน
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** -
- ข้อสังเกต** มีหมอพื้นบ้านหลายท่านใช้ตำรับนี้ แต่ใช้ตำพอกบริเวณที่ปวด
- ตำรับที่ ๑๓ ชื่อตำรับยา ยาบำรุงกำลัง**
- ผู้ให้ข้อมูล :** นายวรุฒิ บุญแสน ๒๙ หมู่ที่ ๙ ตำบลหนองผือ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
- ส่วนประกอบของตำรับยา :** ยาหัว ๑ กิโลกรัม เครื่องออกฮอ ๑๐ ท่อน (แต่ละท่อนมีความยาวเท่านี้ขี้) น้ำตาลทรายแดง ๑ กิโลกรัม
- วิธีการปรุยา :** นำตัวยาทั้งหมดมาหมักในภาชนะโดยใส่ตัวยาเป็นชั้น ๆ ชั้นที่ ๑ ใส่ น้ำตาลทรายแดง ชั้นที่ ๒ เครื่องออกฮอ ชั้นที่ ๓ ยาหัวที่สับแล้ว จากนั้นใส่น้ำสะอาดพอท่วมตัวยา หมักไว้ ๗ วัน เปิดปากภาชนะเพื่อให้มีอากาศเข้าได้ กินครั้งละ ๑ แก้ว จากนั้นเติมน้ำสะอาดเข้าไปอีก ๑ แก้ว ให้ได้ปริมาตรเท่าเดิม
- วิธีการใช้ :** กินครั้งละ ๑ แก้ว เข้า-เย็น
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** ถ้าปิดปากภาชนะที่ใช้หมักยาจนมิดชิด จะทำให้น้ำในภาชนะกลายเป็นเมรัย(ไวน์) หลักการหมักยาในลักษณะนี้คล้าย การทำน้ำหมักชีวภาพ

ตำรับที่ ๑๔ ชื่อตำรับยา ปวดเมื่อยเส้นเอ็น

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อคำ พรณขาม ๑๓๘ หมู่ ๒ ตำบลโคกสะอาด กิ่งอำเภอฆ้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
ส่วนประกอบของตำรับยา : แก่นเอ็นกวาง
วิธีการปรุงยา : นำแก่นเอ็นกวางมาสับให้เป็นแว่น (สดหรือแห้งก็ได้) ใช้ ๒ กำมือ หรือนำมาแบ่งให้เป็นกิม นำมามัดให้เป็นกำ กาละ ๑๐ กิม นำไปต้ม
วิธีการใช้ : ต้ม
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๑๕ ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดเมื่อย

ผู้ให้ข้อมูล : นางกลมรินทร์ บุญแสน ๒๙ หมู่ ๙ ตำบลหนองผือ อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์
ส่วนประกอบของตำรับยา : เครื่องรางควาย
วิธีการปรุงยา : นำเครื่องรางควายมาแบ่งให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ หรือแบ่งให้เป็นกิม นำมามัดแล้วนำไปต้ม
วิธีการใช้ : ต้ม
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๑๖ ชื่อตำรับยา ปวดเมื่อย

ผู้ให้ข้อมูล : นางคำเพ็ญ ช่วงทิพย์ ๒๓๖ หมู่ ๑ บ้านกุดไผ่ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร
พ่อท่านอง ช่วงทิพย์ ๗๒๙ หมู่ที่ ๖ ตำบลกุดไผ่ อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ๔๗๑๘๐
ส่วนประกอบของตำรับยา : คิงไฟนกคุ้ม ทองพันชั่ง หัวหญ้าแห้วหมู ไซเดน โคคาน
วิธีการปรุงยา : นำรากของสมุนไพรทั้งหมดมาอย่างละเท่า ๆ กัน ต้ม
วิธีการใช้ : กินแทนน้ำหรือกินเช้า – เย็นก็ได้
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๑๗ ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดเส้น

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อทองพูน พิสัยพันธ์ ๓ หมู่ที่ ๘ ตำบลจุมพล อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย
ส่วนประกอบของตำรับยา : รากโกทา รากช้อน หัวหมากนัต อย่างละ ๑ ส่วน พริกไทย ๗ เมล็ด เกลือ ๑ ช้อนชา
วิธีการปรุงยา : นำส่วนประกอบทั้งหมดมาต้มรวมกัน
วิธีการใช้ : ต้ม
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๑๘ ชื่อตำรับยา แก้ปวดหลัง ปวดเอว

ผู้ให้ข้อมูล : นายคำไธ ชาเครือ ๕๘ หมู่ที่ ๒ ตำบลพิมาน อำเภอโนนสะอาด จังหวัดนครพนม
ส่วนประกอบของตำรับยา : ขมิ้นเครือ รากพิพวน รากหวดข่า รากเครือตายดิบ
วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรมาอย่างละเท่า ๆ กัน ต้ม
วิธีการใช้ : ต้ม
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๑๙ ชื่อตำรับยา ยาแก้ปวดขา

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อสมดี พันโยศรี ๓๕ หมู่ที่ ๙ ตำบลวังแสง อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม ๔๔๑๙๐
ส่วนประกอบของตำรับยา : แก่นข่านาว แก่นจำปา(ดอกขาว) แก่นขาเปี้ย แก่นค้อหนาม แก่นฮ้างฮ้าง แก่นคัตเค้า แก่นฮั่นนาม แก่นสิงโคตัน แก่นกำลังเสือโคร่ง
วิธีการปรุงยา : นำตัวยาททั้งหมด อย่างละเท่า ๆ กัน มาต้มรวมกัน
วิธีการใช้ : ต้ม
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

กลุ่มที่ ๔ ยาสำหรับนวด

ตำรับที่ ๒๐ ชื่อตำรับยา แก้วปวดตามข้อ

ผู้ให้ข้อมูล : นายบัลลังค์ หนึ่งคำมี ๒๓๗ หมู่ที่ ๒ ตำบลหนองสังข์ อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม
ส่วนประกอบของตำรับยา : น้ำมะพร้าว ยางจำปา อย่างละเท่า ๆ กัน
วิธีการปรุงยา : นำส่วนประกอบทั้ง ๒ มาผสมกัน
วิธีการใช้ : ใช้เป็นยานวด
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

กลุ่มที่ ๕ ยาประคบ

ตำรับที่ ๒๑ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง สำหรับมดลูกหรืออยู่กรรม หรือช่วยลดอาการปวดบวม

ผู้ให้ข้อมูล : นางสมัย อัมภผล ๑๗๔ หมู่ที่ ๑๑ บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
ส่วนประกอบของตำรับยา : ว่านชักมดลูก ว่านครอบจักรวาล ว่านไฟ ขมิ้นชัน การบูร พิมเสน หัวสิงโค ใบหนาด ใบเป้ง
วิธีการปรุงยา : หั่นด้วยน้ำทั้งหมดให้เป็นชิ้นเล็ก ห่อด้วยผ้าฝ้าย นำไปนึ่ง
วิธีการใช้ : ใช้ตั้ง (ประคบ) บริเวณหน้าท้อง ขาและแขน ทำให้เลือดลมไหลเวียนดี
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๒ ชื่อตำรับยา ยาแก้โรคปวดเมื่อย (ตำรับประคบ)

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อจันดี แก่นนาคำ จังหวัดร้อยเอ็ด
ส่วนประกอบของตำรับยา : ขมิ้นชัน ใบมะขาม หัวว่านไฟ ใบมะกรูด ใบหนาด อย่าง ๑ ส่วน พิมเสน หรือการบูร ๕ กรัม
วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดมาตำรวมกัน ผสมพิมเสนหรือการบูร ห่อใส่ผ้าขาวทำเป็นลูก ประคบ
วิธีการใช้ : ประคบตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

กลุ่มที่ ๖ ยาตั้ง

ตำรับที่ ๒๓ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อคำ พรณขาม ๑๓๘ หมู่ ๒ ตำบลโคกสะอาด กิ่งอำเภอน้องชัย จังหวัดกาฬสินธุ์
ส่วนประกอบของตำรับยา : เมาขี้มด อือทือ อย่างละเท่า ๆ กัน
วิธีการปรุงยา : สับส่วนผสมให้ละเอียดแล้วห่อผ้าขาวตั้งบนไอน้ำ ใช้ประคบ
วิธีการใช้ : ประคบ
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๔ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : นายฉลอง ศรีใต้ ๕๑ หมู่ที่ ๔ ตำบลนาโก อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์
ส่วนประกอบของตำรับยา : ว่านขี้ หัวบอนอ่อน น้ำมันมะพร้าว ว่านไฟ อือทือ เปลือกคนทาฝักกุ่ม (กุ่มน้ำ) ใบเป้งใหญ่ ใบหนาด อย่างละ เท่า ๆ กัน ว่านชน (ไม่ต้องมาก)
วิธีการปรุงยา : สับเป็นชิ้น โขลกพอแหลก
วิธีการใช้ : ใช้ตั้งที่กระหม่อมที่เดียวถึงแม้จะฟกซ้ำที่อื่น
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๕ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : นายชาย ไชยราช ๗๒ หมู่ ๙ ตำบลหนองลาด อำเภวาริชภูมิ จังหวัดสกลนคร
ส่วนประกอบของตำรับยา : เปลือกเล็บเสือ ใบว่านชน เครือเอ็นอ่อน เปลือกแดง
วิธีการปรุงยา : สับให้ละเอียดห่อด้วยผ้าขาว
วิธีการใช้ : นำไปนึ่งในหวด แล้วใช้ตั้งตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๖ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : นางสาว วงศ์แสนใส ๓๙ หมู่บ้านโนนสมบูรณ์ ตำบลหนองปลิง อำเภอนิคมน้ำอูน จังหวัดสกลนคร
ส่วนประกอบของตำรับยา : เปล้าใหญ่ (ใบ) มะม่วงกะสอ (เปลือก) เปลือกกะบก โกทา (ราก และยอด) ข้าวเปลือก (ข้าวเจ้าแดง)
วิธีการปรุงยา : สับและตำให้ละเอียด ห่อด้วยผ้าขาว หรือผ้าหม้อฮ่อม
วิธีการใช้ : อังนํ้าร้อน ตั้งตามตัว
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๗ ชื่อตำรับยา ลดการติ่งของเส้นเอ็นและกล้ามเนื้อ

ผู้ให้ข้อมูล : นางสมัย อ่ำภผล ๑๗๔ หมู่ที่ ๑๑ บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
ส่วนประกอบของตำรับยา : ผิวหมากหูด ตะไคร้หอม หัวสิงโค ขมิ้นชัน ว่านไฟ การบูร พิมเสน ใบหนาด ใบเปล้า
เอาอย่างละเท่ากัน
วิธีการปรุงยา : หั่นเป็นชิ้นเล็ก ๆ ห่อด้วยผ้าฝ้าย นำไปนึ่ง
วิธีการใช้ : ใช้ตั้งตามตัว
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๘ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : นายสำรวย แดงอาจ ๑๕ หมู่ ๔ บ้านคำบอน อำเภอเจริญศิลป์ จังหวัดสกลนคร
ส่วนประกอบของตำรับยา : เปลือกแดง เปลือกตะคร้อ เปลือกแดงแซง เปลือกตองท่ง (ลิ้นกวาง) ส่วนละเท่ากัน
วิธีการปรุงยา : สับแล้วห่อด้วยผ้า
วิธีการใช้ : นำยาไปอังไอน้ำแล้วนำมาตั้งหรือประคบตามตัว
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๒๙ ชื่อตำรับยา ยาตั้งแก้โรคปวดหลัง

ผู้ให้ข้อมูล : พ่อทองพูน พิสัยพันธ์ ๓ หมู่ที่ ๘ ตำบลจุมพล อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย
ส่วนประกอบของตำรับยา : เปลือกแดง เปลือกเปล้าใหญ่ เปลือกเหมาเลือด เปลือกผักกุ่ม ใบหนาด เปลือกผักก่าม
วิธีการปรุงยา : นำส่วนประกอบทั้งหมดมาสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ห่อด้วยผ้าขาว
วิธีการใช้ : นำห่อยาไปนึ่ง ใช้เป็นยาตั้ง แก้ปวดหลัง
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๓๐ ชื่อตำรับยา ยาตั้งแก้ปวดเมื่อย

ผู้ให้ข้อมูล : นายประวิตร ดวงแพงม้าย ๑๐๘ หมู่ที่ ๖ ตำบลหนองบอน อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
ส่วนประกอบของตำรับยา : รากกระเจายา รากโกทา รากเปล้าใหญ่ รากกะบก อย่างละเท่า ๆ กัน
วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดมาสับให้เป็นชิ้นเล็ก ๆ ห่อด้วยผ้าขาว
วิธีการใช้ : ใช้ตั้งตามตัวเพื่อคลายเส้น
ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับ ๓๑ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : แม่ทองเลื่อน สมปีตตะ ๙๖ หมู่ ๒ ตำบลทุ่งทอง อำเภอเชียงยืน จังหวัดมหาสารคาม

ส่วนประกอบของตำรับยา : เปลือกกะบก เปลือกอีสุ่ม หัวขาลิง หัวขาคางแดง ใบยอบ้าน ใบสีชมชื่น ใบเป่าใหญ่ ใบหนาด ว่านมหาเมฆ ว่าน เปราะหอม ว่านทศกรรณ ว่านนางคำ กาว (เทียนดอกขาว) ว่านชน ใบมะกรูด ผิวมะกรูด ผิวส้มโอ ใบส้มโอ ใบ มะนาว ใบส้มป่อย ข้าวเปลือก

วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดอย่างละเท่า ๆ กัน ห่อด้วยผ้าลินินหรือผ้าฝ้าย นำไปนึ่ง

วิธีการใช้ : นำมาตั้งตามตัว

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๓๒ ชื่อตำรับยา ยาตั้ง

ผู้ให้ข้อมูล : นางอุไร ตอนเมือง ๗๘ บ้านดอนยุง หมู่ที่ ๑๗ ตำบลกมลาไสย อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์

ส่วนประกอบของตำรับยา : ว่านไฟ ฮากพวงพี ฮากคัตเค้า ฮากต้องแล่ง เปลือกคอกแลน แก่น ขมิ้นเครือ เปล้าหนาด หัวข่า อย่างละเท่ากัน (คำว่าฮาก หมายถึง ราก)

วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดมาหั่นเป็นชิ้นเล็ก ห่อด้วยผ้าหม้อนิน (ผ้าย้อมคราม) หรือผ้าดิบ นำไปนึ่ง

วิธีการใช้ : ตั้งตามจุดที่มีปัญหา

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

กลุ่มที่ ๗ ยาสำหรับใช้ย่าง

ตำรับที่ ๓๓ ชื่อตำรับยา ยาย่าง แกะเคล็ด ฟกซ้ำ

ผู้ให้ข้อมูล : นางสมัย อัมภผล ๑๗๔ หมู่ที่ ๑๑ บ้านหนองบัวดีหมี ตำบลท่าพระ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ส่วนประกอบของตำรับยา : ใบหนาด ใบเป่า ผลละหุ่งเทศ เถาเอ็นอ่อน ใบมะขามหรือใบส้มป่อย ใบสิงโค ว่านไฟ ขมิ้น ใบว่านชน

วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดปูลงบนแคร่ เอาผ้าห่มชุบน้ำ ปูทับบนสมุนไพรที่อยู่บนแคร่ ให้ผู้ป่วยนอนลงบนผ้าห่มเปียก ห่มผ้าให้ผู้ป่วย ใต้แคร่มีเตาถ่านให้ความร้อน

วิธีการใช้ : ใช้ย่าง นอนอย่างประมาณ ๑๕-๓๐ นาที

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : ควรมีคนเฝ้าขณะทำการย่างไฟ โดยเฉพาะกรณีที่ผู้ป่วยช่วยเหลือตัวเองไม่ได้

ตำรับที่ ๓๔ ชื่อตำรับยา ยาตั้งทั่วไป

ผู้ให้ข้อมูล : นายทรงพล เดชพันธุ์ ๒๒ หมู่ ๑๒ ตำบลห้วยยาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ส่วนประกอบของตำรับยา : เปลือกแดง กาบและใบว่านชน ใบและยอดเปล้าใหญ่ ใบและยอดเปล้าน้อย ใบและยอด เปล้าตองแตก ว่านไฟ (หัว ใบและต้น) ใบและยอดละหุ่งแดง ใบและเปลือกเม่า (ใบมน) เถาเอ็นอ่อน (เถา ใบและยอด)

วิธีการปรุงยา : นำสมุนไพรทั้งหมดอย่างละเท่า ๆ กันมาหั่นอย่างหยาบ ๆ ห่อด้วยผ้าลินิน (ผ้าย้อมคราม)

วิธีการใช้ : นำห่อผ้าสมุนไพรไปนึ่ง นำมาตั้งตามตัวให้ทั่ว ๆ

ข้อห้าม/ข้อควรระวัง : -

ตำรับที่ ๓๕ ชื่อตำรับยา การย่ำรักษาอัมพาต

ผู้ให้ข้อมูล : แม่จันลี เปลียนเอก ๒๘๒ หมู่ ๑๑ ตำบลโนนหอม อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

ส่วนประกอบของตำรับยา : ใบหนาด ใบเปล้าใหญ่ ตะไคร้หอม ใบหรือหัวของไพล เถาเอ็นอ่อน เสลดพังพอนตัวเมีย ว่านชน พญารากเดียว อาจเติมสมุนไพรกลุ่มรสเปรี้ยว เช่น ใบส้มป่อย ใบมะขาม ใบมะเฟือง ด้วยก็ได้ นอกจากนี้อาจเติมสมุนไพรที่มีกลิ่นหอม เช่น เติยหอม ก็ได้

- วิธีการปรุงยา :** นำสมุนไพรทั้งหมดมาสับหยาบ ๆ โรยบนแคร่ให้ทั่ว จากนั้นเอาผ้าคลุมสมุนไพรที่โรยไว้บนแคร่ แล้วติดไฟอ่อน ๆ ใต้แคร่ ให้สมุนไพรได้รับความร้อนพออุ่น ๆ นำผู้ป่วยลงนอนบนแคร่ แล้วใช้ผ้าห่มคลุมตัวผู้ป่วย เพื่อให้ความร้อนและน้ำมันหอมระเหยที่ได้ จากสมุนไพรอบอยู่ที่ตัวผู้ป่วย ประมาณ ๑๕-๓๐ นาที หรือเท่าที่ผู้ป่วยทนได้ การย่างจะเป็นการกระตุ้นให้ระบบหมุนเวียนของ ของเหลวในร่างกายไหลเวียนได้ดีขึ้น
- วิธีการใช้ :** ใช้ย่าง
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** ต้องคอยสังเกตไม่ให้ไฟร้อนเกินไป โดยเฉพาะผู้ป่วยที่ช่วยตัวเองไม่ได้หรือ ผู้ป่วยที่เป็นอัมพาตไม่สามารถบอกได้ว่าร้อนเกินไปหรือไม่

กลุ่มที่ ๘ ยาเป่า

ตำรับที่ ๓๖ ชื่อตำรับยา แก้กะเสียด ขับยอก

- ผู้ให้ข้อมูล :** นางเหรียญ ธานีพูน ๔๓ หมู่ ๑๙ บ้านจบก ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์
- ส่วนประกอบของตำรับยา :** หมากแห้ง ลำต้นหอมอ่อน หัวแห้วหมู
- วิธีการปรุงยา :** ใช้สมุนไพรอย่างละ ๗ ชิ้น เคี้ยว ลดอาการบวม
- วิธีการใช้ :** เป่าบริเวณที่บวมร่วมกับการใช้คาถา
- ข้อห้าม/ข้อควรระวัง :** -

กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการนวดพื้นบ้าน

มีกฎหมายหลายฉบับ ที่ผู้ประกอบการวิชาชีพการนวดไทยควรทราบ หลัก ๆ ที่สำคัญ มีดังนี้ คือ

๑. พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พ.ศ. ๒๕๕๖
๒. พระราชบัญญัติยา พ.ศ. ๒๕๑๐
๓. พระราชบัญญัติสถานพยาบาล พ.ศ. ๒๕๔๑
๔. พระราชบัญญัติสถานพยาบาล (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๗
๕. มาตรฐานโรงพยาบาลส่งเสริมและสนับสนุนการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ผสมผสาน (รพ.สส.พท)
๖. ระเบียบกระทรวงสาธารณสุข ว่าด้วยการรับรองหมอพื้นบ้าน พ.ศ. ๒๕๖๒
๗. ระเบียบกระทรวงสาธารณสุข ว่าด้วยการรับรองหมอพื้นบ้าน (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๖๒

สามารถดาวน์โหลด เพื่อศึกษารายละเอียดได้จากลิงค์ด้านล่าง

https://drive.google.com/drive/u/0/folders/193VUo-ojbTXBYT9_BZligV4F4zkrlsLP

จากองค์ความรู้ในตำราหมอพื้นบ้าน สู่ความรู้ที่บันทึกไว้

กระทรวงสาธารณสุข

๔๔/๒๐ ตำบลดงขี้เหล็ก อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี ๑๑๐๐๐